

Analýza byla zpracována pro potřeby
Center pro podporu integrace,
provozovaných Správou uprchlických
zařízení MV ČR.

STRATEGIE ZVLÁDÁNÍ OBTÍŽNÝCH SITUACÍ CIZINCI Z UKRAJINY A MONGOLSKA

Analýza strategií zvládání
obtížných životních
situací vybraných skupin
cizinců z třetích zemí

Topinka, D., Janoušková, K., Kliment, P.
SocioFactor s.r.o., www.sociofactor.eu

2010

STRATEGIE ZVLÁDÁNÍ OBTÍŽNÝCH SITUACÍ CIZINCI Z UKRAJINY A MONGOLSKA

Pro Správu uprchlických zařízení MV ČR zpracovala společnost SocioFactor s.r.o.

Výzkum je součástí projektů „Provoz Center na podporu integrace cizinců III.“ a „Zřízení a provoz Center na podporu integrace cizinců IV.“ spolufinancovaných z Evropského fondu pro integraci státních příslušníků třetích zemí.

OBSAH

I.	O VÝZKUMU	5
II.	PŘÍJEZD A POBYT	10
	MONGOLOVÉ	10
	UKRAJINCI	13
III.	BYDLENÍ	18
	MONGOLOVÉ	18
	UKRAJINCI	19
IV.	TRH PRÁCE	21
	MONGOLOVÉ	21
	UKRAJINCI	30
V.	JAZYK	34
	MONGOLOVÉ	34
	UKRAJINCI	36
VI.	VZDĚLÁVÁNÍ	38
	MONGOLOVÉ	38
	UKRAJINCI	39
VII.	SOCIÁLNĚ-ZDRAVOTNÍ SITUACE	41
	MONGOLOVÉ	41
	UKRAJINCI	42
VIII.	KULTURA A RELIGIOZITA	44
	MONGOLOVÉ	44
	UKRAJINCI	45
IX.	INTERAKCE	46
	MONGOLOVÉ	46
	UKRAJINCI	48
X.	IDENTIFIKACE	50
	MONGOLOVÉ	50
	UKRAJINCI	52
XI.	REGIONÁLNÍ SPECIFIKA	55
	MONGOLOVÉ	55
	UKRAJINCI	56

XII.	PĚT PROBLÉMŮ.....	57
	MONGOLOVÉ.....	57
	UKRAJINCI	57
XIII.	STRATEGIE	58
	POBYT	58
	BYDLENÍ.....	61
	TRH PRÁCE	62
	VZDĚLÁVÁNÍ A JAZYK	64
	SOCIÁLNÍ A ZDRAVOTNÍ OBLAST	65
	INTERAKCE	66
	IDENTIFIKACE	67
XIV.	ZÁVĚR.....	68

I. O VÝZKUMU

Cílem analýzy bylo zjistit, jak cizinci z odlišných sociokulturních oblastí vnímají **obtížnou životní situaci** a následně volí různé **strategie zvládání obtížných životních situací** ovlivňující jejich sociální fungování.

V praktické rovině jde o porozumění životním situacím cizinců v regionech České republiky, což zadavatel využije jako jeden ze zdrojů pro optimalizaci nastavení pomoci cizincům z třetích zemí s dlouhodobým nebo trvalým pobytem na území ČR. Konkrétně se výzkum zaměřil na cizince s trvalým a dlouhodobým pobytem, kteří žijí v jednom z následujících osmi krajů: Moravskoslezském, Olomouckém, Pardubickém, Karlovarském, Jihočeském, Plzeňském, Zlínském a Libereckém.

Strategie, kterými se zabýváme, jsou sémiotickými konstrukcemi účastníků dění, které překračují jejich jednání směrem k druhým, aby dosáhli svých cílů a byli svým způsobem úspěšní. Jedná se o variantní způsoby postupu jednání, které berou v úvahu i zajištění nezbytných prostředků pro prosazení svého (Kabele, 1998). Jsou výsledkem rozhodovacího procesu a vypovídají o složitém procesu zvažování toho, jak prosadit svůj zájem, s kým přitom spolupracovat a proti komu. Strategie jsou aktéry vybírány, předběžně hodnoceny a také zpětně posuzovány a měněny (Merton, 2000). Je to dáno tím, že lidé reagují na sociální situaci, v níž se nacházejí, a situace cizinců jsou dosti specifické a odvíjí se od jejich celkové životní situace.

Lidé kulturně definují cíle, záměry a zájmy a sledují jejich dosažení, přičemž jsou vytyčeny legitimní předměty snažení. Tím je také řečeno, že dosahování cílů je kulturně podmíněné, přičemž jsou kulturně stanoveny přijatelné způsoby jejich dosahování. Jednající také může volit strategie, které jsou v rozporu s institucionalizovanými praktikami. Klíčové tedy pro analýzu je identifikovat cíle, které cizinci sledují, a překážky, které jim v dosahování cílů brání.

Potřeba posouzení a porozumění životní situace je obvykle vyvolána **obtížnou životní událostí, problémy či zlomovým úkolem**. Obtížných životních situací je v případě cizinců z třetích zemí velmi široké spektrum a odvíjí se od konkrétní situace a jejího zvládání.

Náročnou či obtížnou životní situaci definuje jako pojem zákon o sociálních službách (č. 108/2006) v § 3, v odstavci b) (vymezení základních pojmů), kde se pro účely zákona rozumí *"nepříznivou sociální situací oslabení nebo ztráta schopnosti z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění a ochranu před sociálním vyloučením"*.

Životní situace jedince od něj vyžadují elementární schopnost adaptovat se na podmínky svého prostředí. Pokud tyto situace jedinec zvládá samostatně, tak sociálně funguje. Prostor klade na člověka určité požadavky a člověk je nucen na ně reagovat. Pokud lidé požadavky prostředí dočasně nezvládají, dochází k nerovnováze a vzniká problém. Někteří lidé problémy zvládají autonomně, jiní s oporou sociálních sítí. Nezvládání může být zapříčiněno nedostatkem dovedností na straně aktéra, nebo se jedná o bariéry na straně sociálního prostředí. Sociální fungování je tedy i vztahem mezi očekáváním a dovednostmi aktéra a očekáváním a bariérami sociálního prostředí. Na sociální fungování lze pohlížet rovněž s ohledem na to, jak jedinec zvládá své životní role, opět je sledováno, zda s podporou, nebo bez podpory druhých.

Vnímání obtížných životních situací bylo zmapováno v rámci šesti vymezených kategorií integrace. Konceptualizaci výzkumného problému ilustruje následující tabulka.

Typ integrace	Systémová/strukturní integrace				Sociální integrace	
Dimenze integrace	Pobyt a bydlení	Trh práce a ek. situace	Vzdělávání a jazyková integrace	Sociálně-zdravotní integrace	Kulturně religiozní integrace	Interaktivně identifikační integrace
Téma výzkumu I.	Vymezení obtížné životní situace	Vymezení obtížné životní situace	Vymezení obtížné životní situace	Vymezení obtížné životní situace	Vymezení obtížné životní situace	Vymezení obtížné životní situace
Téma výzkumu II.	Dopady na sociální fungování	Dopady na sociální fungování	Dopady na sociální fungování	Dopady na sociální fungování	Dopady na sociální fungování	Dopady na sociální fungování
Téma výzkumu III.	Využívání sítí pomoci a podpory	Využívání sítí pomoci a podpory	Využívání sítí pomoci a podpory	Využívání sítí pomoci a podpory	Využívání sítí pomoci a podpory	Využívání sítí pomoci a podpory
Téma výzkumu IV.	Způsob využívání sítí	Způsob využívání sítí	Způsob využívání sítí	Způsob využívání sítí	Způsob využívání sítí	Způsob využívání sítí
Téma výzkumu V.	Specifické adaptační strategie	Specifické adaptační strategie	Specifické adaptační strategie	Specifické adaptační strategie	Specifické adaptační strategie	Specifické adaptační strategie

Organizace výzkumu

Výzkum byl realizován kvalitativní výzkumnou strategií, konkrétně metodou ohniskových skupin. Ohniskové skupiny proběhly dvě v každém Centru pro podporu integrace (CPIC), pozvaných osob do jedné skupiny bylo pět. Ve skutečnosti do některých skupin přišlo více zájemců, než jsme jich očekávali. Cílovou skupinou byli Mongolové s dlouhodobým nebo trvalým pobytem v regionech, kde působí CPIC, a Ukrajinci s dlouhodobým nebo trvalým pobytem v regionech, kde působí CPIC. Celkový počet konverzačních partnerů byl 85.

Konverzační partneři byli vybíráni tak, aby vzorek zastupoval různé sociodemografické charakteristiky (vzorkování). Konkrétně byli cizinci vybíráni podle těchto kritérií: státní příslušnost, gender, věk a typ pobytu. Podle státní příslušnosti jsme hovořili se 47 Mongoly a 38 Ukrajinci. V obou těchto skupinách byly zastoupeny přibližně stejně osoby s trvalým a dlouhodobým pobytem, osoby ve věku do 35 let a nad 35 let. Co se týká genderu, v obou skupinách bylo zastoupeno o něco více žen, což bylo dáno především jejich větší ochotou na rozhovory dojít.

Konverzační partneři byli vybráni ve spolupráci s pracovníky jednotlivých CPIC. Po vzájemné dohodě pracovníků Centra a realizátora výzkumu o vhodném čase oslovili pracovníci Centra vhodné kandidáty s nabídkou účasti v ohniskové skupině. Z valné části se jednalo o současné či minulé klienty Center. V praxi to znamená, že jsme oslovili jen určitý typ cizinců, který se na Centra obracel či obrací o pomoc či informace.

Motivací bylo zdůraznění praktického cíle výzkumu, který zadavateli umožní lépe reagovat na komplikované životní situace cizinců. Cizincům proto byla zdůrazněna možnost anonymní výpovědi a popisu problémů, které je tíží. Motivačně působil také malý finanční příspěvek, který účastníci obdrželi. Termíny ohniskových skupin i polostrukturovaných rozhovorů byly stanoveny tak, aby konverzačním partnerům vyhovovaly. Byly směřovány do odpoledních a podvečerních hodin, ideálně po aktivitách, za kterými cizinci dochází do Center, a to ve všední, víkendové či sváteční dny.

Ohniskové skupiny byly realizovány v prostorách Center nebo prostorách jejich partnerů. Pro konverzační partnery bylo přichystáno malé občerstvení.

Metodologie

Metodologie výzkumu byla kvalitativní. Pokládali jsme za užitečnější řídit se induktivní logikou a sbírat „všemožná“ data a ta poté zpracovat. Tím našim „respondentům“ nepředdefinujeme, co mají říkat, a ponecháváme velký prostor pro „vynoření se“ mnoha dalších témat a podnětů, o nichž nemůžeme „dopředu“ nic tušit a která by v kvantitativním přístupu s největší pravděpodobností zanikla. Naším cílem tedy nebylo testovat hypotézy ohledně strategií. Naopak jsme se zaměřili na nestatistický přístup, který pátrá po vzorcích a pojmenovává je. Kvalitativní přístup poskytuje příležitost se aktuálně doptat na zajímavé informace a žádat od účastníků výzkumu vysvětlení. Umožňuje reflektovat interpretace cizinců a je založen na kladení otevřeného typu otázek. Určitá „objevená“ témata jsou v průběhu skupinových rozhovorů rozvíjena tak, abychom co nejvíce porozuměli strategiím v konkrétních situacích. Kvalitativní analýza vlastně probíhá už od samotného počátku sběru dat.

Oproti řadě výhod, které kvalitativní přístup má (reflexe každodennosti, kontakt s terénem, vnímání detailů, vhled, citlivost na místní situace, explorace, vysoká validita apod.), jsou zde i nevýhody. Jednou z nich je obtížná zobecnitelnost na celou populaci a kontextualita výzkumu, která se váže k času, místu, situaci a zkoumaným osobám.

Kvalitativní výzkum má různé podoby, my jsme se vydali cestou tzv. **ohniskových skupin**. Tento přístup vychází ze skupinového rozhovoru, který těží z výhod skupinové interakce, která je iniciována předkládanými tématy. Skupinové rozhovory slouží k pochopení některých postojů i jako zdroj porozumění zvolenému tématu – strategiím cizinců.

Interakce iniciuje a do jisté míry i řídí moderátor. Předností skupinových rozhovorů je, že takto získáváme množství dat, která se objevují na základě stimulované diskuse na výzkumníkem stanovené téma, a také možnost pozorovat velké množství interakcí mezi členy skupiny ve stanoveném časovém úseku. Diskuse probíhá na určitém místě a účastní se jí omezený počet účastníků, klade však vysoké nároky na moderování a roli moderátora. Oproti individuálnímu rozhovoru má metoda nevýhodu v omezení množství získaných informací a zprostředkování méně detailů. Výběr našich partnerů probíhá cíleně na základě kritérií, je ale výrazně ovlivněn tím, že se jedná o klienty Center, kteří již o pomoc někdy v minulosti přišli žádat. Výhodou je, že znají prostředí, patří k těm aktivnějším, ale současně se na rozhovorech může odrazit např. způsob vyřešení jejich problému, hodnocení kvality získaných informací a také to, že Centra mají vazbu k Ministerstvu vnitra. Problematictí mohou být také tlumočníci, kteří mohou rozhovor ovlivňovat – záměrně nebo nezáměrně, proto jsme je využívali jen v nezbytných případech.

Skupinu vedl hlavní moderátor a přítomný byl také zapisovatel výpovědí. Rozhovor byl nahráván na diktafon. Doba trvání jedné ohniskové skupiny byla 60 až 160 minut.

Pro kvalitní zpracování byly přepisy rozhovorů kódovány a analyzovány v kvalitativním software.

Obtížné životní situace byly strukturovány podle dimenzí integrace: bydlení, trh práce, ekonomická integrace, vzdělávání a jazyková integrace, sociálně-zdravotní integrace, kulturně-religiózní, identifikační a interakční.

Dimenze systémové / strukturní integrace	Pobyt a bydlení	Oblast sledující formy pobytu cizinců a podoby trvalejšího usídlování, podpora legálních forem pobytu, přístupu k veřejným službám, zajištění přístupu k adekvátnímu bydlení.
	Trh práce a ekonomická integrace	Oblast začleňování na trh práce, působení na trhu práce, zaměstnanosti a ekonomická soběstačnost (např. podnikání).
	Vzdělávání a jazyková integrace	Oblast začleňování do vzdělávacího systému, vzdělávání cizinců, včetně jazykového vzdělávání (dětí i dospělých), zajištění přístupu ke vzdělávání a úspěšnost ve vzdělávacím procesu, vzdělavatelé.
	Sociálně-zdravotní integrace	Oblast prevence sociálního vyloučení a zajištění poskytování základní sociální a zdravotní péče, účasti na zdravotním a sociálním pojištění, rozvoj sociálních služeb a právní poradenství pro cizince.
Dimenze sociální integrace	Kulturně-religiózní integrace	Oblast podpory kultury a náboženství cizinců, mezikulturní dialog, nabývání základního kulturního vědění a orientace ve společnosti, vyrovnání se s kulturními diferencemi a jejich akceptace.
	Interaktivní integrace	Interaktivní rovinu tvoří kvalita interakcí mezi cizinci a společností (vnímání majoritou, stereotypy, postoje institucí státní správy a samosprávy, komunikace).
	Identifikační integrace	Identifikační rovinu tvoří subjektivní pocity, očekávání a zkušenosti cizinců. Oblast zapojení se cizinců do sociálních sítí, navazování kontaktů mimo vlastní skupinu, fungování organizací cizinců, veřejného sebevyjádření a ztotožnění se s institucionálními cíli.

Scénář rozhovoru

Scénář rozhovoru tvoří osnovu, podle které byla vedena diskuze. Nejedná se o přesný výčet otázek, spíše o souhrn témat, která rozhovor obsáhl. Dotazy byly pokládány v různém znění v různých diskuzích tak, aby v dané situaci působily přirozeně.

Důraz byl kladen v samotném počátku na vysvětlení účelu rozhovoru a objasnění práv účastníků. K tomu nám sloužila dohoda, se kterou byli partneři v úvodu seznámeni a kterou jsme s nimi uzavřeli. Jejím součástí byl výčet podmínek rozhovoru a práv účastníků.

V některých případech mongolských skupin byl přizván také tlumočník. V průběhu výzkumu se ukazovaly problémy spojené s tlumočením. Tlumočníci často výrazně selektovali výpovědi účastníků výzkumu, někdy nepředávali své postřehy a nepřekládali pro výzkum důležité informace. Důvodem je odlišné kulturní pojetí tlumočení v asijských státech, ve kterých tlumočník aktivně participuje na řešení problému, nemá tedy pouze pasivní funkci převyprávění tak, jak jsme na ni zvyklí v našich podmínkách. Ale také skutečnost, že mnozí tlumočníci (nelze generalizovat!) využívají informační vakuum a činí se v prostředí svých krajanů nepostradatelnými, silně intervnují do jejich života, znají jejich intimní záležitosti a ovlivňují jejich životní situaci.

1. Uvítání, vysvětlení podmínek rozhovoru, uzavření dohody s konverzačními partnery.
2. Očekávání cizinců od života a pobytu v ČR.
3. Životní cíle cizinců (čeho chtějí dosáhnout).
4. Klady a záporny života v České republice.
5. Popis obtížných životních situací – co je obtížné a čím (identifikace obtížných životních situací ve všech šesti dimenzích integrace, rozbor jednotlivých aspektů vzhledem ke genderu, věku a délce pobytu).
6. Způsoby řešení jmenovaných problémů (popis řešení včetně postupů, zapojených subjektů a způsobu jejich využívání – zmapování podpůrných sítí, jak s nimi operují).
7. Proměny strategií v čase (komparace strategií řešení problémů mezi staršími a mladšími migranty, včetně sledování proměny sítí a zapojených subjektů), regionální specifika.

II. PŘÍJEZD A POBYT

Mongolové

Samotný příjezd je důležitou okolností, která je významná pro porozumění životní situace Mongolů v České republice.

Vše začalo podvodem

Mongolové v rozhovorech odpovídali na otázku, jestli se stalo, že je někdo podvedl. Po chvíli váhání se vraceli ve svých myšlenkách na samotný začátek migrování a k momentu, kdy se rozhodli z Mongolska odejít. Uvěřili slibům reklam, které se vysílají v televizi, inzerátům a také různým zprostředkovatelům. Výdělků v České republice měly být obrovské, a proto se zdálo být výhodné za zprostředkování i cestu zaplatit. Náklady byly různé, na místní poměry ale vysoké.

„V roce 2005 smlouvu pracovní za 500 USD, v roce 2008 za 700 euro.“

„Agentuře 800 USD. Paní dala 1200 USD. Všechno dohromady – cesta i vyřizování povolení.“

„Moje náklady 2000 euro. Tam bylo všechno, cestovné i kapesné ze začátku.“

Zprostředkovatelé práce jsou vesměs Mongolové, kteří mají kontakty na firmy v České republice. Další se do země dostali díky svým příbuzným, kteří zde již pobývali a pomohli jim se všemi náležitostmi. Většina Mongolů, s nimiž jsme hovořili, ale využila služeb zprostředkovatelů.

„Stojí to asi tisíc euro, jenom sem přijet (jiná paní říká, že je to ještě více – pozn.). V Mongolsku jsou "agentury" (člověk), který říká, že je v ČR hodně práce, my jsme mu dali peníz, a on nám zařídil papíry. Ale letenky jsme si zařizovali my. A práci nám hledali teprve tady. A za to se platí další peníze: vízum, pas, zprostředkování práce. Platba se vyšplhá na 3 tisíce euro. V Mongolsku si za to koupíte auto.“

Často se konverzační partneři vraceli k tomu, že jiná forma zajištění příchodu a práce, než využití zprostředkování, není možná. Má jít o propracovaný systém, na který se lze v případě potřeby obrátit. Tyto úvahy nalézáme u Mongolů, kteří v České republice pobývají déle. Někteří migrující, kteří pobývají v ČR kratší dobu, již přišli za pomoci příbuzných a bez pomoci zprostředkovatelů.

„Jednal přes agenturu - v Mongolsku je to všude, přes agenturu, přes někoho. Jinak to nejde, je to takový systém.“

„V Mongolsku je jenom jedna osoba, kurýr, nepracuje v agentuře, ale zná se s někým. Agentura zajistí práci i ubytování, ale platí se za to. Někomu se to vyplatí, někomu ne.“

Tazatel: Jak se člověk dostane k agentuře?

O.: „Přes zprostředkovatele. Zaplatili jsme peníze. Zprostředkovatelé jsou z Mongolska, přes známé jsme se k nim dostali, umí česky, my ne. Přes ně jsme se dostali k agenturám ... Záleží to od práce, jestli je vysoká poptávka nebo nabídka, kolik si člověk vydělá, na tom záleží a každý zprostředkovatel si podle toho řekne svoji cenu.“

Zprostředkovatelé působí také přímo v České republice. Využívají neznalosti jazyka a obstarávají tak všechny záležitosti svých klientů, komunikují se zaměstnavatelem.

Oproti původním lákavým slibům na Mongoly ale čeká drsná realita a svým způsobem se ocitají v pasti. Musí se postarat o existenci v nové zemi a možnost návratu se často uzavírá. Představy

o obrovských, mnohonásobných výdělcích ve srovnání s Mongolskem se rychle rozplývají. Představa, že na migrující čeká lepší svět, se naplňuje jen zčásti. Největším zklamáním jsou nízké výdělky. Nyní žijí ze dne na den a nejsou schopni nic uspořít.

„V Mongolsku jsou informace o tom, že je tu hodně práce a hodně peněz. Ale cesta sem stojí hodně: víza, letenky atd. A potom tu musíme zůstat - nemáme už peníze.“

Mnozí se na náklady spojené s vycestováním z Mongolska nekoukají, hlavně když se jim podaří cestu zrealizovat. Není pro ně důležité, kolik stojí cesta a zprostředkování práce. Mongolové jsou přesvědčeni o rychlé návratnosti této investice. Neváhají se zadlužit. Prodají automobily, byty, domy, veškerý majetek, vezmou si půjčku z banky, utratí celoživotní úspory. Hlavním motivem, jak se ukazuje, je výdělek – tedy ekonomická migrace. Jedná se obchod, na kterém podle Mongolů bohatnou Češi i Mongolové.

„V roce 2007 jsem přijela s manželem za účelem zaměstnání, v Mongolsku jsme neměli dobré pracovní podmínky, tak proto.“

„Já jsem přijel v roce 2006, taky kvůli zaměstnání, abych vydělal peníze.“

Ale vedle představ o fantastické zemi oplývající blahobytem je rovněž významné, že je Česká republika členskou zemí Evropské unie. Otevírá se tak do budoucna cesta dále do Evropy.

„Já přemýšlel, že se tím otevře celá EU.“

Vedle ekonomických motivů se také objevují další, ale okrajově. S jiným neekonomickým motivem se setkáváme u mladé ženy, pro kterou byla migrace příležitostí vyvázat se z tradičního prostředí a začít žít podle svých představ a získat zkušenosti, které by jinak nezískala.

Jen několik Mongolů mělo alespoň nějakou představu o České republice před svým vycestováním. Jednalo se o starší osoby, které již v minulosti zemi navštívily, a to v rámci různých výměnných pracovních pobytů v době socialismu (obuvnictví, kožedělný průmysl). Většina se vydávala do neznámých míst, o nichž se šířilo, že se v nich snadněji a lépe žije.

Povolení k pobytu

Naši konverzační partneři získali povolení k dlouhodobému nebo trvalému pobytu. Ti, kteří v České republice pobývali déle, měli často již pobyt trvalý. V délce pobytu se dotazovaní lišili – pokrývala rozpětí od jednoho do dvaceti pěti let.

Problémy s vyřízením **dlouhodobého pobytu** nejsou podle názoru Mongolů velké. Pokud člověk doloží vše potřebné, nesetká se s potížemi. Jediným problémem je disponovat zaměstnáním. Práce je ale málo a obtížně se podle Mongolů shání. Také zajištění dokladu k ubytování může být komplikací, zejména s ohledem na neochotu majitelů sepsat smlouvu na delší časový úsek. Čas od času se objevuje v diskusi tvrzení o různém přístupu oddělení cizinecké policie při udělování povolení. Někde jsou přestupky žadatelů posuzovány přísně a jsou důvodem k odmítnutí žádosti. V rozhovorech se objevily také zmínky o záměrném propadnutí víz ze stran zprostředkovatelů práce, kteří se zavázali k tomu, že vyřídí prodloužení pobytu, ale neučinili tak. V těchto případech nezbývá nic jiného než se vrátit domů nebo pobývat na území nelegálně.

Další komplikace se týkají dětí. Prolongace víz vyžaduje doložení finančních prostředků, což je řešitelné prostřednictvím půjčky, akorát se s tím musí „dopředu“ počítat.

„... při prodloužení víza vždycky chtějí finanční garance pro to dítě a není to malá částka. Tak s tím byl problém. Na jedno dítě kolem 50 až 60 tisíc, podle věku, oni na to mají svůj kalkul. A to se musí doložit.“

Tazatel: Jak jste to vyřešili?

O.: „Půjčujeme si, naše úspory - to je většinou málo. My z výplaty zaplatíme bydlení, ostatní věci, na šetření skoro nezůstává. Ten, kdo má dítě, vždycky na to musí myslet.“

Jen drobnou obtíží je čekání na oddělení cizinecké policie. Dá se ale zvládnout s využitím dovolených. Problémem je tedy především čas, po který se musí pracovníci uvolnit ze zaměstnání.

„Na cizineckou policii chodí hodně lidí, Vietnamci, Ukrajinci, jeden člověk vejde do kanceláře a půl den se nic neděje, proto se dlouho čeká a musí se chodit vícekrát, než na nás přijde řada.“

Trochu jinak je to s povolením k **trvalému pobytu**. Trvalý pobyt je velmi cenný a žádaný, je pro dotazované skutečnou hodnotou. Ale je mnohem těžší získat k němu povolení. Nabytí trvalého pobytu představuje možnost více se v prostředí odpoutat od zaměstnavatele a vyhledávat práci dle vlastních představ a tak naplnit svá očekávání. Pro mnohé je to skutečné vysvobození z vazalských pout. Ale pozitiv je mnohem více – týkají se podle Mongolů obecně lepších životních podmínek, výhodnějšího zdravotního pojištění, celkové jistoty a stabilizace.

Při získávání povolení se Mongolové potýkají s několika obtížemi. První se váže ke splnění podmínky znalosti českého jazyka. Neznalost jazyka je diskvalifikuje z možnosti požádat si o udělení trvalého pobytu. Zvládnutí jazyka představuje vážnou překážku.

Tlumočnice: „Paní už tu žije víc než pět let, má na pobyt nárok, ale zádrhel - jazyková bariéra, musí složit zkoušku z češtiny.“

Druhá obtíž se týká dokladu o zajištění ubytování, tlumočnice problém jedné z žen popsala následovně:

Tlumočnice: „Druhý zádrhel je, že paní žije v ubytovně, ta je pod majitelem. Jak má firmu, tak má i ubytovnu. Ale nedají jí to potvrzení o ubytování. Nevím, čím to je, jestli ten pán nedává to potvrzení, nebo to cizinecká nebere. A teď mi řekněte, jak to paní má řešit.“

Při vyřizování dokumentu o ubytování není ani českým majitelům zcela jasné, co mají dělat. Alespoň podle výpovědí konverzačních partnerů. Celkově platí, že doložení potvrzení o ubytování je pro mnohé stejně obtížné jako neznalost jazyka. Týká se to zejména těch, kteří jsou v podnájmu na různých „ubytovnách“.

Další podmínky jsou splnitelné, včetně doložení prostředků k trvalému pobytu, sice se jedná o vysokou částku, ale s pomocí příbuzenské sítě se dá potřebná částka zajistit.

Tlumočnice: „Když žádají o trvalý pobyt, musí doložit nějakou finanční částku, že ji mají na účtu, je to problém doložit ji, je to vysoká částka, často to bývají krátkodobé půjčky od příbuzných.“

Oproti dlouhodobému pobytu se u vyřizování trvalého pobytu mnohem častěji objevuje chybování v doložení potřebných náležitostí podle zákona. Je jich již více a Mongolové netuší, v čem vlastně chybují. Výtah zákonných povinností v mongolštině jeden z konverzačních partnerů pokládá za nedostatečný, aby se v požadavcích dokázal zorientovat.

„Já chci trvalý, ale pořád jsou s tím problémy. Když něco odevzdám na cizineckou policii a ti nám řeknou, že je všechno dobře - všechny lejstra. Ale za měsíc přijde dopis, že je někde problém. V mongolštině bychom potřebovali cizinecký zákon, abychom mu porozuměli. Ten zákon není tak složitý, ale my ho máme k dispozici jenom ve zkrácené verzi, potřebujeme plné znění v mongolštině.“

Někteří žadatelé, když nedosáhnou na podmínky trvalého pobytu, dále pokračují v pobytu dlouhodobém, prolougují ho třeba i deset let.

Jedna z Mongolek vypověděla, že uzavřela sňatek s českým státním příslušníkem a žádala o povolení k trvalému pobytu. Setkala se s nepříjemnou situací.

Tlumočnice: „... v rámci prověřování se ptali, ona byla v jedné místnosti a muž v druhé a dávali nepříjemný rozhovor, to jí vadí. Je to prý evropský zákon. Vypytovala se cizinecká policie, její manžel je Čech. Co ji nejvíc rozčílilo? Třeba otázka, na které straně ležíte v posteli. Nemusela tahle otázka padnout. Když to oni vysvětlovali, odvolávali se na papírové svatby, aby tomu předcházeli nebo co.“

V jedné skupině zazněl povzdech nad tím, že se podmínky pro udělení trvalého pobytu mění v čase. Každou chvíli je vyžadováno něco jiného, což působí matoucím dojmem. Nelze se snadno ve změnách orientovat.

„Je to složitější a složitější.“

Informace o trvalém pobytu Mongolové zjišťují na cizinecké policii, od známých a nově také v Centrech na podporu integrace. Informace o možném uplácení padaly sporadicky. Obecně platí, že se Mongolové k těmto otázkám neradi vyjadřují. Byli jsme během rozhovorů upozorněni, že se jedná o citlivé téma. V tomto směru mohly být skupinové rozhovory spíše překážkou. Přesto se objevovaly informace o možnosti zakoupit si prolongaci víza od zprostředkovatele, který pochází z Ukrajiny.

Ukrajinci

Je to blízko

Ukrajinci přijížděli do České republiky především za prací. Investice do cesty a vůbec celkové náklady nebyly nikterak velké, zkušenost migrace nepředstavovala velké riziko. Fyzická i mentální blízkost migraci pouze podporovala. Nejednalo se o cestu do neznámého prostředí, naopak společná minulost a kulturní blízkost je v rozhovorech často deklarována. Dotazovaní vnímají kulturní i historickou blízkost.

„Je to blízko a jsme tu všichni Slované. Když se to nepovede, můžeme se vrátit. U mě to byla věc náhody, přijel jsem za známým. Máme taky hodně informací o Česku.“

Dostat se do České republiky bylo v minulosti jednodušší než dnes, na což mnozí konverzující upozorňovali. Nabídky práce byly frekventované a dostupné. Ve výpovědích je patrné, jak se původní krátkodobé ekonomicky motivované záměry postupně proměňovaly v dlouhodobější pobyt a tendence v zemi zůstat déle.

„A podnikatelé nabírali lidi do ČR. První na brigády – sbírat jablka a tak. A potom jsem tu zůstala. A tady už jsem si zvykla.“

Česká republika je pokládána za méně rizikovou destinaci. Mnozí zvažovali i vycestování do jiných států, ale nakonec se rozhodli pro snadnější život, který země nabízí. I když je mentalita občanů trochu odlišná, společného se najde pořád dost. Mnozí se ocitli v České republice na základě pozvání svých blízkých a přátel, kteří se již v prostředí zorientovali a po příjezdu svými radami a pomocí pobyt usnadňovali. Zvláštní „pozvánky“ obdrželi ti, které si prostředí postupně sycené migrujícími vyžádalo po čase. To se týká například farářů.

„Já jsem farář, lidi mě pozvali, abych pracoval tu v Čechách, kde je deficit farářů. Já jsem baptistický farář.“

Přesídlení úzce souvisí s ekonomickou situací na Ukrajině. Nemigrovali jen ti, kterým Ukrajina nenabídla pracovní uplatnění, ale také ti, kteří měli na Ukrajině práci a migraci si chtěli polepšit. Jeden z konverzačních partnerů uvádí, že jeho rozhodnutí bylo náhlé. V práci, kde měl před sebou možnost kariéry, ztratil trpělivost. Rychle se rozhoduje, rychle přemísťuje a záhy za mužem přichází i celá jeho rodina.

„Napadlo mě to najednou. Napsal jsem žádost o propuštění, že jedu za hranice. Napsal jsem a za týden jsem se domluvil na povolení do práce. To bylo v květnu a v prosinci jeli manželka a dítě do Lvova a udělali povolení na sloučení rodiny. Já měl všechny doklady, přijel jsem domů, dal povolení manželce a přijel jsem pracovat.“

Tento příběh, stejně jako mnohé další, ilustruje skutečnost, že se rozhodnutí mohlo velmi rychle uskutečnit. Zcela jistě tomu napomáhaly již vytvořené rozsáhlé sociální sítě, které se rozprostřely mezi Českou republikou a Ukrajinou. Tyto sítě vytvářely propojení různých zprostředkovatelů, migrujících, celých skupin, které usnadňovaly a zajišťovaly vstup do prostředí, ale jednalo se i o různé „husté“ přátelské a příbuzenské sítě. S touto pomocí se dařilo překážky snadno překonávat. Za zprostředkování se samozřejmě platilo a platí, jedná se o zaběhnutý a efektivní systém, který je ve výpovědích vykreslován.

„Byli lidi, kteří mi pomohli, byli tady hodně let v Česku, přišli domů a tam mi pomohli. Tam jsme se potkali a zeptal jsem se a za měsíc mi to udělali. Byli to známí. Nebyla to Agentura. Já chtěl do Česka.“

Zprostředkování se ovšem netýkalo výhradně zajištění práce, ale také studia. V minulosti bylo možné investovat do jazykových kurzů v České republice a následně se dostat na vysokoškolská studia.

„... to oni vysvětlovali tak, že nabízíme kurzy, pomůžeme na vysokou školu. Platili jsme za jazykové kurzy, školení, dostali se pak na vysokou školu. Dostali jsme se. Ty kurzy stály tisíc dolarů, možná dva tisíce euro jsme platili. Něco jsme platili za papíry, ověřování, víza, razítka. Přijeli jsme za studiem.“

Další možností, jak se dostat do České republiky, bylo provdat se. Po krátkém vyřizování se podařilo manželkám získat pobyt a následně s sebou vzít i některé další členy rodiny.

Do země přicestovali také pracovníci s bohatou pracovní historií a zkušeností s prací z jiných zemí Evropské unie. Není divu, že v rozhovoru tyto zkušenosti porovnávali a vzájemně konfrontovali. Tento zkušenostní kapitál byl značný a umožňoval konverzujícím nejen porovnávat, ale také se lépe orientovat ve svých právech.

„Pracoval jsem už na Maltě, v Portugalsku.“

Stop stav

Před hospodářskou krizí migrační mechanismy fungovaly bezchybně, alespoň tak je situace hodnocena ve výpovědích. Hospodářská krize je narušila tak, že povolení k zaměstnání už nebylo možné vyřídit a příchody z Ukrajiny se do značné míry omezily. Nově přicestovali Ukrajinci se v posledním roce neobjevují, zůstávají zde ti, kteří přišli již před počátkem krize, tvrdí Ukrajinci. Zastavilo se i přicestovávání blízkých rodinných příslušníků.

„Oni to zrušili. Mám doma kluka, chtěla bych, aby tady šel do práce. Ale ty papíry se nedají udělat. ... Může tu být tři měsíce, ale ne do práce. Jako turista. Ukážu na policii, že mám peníze, na život, jinak ne.“

Někteří Ukrajinci se pokládali za členy poslední vlny, která ještě před krizí do země se štěstím dorazila.

„Teď se to ještě zhoršilo - na Ukrajině už vůbec nedávají víza, já jsem v poslední vlně těch, kteří ještě vzali.“

Příjezdy v minulosti byly podle vzpomínek patnáct let pobývajících Ukrajinců spojeny z poloviny s nelegálním zaměstnáváním. „Tehdy“ se jednalo o obvyklý způsob zaměstnávání v České republice. Obvyklé také byly proměny turistických víz v pracovní pobyty. Setkáváme se rovněž s přicestováváním dětí, které přijíždí např. za matkami, které se zde provdaly. Jedná se o děti, které nastupují do základních škol a postupně si na nový život zvykají.

„Já jsem tady 15 let a přijela jsem tady s mamkou, ta přijela za prací, vdala se za Čecha.“

Nejdříve dlouhodobě

Prodlužování povolení k dlouhodobému pobytu není pokládáno konverzujícími za nepřekonatelnou překážku.

„Já jsem tady čtyři roky a každý rok prodlužuji dlouhodobý. S prodlužováním pobytu jsem neměla žádný problém. Musela jsem doložit povolení k práci a doklad o bydlení. Jen jeden problém, měla jsem na půl roku smlouvu a zavolali si mě z policie, nevěděla jsem, že mi vízum prodlouží také na půl roku. Říkala jsem ne, ne, ne, já ho donesu a donesla. Pronajímatel mi dal papír v pohodě, neměl se mnou žádný problém. Jsem tu čtyři roky, v pohodě, spokojená.“

Dobrým receptem k úspěšnému vyřízení povolení je ohlídání si potřebných formalit. Jedná se o klíčový moment, kterému je zapotřebí věnovat pozornost. Důležitá je znalost, co a jak si vyřídit.

„Není to ani jednoduché, ani těžké. Musíš mít všechny žádosti a všechny papíry. Když víš co, tak to tam dáš. A to my jsme věděli.“

Dlouhodobý pobyt toho ale příliš negarantuje. Rozhodně podle Ukrajinců neznamená žádnou výhodu na trhu práce. Naopak spíše znevýhodňuje. Není atraktivní pro zaměstnavatele.

„Když mám dlouhodobý pobyt, nikdo mě nezaměstná.“

Někdy povolení vyřizují zprostředkovatelé práce, zaměstnavatelé nebo příbuzní. Pak se zdá být vyřizování snadné, alespoň tak je to prezentováno.

„Není těch dokladů hodně, všechno jde vyřídit, snadno. Nevím kolik to stálo, to dělali rodiče.“

Povolení k dlouhodobému pobytu se získává někde snadněji, někde hůře. Zde se objevují místa, kde je situace špatná. Údajně nejhorší situace je v Plzni, kde:

„... je teď problém, nechtějí to prodlužovat, tak tisíce cizinců posílají domů. A chování zdejší policie je šílené. Mi taky dělají problémy. Nechtějí nic vysvětlovat. Pravidla zdejší cizinecké policie jsou jiné než všude jinde. Jinde by jim to třeba prodloužili, ale tady ne.“

Tam, kde je obtížnější prolongaci zařídit, se vyskytují snahy prosadit se prostřednictvím přímluvy známými. Nebo je to čistě záležitostí zprostředkovatele (tzv. klienta), který se o vše postará.

„Předtím jsme to zvládali sami, bez klientů, věděli jsme, co potřebujeme, ale teďka bývají problémy.“

„Pár takových lidí znám, že za ním přijdete a řeknete mu, přímluv se za mě. Tak tam lidi chodí s nimi. Stojí to 35 tisíc i se zdravotním pojištěním na rok nebo na dva roky.“

Vyřizování prostřednictvím zprostředkovatelů se může docela prodražit. Zprostředkovatelé využívají obtížné situace svých klientů a nasazují si vlastní ceny.

„Víte, kam máte jít. Ale oni nechtějí pomoci, oni chtějí vydělat. Když chcete udělat vízum sami, vyjde vás to na dva tisíce, ale u nich to stojí 35 tisíc. A někteří klienti si vezmou celou částku, ale vy nevíte, jestli vám to udělají, nebo ne, někdo bere poloviční zálohu.“

Dále trvale

Cesty k získání povolení k trvalému pobytu jsou různé. Některé trajektorie jsou jednodušší, jiné zase složitější.

„Pro mě získání trvalého pobytu nebylo těžké, zajistila mi to matka, provdala se za Čecha. Po dvou měsících jsem měla pobyt, jako rodinný příslušník. Dostala jsem rovnou trvalý pobyt, na sjednocení rodiny.“

Získat povolení k trvalému pobytu představuje splnění několik dalších požadavků ze strany státu.

„Za rok budu žádat o trvalý pobyt. Na to budu potřebovat zkoušku z češtiny a teď chodím do kurzu. Problém by to neměl být, ta zkouška, pokud se ještě něco nezmění.“

„K trvalému pobytu se podle vašich zákonů musíme promakat pět roků. Musíme projít hodinami češtiny ... Jdeš na azyl (OAMP MV – pozn.), tam dáš papír.“

Vzhledem k tomu, že řada Ukrajinců pobývajících v České republice má vysokoškolské vzdělání, usiluje rovněž o získání povolení k dlouhodobému pobytu na základě tzv. zelené karty, čímž dojde ke zkrácení čekací lhůty na povolení k pobytu trvalému, což se zdá konverzujícím výhodné. Trvalý pobyt je mezi Ukrajinci totiž velmi ceněn. Znamená možnost hledat si práci, vymanit se z prostředí agenturního zaměstnávání či tzv. klientů, ale získat i přístup k mnohým vymoženostem sociálního státu.

„Trvalý pobyt má velkou hodnotu. Hlavně se pojí s kvalitnější zdravotní péčí.“

Na vyřízení trvalého pobytu se déle čeká, až měsíc, což někteří pokládají za zbytečně dlouhou dobu. Také je podle některých výpovědí nákladný – to v případě, že ho zajišťuje zprostředkovatel. Neprojevují o něj zájem pouze ti, kteří jsou na kraji důchodového věku a počítají s návratem do své domoviny.

Problémem je dále doložení dokladu o zajištění prostředků. Někdy aktuální výdělek nestačí na to, aby byl shledán při posuzování za dostatečný.

„Známý si dělal trvalý pobyt, a že prý musí být plat minimálně 12 tisíc, a on má 9, tak mu ho nechtějí dát. No, já jsem měl malé děti, tak mi stanovili 22 tisíc měsíčně. Napsali mi, kolik musí být průměr. A to si člověk někdy nevydělá. To je těžké, když není práce.“

Ale bez občanství

Představa lineárního modelu začleňování migrujících do společnosti končí na prahu dosažení občanství. Občanství není zcela žádoucí metou. Proč? Došlo by podle konverzujících ke zpretrhání kontaktů směrem k Ukrajině, která by se proměnila z domovské otevřené náruče v hůře dosažitelnou cizinu.

„Už můžu žádat o občanství. Mamka nemá a já zatím nechci. Měla bych pak problém jezdit na Ukrajinu, mám tam babičku, rodinu, vlastního otce ... Moc bych tam pak nejezdila jako cizinec. Jsou problémy s papírama.“

Vyvázání se z občanství Ukrajiny je údajně nákladné.

„Ale já jsem slyšela, že ztratit občanství z Ukrajiny je velmi drahé - že se člověk musí vyvázat ze svého občanství, stojí to spoustu peněz.“

Život je změna

V životních příbězích Ukrajinců registrujeme proměnu různých účelů pobytu a také různé zkušenosti s vyřizováním a akceptováním těchto změn. Příběhy jsou plné různých manévrovacích taktik, jejichž cílem je udržet si pobyt téměř za každou cenu. Jak se ukazuje i v následujícím příběhu, přemýšlení se často obrací směrem k zahájení podnikání.

„Já se dostal do situace, ukončili mi studium na vysoké škole, končí mi účel pobytu. Musím ho změnit, žádal jsem o přijetí na fakultu, ale tam bylo plno. Tady mi řekli, že můžu se přihlásit na jazykovou školu, každodenně a pravidelně, tak bych získal vízum za účelem studia, nemusel bych měnit účel. Konzultoval jsem s policajtem, ale pak mi řekli, že nevezmou, donesl jsem jim papír. Vedoucí mi neříkal nic sprostého, ale snažil jsem se mu vysvětlit problém. Myslel jsem, že mi vezmou to potvrzení, všechno se pokazilo, poslední možností je živnostenský list, řekli, že to nevezmou, že to bude účelová změna.“

Problémy se objevují také v situacích, kdy dojde k přerušení pobytu, návrat na Ukrajinu a zpět. Ukrajincům nejsou jasné povinnosti, které mají splnit, jak dokládá následující příběh.

„Problém byl, když přerušil pobyt, protože jel zpátky na Ukrajinu, pozastavil platby sociální - na živnostenském úřadu, má dlouhodobý pobyt. Ale cizinecká policie to chce, a nechce mu prodloužit pobyt. Ale na sociálce říkali, že to ani platit nemá - když tu není a přerušuje podnikání na tři měsíce. Teďka mu ale s tím dělají problémy. Přitom živnostenský list pozastavený nemá, jenom má pozastavené sociální, což zákon umožňuje (alespoň to říká úřednice na sociálce). Přitom nemá dluhy a má potvrzení o bezdlužnosti. To je diskriminace. My jsme podali odvolání. V B. na tom pracovali právníci a tam se tomu všichni smáli.“

Komentář

Mongolové ve srovnání s Ukrajinci přijíždějí do ČR s nereálnými očekáváními, co se týče možností pracovního uplatnění, jakož i z toho plynoucího výdělku. Tyto představy u nich často záměrně vyvolávají zprostředkovatelé již v zemi původu, kteří za své služby berou velmi vysoké odměny (částky rovnající se částkám za nákup automobilu nebo jurty). Naproti tomu Ukrajinci do ČR přijíždějí s reálnějšími očekáváními, ke zprostředkovatelům mívají osobnější vztah, hovoří o nich jako o blízkých nebo příbuzných, berou za samozřejmost, že jim za toto zprostředkování platí, ve srovnání s Mongoly platí částky desetkrát menší. Mongolové jsou více na zprostředkovatelích závislí, ať již vinou jazykové bariéry nebo diametrálně odlišné kultury. Zprostředkovatelé nabízející služby Ukrajincům se snaží si je vůči sobě zavázat, aby u nich setrvali a neodcházeli k jiným zprostředkovatelům.

Zprostředkovatelé u obou skupin hrají důležitou roli při zařizování a prodlužování dlouhodobých pobytů, uvedené platí tím více, čím je obtížnější tento status získat. O trvalý pobyt pak žádají jedinci, kteří se již v daných podmínkách orientují, jsou již emancipovaní na svých zprostředkovatelích, nebo k emancipaci právě směřují. Mongolové poukazují na absenci kompletního cizineckého zákona ve svém mateřském jazyce, neorientují se přesně v proceduře získání pobytu, neznají všechny náležitosti, které mají splnit. Obě skupiny uvádí, že když dochází k překročení pravidel z jejich strany, tak se tak děje častěji z neznalosti než ze zlého úmyslu. Specifické postavení mají ženy z Ukrajiny, které v ČR uzavírají sňatky, hovoří, že se jedná o jednodušší cestu usazení se, v rámci dotazování nepadla zmínka o fiktivních sňatcích. Ukrajinci zpočátku zdejší pobyt berou za více či méně přechodnou záležitost, nechtějí ztratit kontakt se svou domovinou, často počítají s návratem domů, ale po čase své rozhodnutí a také přístup k okolí mění. Oproti tomu Mongolové s návratem domů spíše váhají, příčinou je skutečnost, že jim návrat znemožňují dluhy.

III. BYDLENÍ

Mongolové

Ubytovna

Zajištění bydlení je životní nutností. Mongolové se často uchylují do levných ubytoven, kde pobývají společně s dalšími pracovníky téhož zaměstnavatele. Ubytovna je levnou a snesitelnou variantou bydlení, která tak moc nezatěžuje rozpočet. Cena za ubytovnu se pohybuje nad hranicí dvou tisíc korun.

Někteří ubytovny kritizují a pokládají je za nevyhovující prostředí pro rodinu. Celkově je ubytování po zaplacení nákladů za všechny rodinné příslušníky drahé a neposkytuje potřebný komfort.

„Ubytovna je drahá a špinavá. Ubytovna stojí 8 tisíc. Ted' už nežijeme na ubytovně, ale předtím ano.“

Skupina pracovníků je naopak s bydlením na ubytovně spokojená. V současné době má každá samostatný pokojík a menší komfort je snesitelný.

„Mají společná umyvadla. Ale byly doby, kdy v takovém pokojíčku žili čtyři lidé.“

Pronájem bytů

Další využívanou variantou zajištění bydlení je společné pronajmutí bytu. Aby nebyl nájem tak drahý, domluví se více pracovníků či pracovníků na sdílení bytu a poměrově se podělí o nájem. Ztrácí sice své soukromí, ale vyhnou se tak žití (nebo živoření) na ubytovně.

„Záleží, kolik lidí se tam sejde, pár lidí se domluví, pak platí třeba 4 tisíce. Pak bydlela s jednou paní a tam bylo 1+1 a platila 6 tisíc a vychází draž než ten 3+1 se čtyřmi lidmi.“

V konečném důsledku může být pronajmutí bytu levnější než ubytovna. Zejména, pokud byt obývá více rodin a každá sdílí jednu místnost. Náklady se tak poměrově rozpočítají.

„Byt se dělí. Je jedna kuchyň pro všechny a záchod s koupelnou a rodiny mají samostatné pokoje. Poznali jsme se všichni v práci, ted' spolu i žijeme.“

Společné bydlení se ale může stát příčinou mnoha hádek. Ty se týkají placení pronájmu a zejména doplateků za vodu a elektřinu, se kterou zpočátku neumí ubytovaní hospodařit. Společné bydlení se může časem stát nesnesitelným.

„Máme velkou zemi, potřebujeme pro sebe víc místa, víc prostoru, je to tu klaustrofobie - je to tady těžké.“

Shánění bytu vyžaduje znalost českého jazyka. Je zapotřebí zprostředkovatele (tlumočníka?), který se s majitelem na nájmu domluví. Pokud majitel souhlasí s ubytováním „cizinců“, tak nastává další problém, kterým je složení kaucí. Ta je poměrně zatěžující, jedná se obvykle o dvě platby nájemného předem. Složení kaucí je vnímáno jako nejistá investice, která se může stát nedobytnou. Někdy kaucí majiteli skutečně propadne, na což mnozí v rozhovorech upozorňovali.

Ceny nájmu se v čase mění, dobrá současná cena za byt 3+1 se pohybuje kolem 10 tisíc korun, za byt 2+1 kolem 7,5 tisíc korun. Na proměnu cen Mongolové reagují tak, že se v rámci města stěhují do

levnějších lokalit. Tak se stává, že se stěhují několikrát za sebou. Jinou strategii volí rodiče, kteří očekávají příjezd dětí (sjednocení rodiny). Zpočátku obývají malé byty a do větších bytů se stěhují až po příjezdu dětí.

Někdy je obtížné uzavřít s majitelem dohodu, jak Mongolové upozorňují. Důvodem jsou údajné obavy z cizinců. Obavy mají ti, kteří doposud s cizinci neměli žádnou zkušenost. Ale s některými se dohodnout dá, efektivní je často vyhledávání bytu přes inzerát.

„Jsme pětičlenná rodina, je to problém, je nás hodně, tak nás nechtěli. Taky že jsme cizinci, tak nás nevzali do bytu. Telefonovali jsme, pak jsme koukli a on řekl, že cizince nechce. Byt jsme sháněli sami, v novinách, přes inzeráty, realitní kanceláře, ale ty berou moc peněz. Teď máme soukromou majitelku a vše domlouváme s ní. Přes inzerát.“

Problémy se sousedy nebyly příliš tematizovány. Byly zmiňovány jen výjimečně, důraz byl přitom kladen především na hluk.

„Jedna paní tam bydlí, proto musíme chodit potichu, zamykat vchodové dveře, hlídá je.“

S trvalým pobytem přichází i možnost pořízení bytu či domu do osobního vlastnictví, ale tato možnost není příliš často využívána. Mongolové ji pokládají za rizikovou, neboť trvalá hrozba možné ztráty zaměstnání by skončila nesplácením hypotéky a i ztrátou bydlení. Pořízení hypotéky je výjimečnou záležitostí.

Ukrajinci

Ubytovna

Ubytovna je pokládána za adekvátní bydlení zejména pro dělníky. Jedná se o hromadné ubytovací zařízení, kde se kumuluje a potkává více Ukrajinců. Rozhodně se nejedná o vhodné bydlení pro rodiny s dětmi, ty se snaží časem přemístit do bytů, ubytovna je jakýmsi počátečním provizorním řešením.

„Od začátku bydlíme na ubytovně. To zařídil můj šéf z práce. Podniková ubytovna, no tak. Bydlí tam různí chlapi, pro rodinu špatně. Teď už jedeme domů. Na zimu zůstane jeden dva, všichni jedou domů.“

Pro řadu jednotlivců je ubytovna odpovídající a levná – poskytuje přijatelný standard, znamená nižší náklady, a tedy větší úspory.

„Bydlíme na ubytovně. Je to barák, přízemí a patro. Barák má osm pokojů - po dvou, třech, čtyřech lidech. Záchod na patrech. Koupelna jedna - společná. Kuchyň taky. Žijí tu jenom cizinci. To je normální, malá ubytovna. Platíme pět tisíc.“

Menší ubytovny jsou konverzačními partnery doslova vychvalovány. Typická je pro ně rodinná atmosféra a svým způsobem se blíží bydlení v bytech.

„Maličká ubytovna, čtyři pokoje, čtyři rodiny, bydlím společně s kamarádkou, platím pouze 2 500, je tam čisto, ticho, jsem moc spokojená. Bydlí tam jenom Ukrajinci. Je to rodinné.“

Pronájem bytů

Také Ukrajinci využívají strategii pronajímání bytů. A to s pomocí agenturních zaměstnavatelů, ale i samostatně. I zde se setkáváme s postupem snižování nákladů na nájem prostřednictvím společného bydlení jednotlivců nebo rodin.

Shánění pronájmu vyžaduje notnou dávku trpělivosti a překonávání nedůvěry ze strany majitelů bytů. Někteří se podle slov konverzačních partnerů obávají nevhodného chování cizinců.

„Když jsme sháněli ještě s kamarádkou, tak byl problém, když jsme řekli, že jsme cizinky, tak jsme slyšeli ne, ne, nechceme. A když slyšeli, že ještě potřebujeme nějakou smlouvu, tak už vůbec ne. Cizince nechtějí. Pak kamarádka dostala trvalý pobyt a zase byl problém, nájemkyně se bála, že s trvalým pobytem bude mít nárok na byt a bála se. Češi se bojí, že budeme dělat bordel, a taky vyřizování těch papírů. Raději vezmou lidi bez smlouvy a studenty. Šetří energie a plyn, ještě když někdo slyší, že to jsou Ukrajinci!“

Na zmíněné nevhodné chování bydlících upozorňuje jedna z dotazovaných. Příčinu shledává v přechodnosti pobytu.

„Někteří cizinci si to zavinili sami - dělali rachot, pili a lidi jsou opatrnější. A teď kdo je slušný, s tím má problém. Cizinci když udělají škodu, tak nemají čím ručit. Cizinci, kteří přijedou na brigádu, tak se občas chovají špatně, protože ví, že odjedou.“

Hledání přes realitní kancelář je nákladné – už jen díky kauci, kterou je zapotřebí složit předem.

„Přes realitku se hledá podnájem, ale je to drahé. Většina dobrých bytů je přes realitku, přes známé, přes domorodce. Jedna byla přes známého, jedna přes realitku, byla příjemná, ale stejně nás nakonec natáhla.“

Sňatek s českým partnerem otázku bydlení vyřeší automaticky, většinou dojde k přestěhování do partnerova bytu. Bydlení se dá sehnat také prostřednictvím inzerátu a k udržení bydlení postačuje plnění dohodnutých závazků.

„Přes inzerát jsme si vybrali byt, seznámili jsme se s majitelem a byt si vzali. Když si pravidelně platíte nájem, tak není problém.“

Časem začínají Ukrajinci při zajišťování bydlení získávat zkušenosti a jsou při vyhledávání úspěšnější. Střídání míst bydlení je ale časté, buď vyprší smlouva, nebo je zapotřebí reagovat na pohyb cen na trhu a hledat něco levnějšího.

„Neuměli jsme se obracet, jak napsat maila, co uvést, domluvit se na schůzku, až pak říct, že jsme cizinci. Maila napsat bez chyb, podívat se na toho člověka a hledat v sezóně, to je důležité, kdy jsou ve městě prázdné byty. Na podzim seženete za šílené peníze, v létě jsou pěkné nabídky. Každý rok jsme stěhovali, nelíbilo se okolí. Sháníme lepší byt. Bydlíme v P., jsme hodně spokojeni. Dala by nám více než na rok, ale její syn asi bude byt potřebovat.“

Koupě bytu či domu je stále rizikovou záležitostí. Vztít si půjčku znamená se také definitivně rozhodnout v zemi zůstat natrvalo a mít velký dlouhodobý závazek.

„Ostatní mají z půjček strach. Říkají, že pokud by si byli úplně jistí, že chtějí zůstat, tak ano, ale pokud neví, jestli chtějí zůstat, tak je to riziko. Hypotéka se dá vztít s trvalým pobytem, ale musí mít vyšší plat.“

Ojedinele se setkáváme s hypotékou nebo vlastnictvím domu (že by klient?). Také požádání obce o byt se neseťká s úspěchem, záleží na tom kterém městě, zda-li „cizinci“ byt nabídne.

Komentář

Obě sledované skupiny osob preferují dva typy ubytování. V prvním případě se jedná o ubytování na ubytovnách, zde se platí 2 až 2,5 tisíce za osobu a měsíc. Pobývání na ubytovně se bere jako startovací bydlení pro rodiny a přijatelné bydlení pro jednotlivce. Rodina má tendenci přejít do pronájmu, což je výhodné zejména u vícečetných rodin. Danou strategii volí i více jednotlivců krajanů, v tomto soužití však mohou vznikat spory týkající se pravidel vzájemného soužití.

Při shánění pronájmu musí zájemce čelit nedůvěře, která panuje vůči zájemcům ze strany pronajímatelů. Zájemce musí zaplatit kauci (dva nájem dopředu), což je pro ně značná ekonomická překážka. Byty se shání většinou přes inzerát, je výhodné, aby pronajímatel do prvního bezprostředního kontaktu nepoznal, že zájemcem o pronájem je cizinec. Za byt se platí 7,5 až 10 tisíc. Smlouva se uzavírá na dobu určitou. Realitní kanceláře zájemci o bydlení většinou obcházejí, jelikož daný postup považují za zbytečnou finanční zátěž. Ukrajinci hledají bydlení i přímým dotazováním u občanů, se kterými jsou v kontaktu, u obou sledovaných skupin může s obstaráním bydlení napomoci zprostředkovatel.

Koupě bytu u osob na trvalém pobytu je Mongoly odmítána pro vysokou cenu a pro nejistotu vlastního postavení především na trhu práce, Ukrajinci uvedené odmítají, protože nejsou jisti, že na zdejším území chtějí natrvalo setrvat, v koupi bytu nevidí cestu k vhodnému investování vydělaných peněz.

IV. TRH PRÁCE

Mongolové

První krůčky

Práce je Mongoly vnímána za klíčový prvek pobytu v České republice. Nejobtížnější je podle výpovědí si práci udržet v prvním roce a přivyknout si na její náročnost a na pracovní postupy. První rok provází pracovníky obavy z možných chyb a ztráty zaměstnání, časem se cítí pracovníci na svých pozicích trochu jistěji. Adaptace se vztahuje zejména ke zvládnutí práce a přizpůsobení se nárokům zaměstnavatelů. V prvním roce jde o to si udržet svou pozici a zajistit si pokračování práce, a tím i pobytu. Do budoucnosti se promítá očekávání, že se situace bude postupně zlepšovat, odbourá se adaptační stres a vyhlídky budou optimističtější.

„Až bude třetí rok, dobře bude. Když jsme déle, je to lepší.“

Nebýt hospodářské krize, tak by tento předpoklad mnozí déle pobývajících Mongolové jistě potvrdili. Velké zatížení představuje prvopočáteční doba adaptace na pracovišti. Je dobou setkávání se s neznámým a novým. Dochází k zaučování a zde se ukazuje, že obeznámování s prací je pokládáno za velký problém, který je zapotřebí zvládnout. Konverzující jsou schopni pro to udělat téměř vše.

„Když to děláme poprvé, je to těžké, potom už lehké.“

Po adaptaci ale může následovat zvýšení norem. Pracovitost, kterou se snaží pracovníci prosadit, se tak může obrátit proti nim, zaměstnavatelé reagují tak, že po zacvičení:

„... navyšují práci, využívají, že jsme pracovití.“

Nestíháme

Mít legální práci znamená disponovat povolením k zaměstnávání. Osoby s povolením k dlouhodobému pobytu jsou limitovány dobou platnosti povolení. Mnozí vědí, a v rozhovorech na to také upozorňovali, že se jedná o klíčový okamžik jejich pobytu, přesto si v případě prodloužení **povolení k zaměstnávání** podávají žádosti v poměrně krátkých lhůtách před jeho vypršením. Ve skutečnosti mohou využít mnohem širší časový prostor, který jim legislativa umožňuje. O této možnosti prodloužit si platnost povolení s větším předstihem, se nikdo v rozhovorech nezmínil. Povolení k zaměstnání je předpokladem k prodloužení dlouhodobého pobytu, o této provázanosti konverzační partneři měli povědomí, přesto se opakovaně vraceli k tomu, že se ocitají v situaci tísně a nejistoty, kdy prodloužení řeší v posledních dvou týdnech.

„Skončí mi povolení, do konce měsíce mi vyprší pobyt, ale právě že musím 14 dní předem, ale ještě nemám povolení z úřadu práce.“

Z rozhovorů bylo patrné, že povědomí o tom, co je zapotřebí doložit pro prodloužení pobytu, je mnohem větší než o lhůtách a časových mezích, v nichž je možné žádosti vyřizovat. Ale i při dokládání náležitostí se sem tam vyskytly problémy, že Mongolové nedodali vše, co vyžaduje zákon o pobytu cizinců.

Při práci se nemluví

Práce, kterou Mongolové vykonávají, je povětšinou prací manuální. Setkali jsme se se šičkami, baličkami, brusiči, obuvníky, uklízečkami, pomocnicemi v kuchyni, skladníky, kteří pracovali zejména v automobilovém, textilním, sklářském, restauračním a obuvnickém průmyslu.

„My jsme tady a jenom pracujeme, Vietnamci dělají více ve službách, my děláme jenom rukama.“

Jedná se o práci monotónní, normovanou, fyzicky náročnou, málo placenou, která neumožňuje kontakt s okolím a tím zásadně ovlivňuje možnost sociální integrace. I pracovníci, kteří pobývají v zemi již několik let, se v kontaktu s námi spíše vyhýbali komunikaci v češtině a slovní zásoba, kterou používali, byla velmi omezená a nesla stopy pokynů nadřízených z továren (znalost číslovek, jednoduchých rozkazů a pokynů).

„Pokud jsem v práci, musím splnit normu, nemám dlouhou chvíli se vyptávat někoho, jak se má, takže nemáme běžné výrazy.“

Často se jedná o práci ve směnném provozu, pracovníci se střídají ve dvou- či třísměnném provozu nebo v různých „kolotočích“.

V práci dochází ke konfliktům – mezi Mongoly navzájem a mezi Mongoly a Čechy. Rozhodování však patří českým nadřízeným, což je někdy vnímáno jako nespravedlnost. Mongolové jsou nuceni k tomu, aby nijak nenarušovali chod pracoviště.

„Musíme být ticho a makat.“

V jedné továrně jsou pracovníci postihováni prostřednictvím systému bonusů. Bonusy jsou odebrány nejen za nekvalitní práci a chyby, ale také za „nevhodné“ chování. To představuje vážné finanční důsledky.

„Pohádáš se, přijdeš o bod a to jsou peníze.“

Časem ale může docházet k tomu, že se pracovníci dokážou nepříznivé situaci vzepřít a obhájit si svou pozici a kvalitu práce. Podmínkou ale je, že dokážou dobře komunikovat. Dokládá to výpověď jedné z tlumočnic:

„... vím, že, když nastala chyba, problém hodí na Mongolce, on se nedokáže bránit, říct já jsem to neudělal, ale když tu práci dělá někdo dlouho, tak se už nenechá, ale i tak dávají Češi hodně pokut, zneužívají toho, že cizinci neznají jazyk a jsou na nich závislí.“

Přijeli jsme vydělat!

Práce není dobře finančně ohodnocena, za běžnou osmihodinovou pracovní dobu se podle Mongolů nedá příliš vydělat. Proto je zapotřebí pracovat déle, akceptovat přesčasy, téměř běžné je překračování rámce standardní pracovní doby a přivydělávání si nad rámec standardní pracovní doby.

Výška mzdy se liší a v jedné lokalitě lze dosáhnout různé výše platu.

„Pán tady pracuje pět let, plat má 45 korun za hodinu, jiná paní pracuje za 60 korun za hodinu a jiná za 80 korun na hodinu.“

Dá se vydělat kolem 10 tisíc korun. V potaz ale musíme vzít životní náklady. Ty se také liší, ale mají jedno společné. Po jejich saturaci už nezbývá nic, co by se dalo poslat do Mongolska. Toto potvrdila řada našich partnerů. Jen málokdy je příležitost naspořit, spíše se vytváří jakési krizové rezervy pro zlé časy.

„Za ubytovnu dáme 2 tisíce, za jídlo můžeme dát málo, šetříme na jídle. Jediné, na co máme peníze, je byt a jídlo. Do Mongolska neposíláme nic. V roce 2008 byla krize a peníze se hodně zmenšily. Teď dostáváme o 1 200 Kč méně.“

Výdělek se pohybuje po odečtení odvodů a uhrazení bydlení kolem pěti tisíc korun. Komplikací pro situaci mongolské rodiny je otěhotnění ženy a období mateřské a rodičovské dovolené, kdy se příjmy rodiny snižují na minimum. Pak záleží výhradně na muži a jeho možnostech, jak rodinu uživí. Je nucen akceptovat především práci přesčas.

„Je to těžké. Muž musí hodně pracovat, dělá třeba přesčasy.“

Zda-li výše výdělku odpovídá práci, tak na to často odpověď chybí, až na výjimky. Jeden z partnerů charakterizoval svou situaci stručně:

„... málo peněz a hodně práce.“

Mongolům není k dispozici žádné měřítko s okolím, pouze srovnání navzájem. Ani delší pobyt nemusí přinést větší výdělky. Celkově absentuje orientace na trhu práce. Srovnávány jsou jen některé aspekty současného zaměstnání s předchozími, například prostřednictvím chování zaměstnavatelů.

„Neznáme zákoník práce, nevíme, zda je to v pořádku ...“

Vzhledem k vysokým očekáváním, které se zrodilo ještě v Mongolsku, je výše výdělku nízká. Byť se Mongolové s obtížemi zmiňovali o rozčarování, často se vraceli k tomu, že původní sliby a současná realita k sobě mají velmi daleko. Přiznat si, že skutečnost se mívá s očekáváním, je pro některé velmi těžké. Neúspěch migrujícím svazuje nohy a brání v možném návratu do Mongolska.

„Mongolové jsou ... třeba já, myslel, že přijdu do hezké země, vydělám, ale ... nerad to řeknu, že se mám špatně. Všichni tvrdí, že se nechtějí vrátit domů bez vydělaných peněz. Musím dělat tu práci.“

Nedaří se splnit jeden z cílů, kterým bylo vydělat peníze a část z nich posílat domů.

„Máme doma rodiny, chceme ušetřit a poslat domů a to nám nejde. Ale i když děláme více v práci, nedostáváme odměny. Takže to nezáleží na tom, kolik v práci děláte, dostanete stejnou výplatu. Jezdíme sem a ... myslíme si, že je to nějaký ráj, ale potom zjišťujeme, že to tak není.“

Životní situace nutí Mongoly akceptovat jakoukoliv práci a podmínky s ní spojené, pro mnohé je to otázka přežití.

„... teď musíme přežít, je mi jedno jaká práce.“

V jedné z výpovědí se objevuje tvrzení o diferencované výši platu. Podotýkáme, že to bylo u zaměstnavatele, který byl pokládán za solidního. Zaměstnanci byli zařazení podle práce do několika kategorií a od nich se odvíjela výše mzdy. V nejvyšší kategorii se dalo vydělat 14 tisíc korun. Také padla zmínka o zaměstnanecké výhodě – možnosti nakupovat v levné kantýně.

V některých výpovědích se objevuje názor, že malá výplata není důvodem k celkové nespokojenosti.

Co si přivydělát?

Přesčasová práce je vítaným prostředkem, který umožňuje vydělat více peněz. Je-li požadována od zaměstnavatelů, pak se setkává se zájmem ze strany mongolských pracovníků. Jeden muž to komentuje těmito slovy:

„Kdyby pracovali normálně, dostali by strašně málo peněz, čtyři, pět tisíc na ruku. Oni pracují osm hodin a Češi odchází, ale oni dělají přesčasy.“

Přesčasová práce a práce vůbec se odvíjí od aktuálních zakázek firem, jak Mongolové často potvrzují. Pokud je zakázka, pracuje se přesčas, nechodí se dříve domů, ale v opačném případě zaměstnavatelé postupují tak, že pracovníky uvolňují ze zaměstnání například formou nařízených dovolených. Tato situace je pro pracovníky ohrožující, pokud se odpracuje méně hodin, je také menší výplata. Někdy bývají přesčasy nekompromisně nařizovány. Mongolové pomáhají s prací o víkendech a svátcích a vykrývají tak absenci českých zaměstnanců. Na zaměstnance je vyvíjen nátlak, aby přesčasy akceptovali.

„Když nechtějí dělat přesčasy, o svátcích - vyhodíme vás, zastrašují, z přesčasů dají hodiny do fondu pracovní doby.“

Vzhledem k výši výplat mají nucené přestávky v práci závažné dopady na život pracovníků, neboť ti z prostředků sotva pokryjí náklady na nájem a stravu.

„V létě se stává, že je málo práce, a pak dostaneme jenom čtyři tisíce, na nájem.“

Problémem jsou pro Mongoly situace, kdy není možné odpracovat osmihodinovou pracovní dobu. V ten moment zaměstnavatelé nařizují čerpání dovolené nebo náhradního volna. Dovolenu si tedy pracovníci neurčují sami, spíše slouží zaměstnavatelům jako pojistka v momentech překlenování jednotlivých zakázek. To se týká především menších firem, jak si Mongolové povšimli.

Tlumočnice: „Oni nemají dovolenu jako Češi, ale když je málo zakázek, tak je pošlou automaticky domů, začnou u Mongolů, dostanou dovolenu a Češi ještě pracují. Nemůžou si zvolit dovolenu, kdy chtějí. Nebudou mít třeba 15 dní v kuse. Práce je rozkouskovaná, dovolená taky.“

R.: „Někteří mistři dávají práci první Čechům, a když nezbude práce, pošle domů cizince. A napíše jim náhradní volno a posílají nás pracovat na svátky.“

Přesčasová práce je tudíž vítanou alternativou, jednak signalizuje stabilitu zaměstnavatele a také je jedinou možností, jak si vydělat více. Délka přesčasové práce se různí.

„Paní pracuje od 6 do 16 hodin. Může se stát, že i dýl, dvanáct, třináct hodin.“

Úplně jinou možností, ojediněle zmiňovanou, je přivýdělek formou brigády, kterou si člověk přibere navíc k práci. Většinou se jedná o značně rizikovou, legální či nelegální podobu doplňkového zdroje.

„Ale neplatili tam pravidelně. Ale jenom takový přivýdělek ...“

Zapomeňte na přesčasy

Ještě existuje další alternativa, jak si přivydělat, ale ta se vyskytuje méně často ve srovnání s normovanou prací. Týká se tzv. **úkolové mzdy**. Každá práce je normovaná a pracovník je placen od kusu. Záleží tedy na jeho nasazení a aktivitě, na schopnosti podat maximální výkon. Zaměstnavatel v tomto případě nesleduje, kolik času zaměstnanec na pracovišti stráví, a tak mnozí zůstávají v práci déle nebo „dobrovolně“ dochází i v sobotu a v neděli. Obvykle je v pracovní smlouvě stanovena pevná pracovní doba, po formální stránce je smlouva v pořádku a je v ní uvedena úkolová mzda. Pracovníci delší dobu na pracovišti nepovažují za práci přesčas, ani ji tak nevnímají. Zaměstnavatelé tak ušetří na příplatcích za víkendové dny.

„Složení záclony je třeba za korunu. Čím víc děláte, nekoukáte kolik je hodin, může se stát, že se dělá o sobotách, v neděli ráno, aby byla práce hotová. Já jim říkala, že Češi dostávají příplatky za práci o víkendech (pozn. - komentář tlumočnice). Tady vůbec nejsou přesčasy. Důležité je, kolik odděláš.“

Ambivalentní hodnocení úkolové mzdy se netýká skrytých přesčasů, ale situace konkurence, kterou úkolová mzda vyvolává. Pracovníci se o práci přetahují a na pracovištích dochází k četným konfliktům, do kterého jsou vtaženi také čeští zaměstnanci. Mongolové se pokládají za velmi pracovitě, a jak se v rozhovorech opakovaně ukazovalo, jsou motivovaní k vyšším výkonům. Zdroje práce ale nejsou nekonečné, a tak dochází k soupeření o ně. V konfliktech se vyjednává jednak pracovní tempo, ale i způsob rozdělení zdrojů práce.

„Akorát jak mají úkolovou práci, a když je málo práce, tak se o ni perou. Oni ji chtěli rozkouskovat, aby bylo na každý den něco, ... Češky v tom měly problém, ony to Mongolky stíhaly rychleji, je to konkurence mezi šíčkami.“

Zakázaná kariéra

Sociální vzestup v zaměstnání není možný, i pracovníci, kteří v továrnách pracují řadu let, dokážou se domluvit, vyznají se v práci, se neobjevují na lépe placených pozicích. Nadřizenými jsou pořád Češi, kteří mají na starost jednotlivé skupiny (buňky) zahraničních pracovníků. Ti jsou rozhodčími a eliminují různé nastalé spory.

Možnost přechodu na lepší práci konverzační partneři vylučovali. Byť jsme se setkali s pokusy změnit zaměstnání, výsledkem změny byla maximálně práce obdobného charakteru. A tak mnozí možnost zlepšení posouvají až do budoucnosti, na vzestup nepomýšlí a zlepšení postavení spojují až se získáním povolení k trvalému pobytu.

„My nemůžeme jít na jinou práci, co bych chtěl. Já jsem stavař, nikdo mě nevezme, nemám trvalý pobyt, nezískám povolení k práci.“

Během rozhovorů jsme se setkali s několika Mongoly s vysokoškolským vzděláním, byli to učitelé, právníci. Pracovali stejně jako ostatní. Výjimkou v tomto směru byly „profesionální“ tlumočnice. Jednalo se o Mongolky pobývající v České republice déle než deset let. Jak bylo z interakcí patrné, vzhledem k zaměstnavatelům a vyřizování nezbytných záležitostí se jedná o klíčové mocenské pozice v roli prostředníků, kteří mají o konkrétní situaci Mongolů obrovský přehled. K této pozici bezesporu patří kontrola informací a také je příkladem jediného případu sociálního vzestupu.

Ani v případě, kdy disponují pracovníci potřebným lidským kapitálem, se nedokážou ve své profesi prosadit. Jedna z žen poukazovala na své vzdělání, odbornou kvalifikaci v oboru obuvnictví, zájem o evropské technologie, ale přesto se ve svém oboru neprosadila. V současné době pracuje na pozici dělnice a odbornou práci vůbec nevykonává.

Po uši v krizi

Obtížným momentem, s nímž se museli konverzační partneři vyrovnat, byla bezesporu **hospodářská krize**. Mongolové ve svých výpovědích odlišují dobu, kdy bylo lépe, tj. bylo snadnější sehnat práci, a dobu, kdy je práce nedostatek. Dopady krize jsou různé. Mongolů v Česku ubylo, vrátili se domů, některé podniky je přestaly zaměstnávat úplně, jinde došlo k útlumu počtu pracovníků a flexibilizaci práce, která je nárazová a nabývá více znaků práce příležitostné. Obvyklou reakcí na potíže podniků byly změny zaměstnavatelů. Někteří vystřídali až šest zaměstnavatelů. Návrat domů je sice řešení, ale jak se někteří domnívají, dojde tím ke znemožnění návratu zpět.

„Loni se hodně Mongolů vrátilo zpátky do Mongolska. Ale pokud se vrátíme, tak už nemůžeme zpátky do Česka.“

Krizi Mongolové pocítili napříč všemi regiony, v nichž výzkum proběhnul. Také se vyskytly situace, kdy zájem zaměstnavatelů zaměstnávat cizince přetrvával, ale již nebylo možné získat povolení k zaměstnání. Mnozí byli nuceni přemístit se a hledat práci jinde.

„... a když firma chce zaměstnat, ale neměli jsme povolení k práci, musela jsem najít práci jinde.“

Pokud práce není, zaměstnavatelé začnou propouštět. Platí to ale i naopak. Pokud firma získá zakázky, opět poměrně rychle nabírá zaměstnance. Takovéto přestupy mezi firmami umožnily řadě Mongolů překonat obtížné časy. Co ale zůstává dál, navzdory novému zaměstnání, je velká míra přetrvávající nejistoty.

„Když neměla firma práci, propustila mě, ale zase práce je, tak mě vzali, ale na tři měsíce. Zase nemám jistotu, co bude dál.“

Jak je tomu s krizí v současnosti, se dotazovaní nedokážou shodnout. Zdá se, že recese přetrvává, ale vedle toho se objevují známky ekonomického oživení. Některé továrny dokonce zase začaly nabírat zaměstnance a vyhledávají je v Mongolsku, jinde se zase potýkají s nedostatečným počtem zakázek a nárazovou prací. Přestože nemůžeme posoudit ekonomický vývoj v segmentech pracovního trhu, na němž Mongolové participují, domníváme se, že příběh o krizi je frekventovaně a cíleně zaměstnavateli využíván ke snižování nákladů a větší disciplíně pracovníků.

„Pořád je recese ... máme obavy do budoucna.“

Tazatel: „Jaká je teď situace?“

„Zrovna teď je asi špatná doba.“

Nemáme čas

Práce je určujícím klíčovým prvkem v životě Mongolů v České republice. Jak jsme doposud sledovali, na práci je závislý jejich pobyt, dále jim poskytuje nezbytné omezené prostředky k obživě, a což je velmi důležité, velmi často spolýká veškerý čas. **Čas po práci** nepatří k ukázkám toho, jak poznávat české prostředí a společnost a integrovat se. Obvykle slouží převážně k odpočinku po náročné práci nebo je určen drobným aktivitám, především nezbytným domácím pracím (praní, žehlení apod.)

„... ostatní jsou doma, odpočívají a dělají domácí práce.“

První okamžiky pobytu jsou věnovány práci, která pohltí veškerý čas. Z reakce jednoho konverzačního partnera dokládá, že k volnému času je potřeba se propracovat.

Tazatel: „Jak vypadá běžný pracovní den?“

„V pět vstáváme, v šest začíná práce, děláme do půl třetí, nebo déle, když jsou přesčasy. Těch je hodně. Běžně tedy pracujeme do pěti do šesti. Minulá práce byla těžká, to jsme pracovali od šesti rána do deseti večera, první dva roky. To je člověk jenom v práci nebo spí.“

Nevíme, neznáme

Mongolové, s nimiž jsme hovořili, rozhodně nepatřili ke znalcům **pracovního práva**. Tlumočníci a tlumočnice, kteří se v české společnosti už orientovali, do rozhovorů aktivně vstupovali. A téma pracovního práva patřilo k těm, kde opouštěli zadání překladu a začali do průběhu rozhovoru intervenovat. Srovnávali podmínky a situaci českého a mongolského pracovníka, zejména ve vztahu k tématům nároků na dovolenou, přestávek, výši mzdy, různých příplatků a zaměstnaneckých výhod. Samotní dotazovaní mnohdy reagovali s překvapením na informace tlumočnicků o „skutečných“ nárocích a pravidlech platících pro české zaměstnance. Jeden z mužů uvedl, že by se potřeboval zorientovat v pracovním právu.

„Taky pracovní zákony, kdyby byl v mongolštině v plné verzi, máme k dispozici pouze zkrácené předpisy.“

Konverzační partneři občas tuší, že by se měly věci dělat trochu jinak, neví ale jakým způsobem. Podezření se týká množství přesčasové práce a nedostatečné bezpečnosti na pracovišti. Na rozdíl od Mongolů se Češi dokážou efektivně bránit, jak dokládá jeden z mladých Mongolů.

„... ti ale vědí, kam se obrátit, jaká jsou jeho práva.“

Jistotu v práci konverzační partneři, kteří mají povolení k dlouhodobému pobytu, nemají. Je omezena obvykle jedním rokem a možnost svobodného hledání práce je také velmi limitována. Mongolové si trvalou práci a stabilitu spojují až se získáním povolení k trvalému pobytu.

Zapomenutá morálka

Zaměstnavatele hodnotí naši konverzační partneři velmi rozporuplně. Na jednu stranu se setkáváme s jejich chválou, dokážou ocenit mongolskou pracovitost, nasazení, rychlost, loajalitu.

„Zaměstnavatelé jsou solidní, Mongolové odvádí větší práci, berou nás lépe než Vietnamce.“

Na druhou stranu dokážou být zaměstnavatelé nepříjemní. Zejména pokud někdo onemocní a přestane chodit do práce. Mongolové si nemohou dovolit onemocnět. Případná nemoc znamená ve svých důsledcích ohrožení v zaměstnání a v důsledku i možnou ztrátu pobytu.

„Nemůžeme být nemocní. Někdo je nemocný, zůstane jeden den doma, ale potom jsou zlí. I když je člověk nemocný, musí chodit do práce.“

Zaměstnavatelé bedlivě monitorují pracovní výkon a nasazení zaměstnanců. Využívají k tomu různých nástrojů kontroly. Patří sem nejen tzv. úkolová mzda, ale také zaměstnávání na krátkou dobu (doba určitá) a maximální využívání zkušební doby. Chyby v zaměstnání pak mohou znamenat snadné a rychlé propuštění.

„... máme smlouvu, ale pouze na šest měsíců, pozorují, jestli pracujeme dobře, a pokud je hodně lidí, tak je potom snazší nás propustit.“

Zaměstnavatelé u „cizinců“, za které jsou Mongolové označováni, očekávají větší loajalitu a také ochotu vykonávat práce, které čeští zaměstnanci nechtějí vykonávat. Mongolové si jsou toho vědomi.

„Dávají nám taky nejtěžší práce a špatné práce. My jsme cizinci, takže nám práci dávají pod úroveň.“

Musíme uvést, že hodnocení dobré práce a dobrého chování zaměstnavatelů je kulturně a situačně podmíněno. Co tím míníme? Vnímání otázky spravedlnosti, morálního jednání apod. je u Mongolů výrazně posunuto a za slušné je často pokládáno to, co už je námi interpretováno jako neslušné. Setkáváme se tedy s vysokou mírou tolerance různých jednání, které by se daly považovat za protiprávní či přinejmenším v rozporu s dobrými mravy. O tomto vypovídají i informace z blízkého okolí pracovníků, které upozorňují na důvěřivost Mongolů a ochotu snášet tvrdé zacházení. Ke spokojenosti může postačovat, když:

„Teď máme dobrou práci, bez šikany ...“

Zaměstnavatelé mají v rukou silný disciplinační nástroj, kterým je možnost pracovníkovi zkomplikovat pobytovou situaci. Je patrné, že tento nástroj je využíván v podobě různých výhrůžek. Jedna z Mongolek se přitom cítí být:

„ ... jako v něčí moci.“

Jiná zase uvádí:

„Zaměstnavatel mi řekne, že když se mi zdá, že mám málo peněz, ať jdu jinam, zaměstnavatelé vyhrožují, že neprodlouží pobyt.“

Agenturním zaměstnancem

Zkušenosti Mongolů s agenturním zaměstnáváním jsou různorodé. V jedné z výpovědí je patrné, že agenturní zaměstnávání je opakem k přímému zaměstnávání firmami, které je pokládáno za solidnější a odpovědnější.

„Já byl pod agenturou, teď nejsme přes agenturu, ale solidní firmu. Pracovní doba je normální, dělám na tři směny. V agentuře jsme dělali dvanáct hodin, peníze byly různé, někdy dali, někdy ne, dává se do ruky v hotovosti. Myslím, že za nás nezaplatili ani sociální ani zdravotní pojištění, měli jsme průkazku, ale pojistili nás nejlevněji, kdy nemůžu k doktorovi. Oni po nás chtěli vždycky peníze, tomu jsme nerozuměli. Chovali se hůř ...“

I další výpověď potvrzuje neblahé zkušenosti. Agentury v minulosti masivně nabíraly, mnozí z konverzačních partnerů do České republiky přijeli před třemi lety. S krizí se ale proměnilo chování agentur.

„Já jsem taky přes agenturu - byla stejná, stejné problémy. Byla krize a nebyla práce, já přijela kvůli práci sem – tady nabírali lidi.“

Kritici agentur zmiňovali zejména problémy, pokud se chtěli z agenturního zaměstnávání vyvázat. Některé agentury využívají komplikovaného postavení Mongolů a v případě neloajálního chování

přistoupily k výhrůžkám. Vymanění se znamená pro aktéra velký krok k emancipaci a výsledkem může být zlepšení vlastní situace, jak dokládá následující příběh.

„V agentuře nás nechtěli pustit. Nemohli jsme odjet, hrozili, že je pracovní zákon, 55, že jsme porušili zákon a okamžitě pojedeme domů. Měli jsme strach, neznáme ani pracovní smlouvu, nic nevíme, oni prodlužovali i vízum, nikdy jsme takové věci nepsali, jenom na cizineckou policii jsme přijeli podepsat papíry. Jak mám dát výpověď, když ani neznám smlouvu? Spousta Mongolů je takhle dneska v pasti. Můj manžel mluví dobře, nechali jsme práce a utekli jsme sem.“

„Já dělal v textilce, krize, firma skončila. Nevěděli co s námi, že můžeme jít, kam chceme. Našel jsem ukrajinskou agenturu a ta firma nás převezla do K. Oni dobře pracovali jako agentura. Ale K. nerad pracuje s prostředníky. Oni berou přímo. Nechcou s agenturou. Agentura bere peníze. Tlačili ji ven a Mongolové se osamostatnili, které sem agentura přivezla. Dostali jsme víc peněz. Zažil jsem, mluvil s šéfem agentury, ať mě pustí, ostatní jeli s agenturou jinam. Oni jsou propojení ...“

V případě odjezdu domů se objevily zmínky o nevyplacení poslední výplaty agenturou.

„... jakmile cizinec řekne, že jede další měsíc domů, tak mu poslední měsíc nezaplatí výplatu a vymlouvají se. Chtějí, ať si výplatu vyzvedne osobně, ale on nemůže, protože už tu není.“

Řada konverzačních partnerů se k jednání agentur nechtěla vyjadřovat, pokládali to za velmi citlivé téma. Nemají o agenturním zaměstnávání hovořit, slovy tlumočnice řečeno:

„ ... vyhrožují jim, nechtějí o tom mluvit.“

Mongolové si uvědomují, že práce přes agentury kontrastuje se standardním zaměstnáváním a stojí je vysoké náklady.

„V předchozím zaměstnání přes agenturu jsem cítila ten tlak, že tam se mnou jednali podřazeně, ale teď, když jsem kmenový zaměstnanec, tak se mnou jednají jako s každým jiným.“

Přesto se jedná o možnost získání zaměstnání, která je bezbolestná a snadná. Musíme ale uvést, že Mongolové rozlišují agentury navzájem a vnímají to, že se liší svým přístupem i jednáním, které variuje mezi pomocí a vydíráním. V některých agenturách je uzavírání smluv běžné, v některých se smlouvy neuzavírají vůbec.

Na vlastních nohách

Alternativní formou zaměstnání je sebezaměstnání. Příběhy o vyřízení živnostenského listu a podnikání jsou ale u Mongolů plné pesimismu. Ve výpovědích se nesetkáváme s žádným příběhem úspěšného podnikatele či podnikatelky. Ani ti, kteří zde žijí delší dobu, se v samostatném podnikání nedokázali prosadit, jak dokládá následující příběh. Zdá se, že jedinou výjimkou jsou tlumočníci a tlumočnice, kteří provozují tlumočnickou činnost.

„Živnostenský list? Muž to zkoušel, měl osm let ubytovnu, pronajímal Ukrajincům a Slovákům, ale přišla krize, lidé odjížděli domů a nebylo komu pronajímat. Ze začátku to bylo těžké - vybavit všechno, potom to začalo sypat peníze, ale potom se přestalo dařit.“

Výjimkou je příběh hudebnice, ale ani ona, která se živí výukou žáků, nepoukazuje na nějakou výjimečnou úspěšnost této strategie. V jednom případě se setkáváme s vyřízením živnostenského listu jako s vynucenou strategií, která reaguje na problémy s prolongací dlouhodobého pobytu. Ale ani v tomto případě nejsou vyhlídky jasné.

„Máme potíže s tím, že úřad práce nepovoluje, ... zaměstnanecké poměry. Kvůli tomu museli změnit účel pobytu, ale je to těžké podnikat, je krize ve všech oborech. Chceme prodávat suvenýry, ještě jsme nezačali, zatím máme záměr.“

Ukrajinci

Na agenturu

Agenturní zaměstnávání není tak moc kritizované. Jedna z Ukrajinek nám vysvětlovala, že agenturní zaměstnávání řeší problém se sháněním práce v době, kdy lidé pobývají na základě povolení k dlouhodobému pobytu, kdy je problém si nějakou práci zajistit. Představuje něco jako překlenovací strategii. Agenturní zaměstnanci vědí o svém horším postavení a vnímají rozdíly mezi jednotlivými agenturami a nastavenými podmínkami.

„Já nejsem zaměstnanec fabriky, jsem přes agenturu, máme míň peněz.“

„Někteří známi jsou s agenturou spokojeni, někteří nadávají. Většinou jsou spokojeni, zatím nechtějí nic víc, nestěžují si. Liší se jinými platy, podmínkami, záleží na smlouvě.“

Na klienta

Překvapivou setrvačnost prokazuje tzv. klientský systém. Zajišťování práce zprostředkovatelem a další související poskytované služby pracovníkům jsou stále běžně využívány. Někteří nevidí žádný rozdíl mezi agenturním zaměstnavatelem a „klientem“ – zprostředkování jako zprostředkování.

„Klient a agentura, to je to stejné, nevidím v tom rozdíl. Mám hodiny, odvádím peníze. On platí pojišťovně, sociální, za bydlení platím sama.“

Za služby se „klientovi“ odvádí kolem 20 % výdělku. „Klienti“ si své zákazníky rekrutují již na Ukrajině a navazují na sebe. Míra svobody je dána pravidly klientského vztahu.

Pracovat na „klienta“ je některými prezentována jako výhoda. Člověk se nemusí o nic starat a přenáší řadu nepříjemných starostí na svého „klienta“. Nejasnosti ve vztahu ale přetrvávají.

„Pracuju pro Ukrajince, pro klienta. Normální. Nemůžu říct nic špatného, hodně špatného jsem slyšel. Někteří nedávali peníze, on chlap chtěl domů a oni mu řekli, přijedeš, ...chtějí klienti ty lidi k sobě svazovat, vyplatí poslední měsíc, až se vrátí. Klient mě platí Normálně mě platí, jak jsme se domluvili. Bez problémů. Platí mě přes klienta, nevím, co si nechává. On má fakturu. Nemám špatnou zkušenost, pracuju u jednoho.“

Někteří si uvědomují nerovnost vztahu a označují vztah přímo za vykořisťovatelský.

„Zkušenosti s klienty - ne moc dobrý. Nemám osobní, ale známí ví, jsou to vydřiduši, živí se tu bez práce. Mi nabízeli, ať jsem pomocnice zprostředkovatele, ať sháním lidi. Klient zneužívá těžké situace.“

Ambivalentní hodnocení instituce zprostředkování práce je patrné – na jedné straně vydírání, na druhé straně de facto pomoc a potřebná služba.

„Ale na druhou stranu přes klienty plus - jediná možnost, zajistí práci, doklady, víza, vyznají se, udělají to, ale ne zadarmo, šalamounská otázka. Nikdo nic zadarmo nedělá.“

Služeb využívá široké spektrum zákazníků. Jako příklad dotazovaní uvedli příběh lékařky z K., která:

„ ... přijela přes klienty, změnila práci, byla spokojená, nepodváděli ji. Ona neplatila bydlení, pojištění, oni berou 20-30 procent z platu. Vydělala 100 a polovinu dala klientovi. Ted' se bojí.“

„Klienti“ se snaží svým ovečkám pomáhat a tím je kontrolovat. Setkali jsme se s tím, že na jeden rozhovor byli partneři přivezeni „klientem“, jeden z „klientů“ se dokonce přišel rozhovoru zúčastnit.

Co je to za práci

Vykonávaná práce je málo hodnotná, patří k jinakosti Ukrajinců.

„Že jsme cizinky. Můžeme dělat jakoukoliv práci. Chodíme na tu špinavou, horší práci. Jen to. Nic jiného.“

V práci se „cizost“ projevuje nejvíce. Jednání zaměstnavatelů, ale i okolí je někdy:

„ ... ponižující, to ano, ale byla jsem trpělivá a přežila jsem to a při změně zaměstnání už to bylo lehčí. Ale nebylo to lehké.“

Umožněná kariéra

Zajímavé je, že v některých zaměstnáních si lze polepšit a postoupit na lépe placené místo. Ukrajinci toto spojují s vlastním nasazením a kvalitně odváděnou prací. Zkrátka je zde šance na to se časem vypracovat a v zaměstnání si polepšit.

„U nás to jde, jedna Ukrajinka je kontrolor. Je to možné. Musíte chtít.“

Vedle postupu lze také měnit práci. Setkali jsme se s jednou dotazovanou, která střídala zaměstnání, a to na základě vlastního rozhodnutí. Měla povolení k trvalému pobytu, které ji tuto mobilitu umožňovalo. Až krize tato střídání zastavila.

„Nevyhovovalo mi to, buzerace, málo platili, nejvíc jsem vydržela dva měsíce, po 2-3 dnech jsem šla. Ted' jsem už dva a půl roku. Nemám jinou možnost, musím dělat, s tou krizí bych nic nenašla. Zatím mi to musí vyhovovat.“

Mobilita je možná v prostředí mezinárodních firem, kde pracuje množství cizinců. Tato varianta zaměstnání je velmi ceněná, protože umožňuje dezinfekci jinakosti. Pracovník není okolím nahlížen primárně jako Ukrajinec, tato identifikace v mezinárodním prostředí ztrácí význam, je hodnocen především podle svých schopností.

„Ted' pracuju, jsem šťastná, dobré prostředí, hodně cizinců, mezinárodní, nadřízení se dobře chovají, necítím se jako cizinka.“

Krize

Důsledky hospodářské krize jsou pociťovány zejména v zastavení přílivu dalších Ukrajinců, ale také v nedostatku práce. Jsou ale případy, které krizi nepocítily ani ve svém okolí.

„Já neznám nikoho, kdo přišel o práci.“

Důsledky krize jsou patrné zejména na Ukrajině. Tamější dopady ovlivnily rozhodování Ukrajinců o možném návratu na Ukrajinu.

„Já krizi nepocítila.“

„Já také ne, ale na Ukrajině ano.“

„To jo. Tam hodně rychle, zkrachovaly banky, lidé přišli o peníze, práci, zvedly se ceny.“

Je ale pocíťována u některých českých zaměstnavatelů. Ti na nedostatek zakázek reagují uvolňováním Ukrajinek z práce.

„Krise se nás dotkla. Je málo práce, málo hodin. Děláme míň hodin a pouští nás dřív. Střídá se to, jeden odpočívá a druhý pracuje. Nebo jde Ukrajina domů a Češky zůstávají.“

Podle gusta

Migrující jsou obecně ochotnější pracovat déle. Zaměstnavatelé toho plně využívají, a tak se setkáváme s modelem frekventované práce přesčas.

„Dělaly jsme přesčasy, to nebudeme skrývat, každý den patnáctky. Češky záviděly, že vyděláváme peníze. Ony vydělaly sedm a půl a my jsme měly o dva tisíce s těmi patnáctkami víc, dělaly jsme od šesti do desíti. Proto jsme dělaly. Pak nebyla práce a začaly dvanáctky.“

Od Ukrajinců je požadována zaměstnavateli přesčasová práce.

„Ukrajincům se nabízí na 12-14 hodin.“

Odměna za práci se odvíjí od počtu odpracovaných hodin. To nutí pracovníky pracovat přesčas, což má své důsledky. Sice se dá vydělat, ale fyzické nároky jsou obrovské.

„Záleží od hodiny. Záleží na počtu oddělaných hodin. Když děláš 16 až 18 hodin denně, na konci měsíce ... můžeš mít tisíc dolarů. To je pěkné, ale děláš 16 hodin! Ale počítejte s tím, co je to za práci. Dá se vydržet 12 hodin.“

A.: *„Tři roky jsem dělal tak 16 hodin, hodinu do práce a hodinu zpátky nás vozili. Furt, furt, furt, furt. V soboty, v neděle bylo volno, ale byla jiná práce ... Dělali jsme i 440 hodin za měsíc.“*

P.: *„Uvědom si, proč jsi přišel do ciziny.“*

A.: *„Už ty hodiny nepočítáš, je lepší vydělávat víc.“*

Vítaná je občasně také nelegální práce. Zdá se, že je někdy dostupnější.

„Většinou nás chtěli brát na černo. Práce se sháněla tak, přes lidi, na černo, nějak musel člověk přežívat.“

Zaměstnavatelé vyvíjí na zaměstnance trvalý tlak. Připomínají jim, že jsou nahraditelní. Zaměstnanci se ale nenechají tak úplně zastrašit, mají po ruce více alternativ, pokud by přišli o práci.

„Občas nám říkají, že na vaše místo je spousta lidí, ale já říkám, jo, ale musí se zaučit. A to bude trvat tak půl roku, můžete klidně. Já si taky můžu něco najít, i horšího.“

Je patrné, že při překročení jisté hranice snesitelnosti se začínají Ukrajinci bránit. Dokážou se vzepřít.

„Ukrajinské ženy se o sebe dokážou postarat. Jsou zvyklé.“

Podnikatelé

Oblíbenou strategií mezi našimi konverzujícími je podnikání. Je součástí snění o blahobytu a samostatnosti mnoha Ukrajinců a Ukrajinek. Proč? Domníváme se, že to souvisí s tím, čím prochází v souvislosti se zajišťováním povolení k pobytu a také postavením a zkušenostmi na trhu práce. Podnikání symbolizuje emancipaci, nezávislost, příležitost se plně realizovat, seberozej.

„Pro mě by bylo super vlastní podnikání. Můžu udělat živnostenský list, vízum změnit, ale udělám to až s trvalým pobytem. Přemýšlím o tom, už nikam na fabriku.“

Emancipace se také váže k vymanění se z pout tzv. klientského systému. Osamostatnění ale není zadarmo a přináší nové povinnosti.

„Někteří odešli od mafiánů, udělali si živnostenský list. Tam se bojí, musíš to a to, platit sociální, zdravotní, to je těžké.“

Podnikání je rovněž adekvátní alternativou vůči nedostatku práce, který Ukrajinci spojují se statutem dlouhodobého pobytu.

„Když dlouhodobý pobyt, nikdo mě nezaměstná. Jenom být sám podnikatelem, to je jediná možnost.“

„Pracák nedá povolení na cizince. Domorodec pracuje na černo, vyplácí ho na ruku, ale na některá místa nepůjde. Živnostenské listy jsou teď jediná cesta, jak se tady udržet. Když člověk přijde o práci, tak je problém.“

Inženýři s lopatou

Setkávali jsme se ve skupinách s vysokoškolsky vzdělanými konverzačními partnery, kteří působili v dělnických profesích.

„Dělám na stavbě. Když jsem sem jel, myslel jsem, že naši tu dělají kvalifikovanou práci na stavbě. Byl jsem v šoku. Je to nekvalifikovaná práce. Pracuji jako pomocník. Můžu se časem stát zedníkem.“

Právě vzdělání Ukrajinci zvažují možnost využití tzv. zelené karty. O svém vzdělání hovoří často ironicky, v současné práci ztrácí svou hodnotu. Jeden z našich konverzačních partnerů pracuje na stavbě a jeho manželka je bez zaměstnání (přesněji občas si přivydělává nelegálně). K devalvaci vzdělání přispívá také neznalost jazyka.

„Mám ekonomii. Manželka taky - je politoložka. Děláte na stavbě ... s mým diplomem potřebuju dobře znát česky.“

Některá zaměstnání jsou vzdělaným lidem uzavřena pro jejich jinakost.

„Já dělala českou školu a dvě ukrajinské, ale realita jinde. Za měsíc jsem poslala padesát motivačních dopisů a odpovědi došly dvě. Šla jsem přes sociální organizace. To byla diskriminační zkušenost - oficiálně vzali někoho jiného, chovali se super, ale já vím, že kvůli tomu, že jsem cizinka. Měli předchozí špatnou zkušenost.“

Být cizincem je silně stigmatizující, primární identifikace při setkání se zaměstnavatelem se týká právě původu.

„Na Ukrajině jsem měla dobrý plat, v Česku naopak, necítím se tady normální, když přijdu do firmy, hned mě poznají, že jsem cizinka. To je štempl nadosmrti.“

Manželství chytré horákyně

Setkali jsme se opakovaně s modely vzdělaných manželských párů, které se potýkaly s rozdílnou mírou úspěšnosti na pracovním trhu. Jednalo se o kombinaci úspěšných mužů, kteří se ve své profesi prosadili, a neúspěšných žen, kterým se uspět i přes maximální snahu nedaří. Ženy se cítí být zklamané a uvažují o návratu. Muži jsou zase v práci spokojení a snaží se ženám pomáhat, na návrat ale nepomýšlí. Následující příběh je ukázkou jedné takové životní situace, kdy žena končí na sekundárním trhu práce se všemi jeho nevýhodami a záludnostmi.

„Já přijel jako kvalifikovaný specialista, potřebovali technika s ruštinou. Práce dobrý, ale manželka ... Katastrofa. Oficiálně zaměstnat - nic. Musela odejít z prvního i druhého zaměstnání - pracovala celý rok, pak zneužívání, byla recepční, pak chtěli úklid, ... a ona nesouhlasila, řekli, že může odejít. Na černo. Pak byla prodavačka - kolem roku zase na černo, vždycky ji to bavilo, ale zase ji začali zneužívat, přidávali jí práci. Zaměstnavatel ví, že může udělat cokoliv.“

Komentář

Mongolové vykonávají těžkou manuální práci, která je velmi přísně normovaná, kdy fakticky nelze v pracovní kariéře postoupit. Většinou trvá jeden rok, než se adaptují na pracovní podmínky a začnou stanovenou normu plnit. Výdělky plynoucí z jejich mzdy zdaleka neodpovídají slibům, kterými je lákali zprostředkovatelé do ČR. Pokud by pracovali pro Čechy obvyklých osm hodin, tak by si stěžili vydělali na nezbytné životní náklady. V práci proto tráví mnohem více hodin, ať již pracují přesčas, nebo na úkolovou mzdu. Výdělky se liší, ale umožňují jim našetřit jen rezervy pro horší časy a momenty krize. Přestože pracují velmi tvrdě a ve ztížených pracovních podmínkách, zůstávají vůči svým zaměstnavatelům velmi loajální, přestože vidí jejich diferencovaný přístup k Čechům na jedné straně a Mongolům na straně druhé. Práci si snaží sami sehnat a udržet, role zprostředkovatelů stoupá v okamžiku, kdy je uvedené vinou panujících podmínek ztíženo.

Mongolové těžce nesou, že se nedokážou zorientovat v zákonech regulujících trh práce. Ukrajinci na počátku vykonávající manuální a pomocné práce mohou však příležitostně postoupit ve své pracovní kariéře. Zejména u dlouhodobých pobytů sehrávají významnou roli zprostředkovatelé, ať již ve formě agentur, nebo „klientů“, cílem mnohých pracovníků je však se od těchto článků na trhu práce emancipovat. Jedna z cest, která se nabízí, je zřízení živnosti, které však s sebou přináší řadu povinností, které dříve neměli. Stejně jako Mongolové jsou Ukrajinci okolnostmi nuceni k přesčasovým hodinám práce.

V. JAZYK

Mongolové

Mluvíme přes tlumočníka

Mongolové se potýkají s velkou jazykovou bariérou. Ani několikaletý pobyt na území není zárukou zvládnutí jazyka. Čeština je překážkou v každodenním životě a také při splnění podmínek k získání trvalého pobytu. Během skupinových rozhovorů jsme se setkávali s neochotou konverzačních partnerů hovořit česky. Byl-li k dispozici tlumočník, obraceli se na něho a nepokoušeli se s námi domluvit. Některé rozhovory jsme pro srovnání vyzkoušeli bez oficiálního tlumočníka a musíme říci, že v této situaci Mongolové komunikovali sami, byť s potížemi. Jedna z Mongolek to komentovala slovy:

„Když je problém, tak domluvím rukama, nohama. Jinak беру známé na tlumočení.“

Neznalost jazyka významně omezuje Mongoly v jejich životních šancích. Uvědomují si nutnost zvládnout jazyk, ale příležitostí učit se je skutečně velmi málo. Neznalost jazyka komplikuje orientaci v prostředí, dorozumění se v práci, omezuje v hledání bydlení, svěřením se lékaři apod. Mongolové spoléhají na tlumočení, které je podle našich zkušeností vedeno často velmi volně. Tlumočník

rozhoduje o tom, co je důležité, a co ne, a jeho překlad je proložen aktivními vstupy a vlastními vysvětleními. V jedné skupině jsme se setkali s tím, že velmi živý několikaminutový monolog týkající se nějakého problému tlumočnice odmítla přeložit. Vzhledem k intenzitě zprostředkování různých služeb se můžeme domnívat, že se tlumočníci na zprostředkovávání podílí, občas padaly zmínky o poplatcích tlumočnickům za všemožné služby. I přesto jsme se setkali s tlumočníky, jejichž servis byl profesionální.

V některých případech tlumočí děti. Jedno z dětí nám řeklo, jak takové tlumočení vypadá.

„Třeba já překládám rodičům. Já jim napíšu, jak se to říká a oni to tam přečtou. Rodiče trochu rozumí, ale ty věci jsou těžké. Když někdo jde na úřad práce, když mám čas, jdu s nimi.“

Příprava na zkoušku z češtiny

Povinná zkouška z českého jazyka je pro Mongoly oříškem. Někteří zkoušku zvládli, jiní ji musí opakovat. Další zase úplně odradí.

„Zkouška z češtiny je moc těžká. Zkoušela jsem jednu zkoušku, byla těžší, nezachytila jsem poslechové cvičení. A další je písemná forma. Možná bych se domluvila v běžném rozhovoru, ale psaní je problém. Teď jsem začala chodit na kurz.“

Překážkou docházení na jazykové kurzy je stěhování z místa na místo. Mnozí o pořádání kurzů ani nevědí. A k nízkému zájmu o kurzy přispívá zejména kolize s dobou práce. Mongolové často pracují dlouho a ve směnných provozech. Pro většinu z nich jsou kurzy ve všedních dnech nedostupné. Doporučení Mongolů vůči Centřům se týká přesunutí kurzu na víkend.

„Ideální by byl kurz brzo v sobotu nebo v neděli.“

„Málo chodí. V sobotu pracují, chodí tam jenom ti, kteří mají čas. Časově je to blbě, v sobotu noční, v pátek noční a potom těžko vstane. V neděli by to bylo nejlepší.“

Překážkou učení se je také absence běžného kontaktu Mongolů s okolní společností. Mongolové pracují ve skupinách, nemají příležitost komunikovat s Čechy v práci, ani po ní. Komunikují nejčastěji mezi sebou.

„... a když pracuje komunita Mongolů, tam je těžko naučit se češtinu.“

Jsou tak odkázáni například na poslech televize. Musíme potvrdit, že Mongolové rozuměli, co jsme jim říkali, ale měli potíže se vyjádřit. Délka učení jazyka je individuální, ale podle vyjádření některých po třech letech začínají rozumět a po pěti jazyk jakžtakž zvládnou. V počátcích využívají v komunikaci ruštinu, kterou se zejména starší dotazovaní učili ve školách v Mongolsku. Jazykové kurzy Mongolové pokládají za nejefektivnější způsob učení. Po čase vnímají zlepšení a pokrok.

„Rozvíjí nás to, zejména gramatika. Dozvěděla jsem se od SOZE, tento rok od kamarádky, že je nově otevřené Centrum. Čeština je složitá, krásný jazyk. Gramatika a pravopis jsou nejtěžší.“

„Já jsem chodila na kurzy začátečnicků češtiny. My jsme taky chodili na kurzy, když jsme měli čas, ale ne vždy to vychází, kvůli práci. Učitelé jsou dobří a všechno nám vysvětlují, i rukama. Čeština je pro nás hodně těžká. Na začátku to bylo horší, že jsme vůbec nerozuměli, teď už je to lepší.“

Čeština pro malé

S jazykem mají problémy nejen dospělí, ale také děti, které jsou naopak v prostředí škol v intenzivním kontaktu s češtinou. Po nějaké době děti začnou rozumět.

„První rok jsem nerozuměla nikomu nic, jednoho dne jsem začala rozumět. Jeden moje kamarádka, mongolská holka, chodila se mnou a ona umí hodně česky, tak mi pomohla.“

Prospěšné je doučování jazyka. Děti tuto skutečnost s odstupem času velmi oceňují.

„Jedna učitelka mě doučovala česky, bylo to zadarmo.“

„Na střední škole je to super, už rozumím, učitelé pomůžou, třeba mám doučování po škole, rozhodli se, že mi pomůžou s jazykem. Pomáhá mi češtinářka. Jenom třicet minut, je to zadarmo. Nemůžeme si dovolit zaplatit 200 korun za hodinu, je to drahé.“

Rodiče usilují o umístování dětí už do předškolních zařízení. Důvodem je to, že chtějí, aby se děti naučily jazyk již v raném věku.

Ukrajinci

Zvládnutí češtiny

Český jazyk není pro Ukrajince nepřekonatelným problémem. Jazyky si jsou vzájemně podobné a odlišnosti se týkají drobností. Na komunikační rovině nemají Ukrajinci problémy. Pouze v jedné ze skupin jsme museli komunikovat rusky, jednalo se o pracovníky, kteří se pohybovali na sekundárním trhu práce a pracovali tzv. „na klienta“.

„Čeština je podobná ukrajinštině a ruštině, ale ty koncovky... Gramatika je skoro stejně, ty pády, ale koncovky ... Když nevím jak, tak to řeknu jako v ukrajinštině.“

„V češtině je dost slov podobných, smysl je ten samý, kolbasa, moloko, my píšeme cyrilicí.“

„Pro Ukrajince je čeština velmi jednoduchá. Umíme ukrajinsky a rusky, a když se to poskládá, máme už 40 % hotovo.“

Větší problémy jsou ale s psaním textu, se čtením už tak moc ne.

„Pro mě je těžké psaní, háčky ne, ale čárky, taky y a i.“

Vítané jsou jazykové kurzy, které Centra zajišťují. Učení se ale probíhá nejen v rámci kurzů, ale zejména v každodenním kontaktu. Kurzy mají podle dotazovaných sloužit k základní orientaci, člověk se může následně rozvíjet sám.

„Hlavně ty základní věci, dál už člověk může jít sám. Brát s sebou slovník. Mám slovník v mobilu.“

Ukrajinci také sledují média a učí se z nich.

„Učíme se v kontaktu. V televizi. Nebo noviny, kino.“

Využívají různých dalších zdrojů, které rozvíjí jejich jazykové dovednosti:

„My jsme brali knížky, počítač, slovník, kurzy na SOZE.“

Ve smíšených manželstvích je učení jazyka poměrně snadné, rozvíjí se v rámci komunikace s partnerem. V případě rodin, které vychovávají dítě, se rozvíjí bilingvismus. Pokud se klade důraz na ukrajinštinu, může mít dítě problémy ve škole.

„Doma se bavíme ukrajinsky a ve škole byly problémy s češtinou.“

Vedlejší efekty

Ukrajinci, kteří dochází na jazykové kurzy, jsou motivovaní k tomu, aby se v jazyce zdokonalovali. Jakýmsi vedlejším efektem je, že se na kurzech lidé setkávají a vzájemně poznávají. Rozšiřují tak své sociální sítě a vyměňují si informace s lidmi, kteří sdílí obdobné problémy.

„Ale když byl minule kurz češtiny, tak jsme se tam sblížili tak hodně, že spolu slavíme narozeniny, bydlíme společně.“

Neznalost jazyka v běžném životě handicapuje, čehož si jsou dotazovaní vědomi. Špatná čeština je pokládána okolím za slabost a znak osobní nedokonalosti. Nestačí znát pouze formu, ale také způsoby komunikace, např. jak napsat e-mail, jak oslovovat druhé. Špatná čeština stigmatizuje, ale někdy je zásadní překážkou pro uplatnění na trhu práce. Vyslechli jsme příběh jedné ženy, která nedokázala na trhu práce uspět se svou profesí.

„Nostrifikovala jsem pedagogickou školu, že můžu být vychovatelka. Volala jsem, bylo místo obsazené. Pořád dokola, v jedné škole řekli, nejste Češka, ani Slovenky nebereme. Pak jsem šla na úřad práce, mám doklady, nechápu. Vysvětlili mi: špatně mluvíte. Nemělo cenu řešit, že je to diskriminace, nebylo to podloženo.“

Zkouška z češtiny

Ukrajinci, kteří nepřichází tak často do běžných komunikačních situací s Čechy, nemají zcela jasnou představu o způsobu prokázání znalosti českého jazyka. O obsahu zkoušky pak panují různé představy.

„O zkoušce z češtiny toho moc nevíme. Říkali, že musíme umět dobře psát. Je to těžké, já se díval u M. do nějakých časopisů. Ale klíčovou otázkou je, že tam jsou chytré otázky. Jsou to chytré otázky, snadno můžeš udělat chybu. Například. Dnes stála bunda 120 korun a zlevnili ji o 40 %. A spočítejte, kolik to bude, jak to počítáš, zkus to. Jeden chlap šel pryč, jak to začal počítat. Jé, a takové jsou, pro nás špatné.“

Povinná zkouška je významnou motivací, proč se učit český jazyk.

„Na češtinu chodíme, abychom znali česky. Chceme trvalý pobyt, musíme.“

Komentář

Mongolové uvádějí, že osvojení si českého jazyka na komunikační úrovni je dlouhodobou a náročnou záležitostí. Základy si osvojí do tří let, znalost komunikační úrovně do pěti let. Bariérou osvojení si zdejšího jazyka je omezený styk s rodilými mluvčími a zejména pracovní režim a náročnost práce, která je největší překážkou k účasti na kurzech. Mají eminentní zájem o výuku českého jazyka v rámci Integračních center, přimlouvají se však za jejich konání o víkendech. Ukrajinci poukazují na snadnost zvládnutí jazyka na komunikační úrovni, dále se učit jazyk jsou pak motivováni ti, kteří se cítí pro svůj odlišný akcent v kontaktu s druhými diskriminováni.

VI. VZDĚLÁVÁNÍ

Mongolové

Vzdělávání dětí

Vzdělávání dětí se v rozhovorech objevovalo často. Děti se potýkají na školách především s problémem zvládnutí jazyka. Po roce se dokážou adaptovat. Významná je v tomto směru pomoc učitelů a podpora speciálního jazykového vzdělávání.

Dalším problémem je také uplatnění se v dětském kolektivu. Některé děti se potýkají s problémem neoblíbenosti. Jedno z nich si nedokáže svou situaci vysvětlit. Děti se setkávají ve školách se stigmatizací.

„Spolužáci mě nemají rádi, ale nevím, proč mě nemají rádi. Ptají se mě, jaké je Mongolsko, jak se mongolsky řekne něco.“

„Byli hodně zlí, nechce se mi o tom mluvit.“

„Spolužáci se mi první rok smáli, když jsem něco špatně řekla, potom jsme se začali kamarádit.“

Jindy jsou spolužáci zvědaví a zajímají se o nového žáka.

„Předtím neznali žádné cizince, já jsem byla třetí. Oni neví nic o Mongolsku, ptali se, byli zvědaví.“

Nalezení kamarádů v kolektivu dětí je mnohdy obtížné.

„Protože je cizinec, má jednoho nebo dva kamarády, s těmi se baví, ale jinak se se spolužáky moc nebaví.“

Školní úspěšnost nebyla příliš tematizována, občas se ale objevily dílčí poznámky o opakování ročníku nebo o špatném prospěchu. Pověst o neuvěřitelně úspěšných dětech asiátů přestává platit.

„Chodím na zdravotnickou střední školu. Tady jsem začala chodit na základní školu. Nic jsem nerozuměla, spolužáci se na mě dívali blbě, šikanovali, nerozuměla jsem rok. Neznámkovali mě.“

„Střední školu jsem nedokončila.“

Bývalá žákyně vzpomíná na zařazení do školy a svou motivaci k dobrému prospěchu.

„V Mongolsku jsem chodila do osmé třídy, tady jsem začala v sedmé třídě. Chtěla jsem do osmé, nechtěla jsem být s malými dětmi. Po roce jsem začala rozumět, začala jsem dostávat známky. Snažila jsem se rozumět, čeština se mi líbí. Věděla jsem, že když dostanu blbé známky, nevezmou mě na střední. Měla jsem vyznamenání.“

Učitelé žákům z Mongolska pomáhají, v žádné z výpovědí se neobjevilo, že by učitelé neměli pochopení pro žákovu situaci nebo ji zlehčovali. Naopak se snaží podle výpovědí žákům pomáhat a vše vysvětlovat.

„Učitelé mě mají rádi. Jedna učitelka mě doučovala česky.“

Děti se často stěhují s rodiči a mění jednu školu za druhou. Jedno děvče uvedlo, že nijak stěhování netrpí, právě naopak.

„Je to fajn, protože v jedné škole jsou holky divné a v další škole je to lepší.“

Rodiče děti ve vzdělávání podporují, ale konkrétní pomoc jim nemohou nabídnout, překáží jim v tom neznalost jazyka a realit. Podporují děti v tom, aby po základní škole pokračovaly na škole střední. Získání vzdělání je považováno za šanci do budoucna. Řada rodičů chce v České republice zůstat, aby mohly jejich děti vystudovat a mít lepší budoucnost. V rodné zemi by takovou příležitost nedostaly. Zaznamenal jsem úryvek rozhovoru dcery s rodiči.

Rodič: „Děti musí získat vyšší vzdělání, proto tady chceme zůstat.“

Dcera: „Ale já chci jet do Mongolska. Tam je to fajn.“

Rodič: „Ale tady jsou lepší školy. V Mongolsku jsou školy hodně drahé. Tady se studuje vysoká škola, v Mongolsku bychom museli hodně pracovat.“

Jedna středoškolačka má ve svém budoucím směřování jasno, chce dále studovat a být úspěšnou.

„Budu studovat na vysoké škole a chci se stát doktorkou.“

Vzdělávání dospělých

Dospělí nemají podle svých výpovědí na nějaké vzdělávání prostor. Byť někteří přijeli s představou, že se budou dále ve své profesi rozvíjet, nedostali žádnou šanci a pracují na pozici dělníků. Další vzdělávání Mongolové spojují výhradně s mladými lidmi. Důraz je kladen na nesoulad zaměstnání a studia.

„Jsou tady mladí lidé, kteří by chtěli pokračovat ve studiu. Ale kdyby chtěli pokračovat, jsou tady problémy s jazykem, a kdyby chtěli prezenčně studovat, kdo by je živil? A dálkově - chodit do práce i do školy? To nejde.“

Ukrajinci

Nostrifikace

Získání osvědčení o uznání rovnocennosti zahraničního vysvědčení je součástí snahy prosadit se na trhu práce. Uznání otevírá cestu k získání lepší práce. V prostředí, kde mnozí vzdělání působí na dělnických pozicích, je snaha po doložení vzdělání pochopitelná. Někteří o uznání usilují až po nějaké době pobytu. Pokud neznají jazyk, nepokládají za důležité nějaké vzdělání uznávat.

Někdy jsou s uznáním problémy, jako v následujícím případě.

„Máme problémy s nostrifikací vysokoškolských diplomů. Mně nechtějí uznat britský diplom, jsou s tím problémy na Karlově univerzitě.“

„Já s tím mám taky problémy. Ona říká, zkuste Plzeň, Brno, Olomouc, ty jsou menší, tam to snad půjde.“

„Mi univerzitu uznali, ale mám obor, který tady neexistuje, takže mi ho nemá kdo uznat.“

V případě lékařů je situace složitější, jsou vyžadovány další doplňující zkoušky, což zejména zkušební lékaři pokládají za ponižující rituál.

„Byla jsem na zkoušce v Praze, zkouška byla v září, dělá se co půl roku, za další pokusy se platí víc a víc. To, co děláme my jako cizinci, to Češi nedělají.“

Škola základ života

Příběhy o přijetí na základní školu jsou rozličné. Některé děti byly přijaty vřele, jinde byly vystaveny atakům spolužáků a nepříjemným zkušenostem.

„Ze začátku bylo dobře, vrhli se na mě, byli zvědaví a pak se to zhoršilo, buzerace, šikana. Takové utrpení. Nadávali mi. Že jsem Ukrajinka.“

„Přijali mě dobře. Má tam ve Facebooku kamarády, ale stydím se ještě trochu. Nemám problémy, že jsem cizinec.“

Významná byla pomoc a podpora učitelů, kteří pomáhali dětem především se zvládnutím jazyka.

„Učitelé mě brali v pohodě, češtinu mi vysvětlovali, mohla jsem se ptát na slova, měla jsem češtinu, doučování s ostatními Ukrajinci. To hodně pomohlo.“

V jednom případě se podařilo umístit dítě na střední školu. I když byly problémy získat potvrzení o vzdělání z Ukrajiny.

„Bratr chodí na střední školu, obor I. Chodí na praxi. Měli jsme problém na Ukrajině vyzvednout vysvědčení, oni tam mají pár tříd a bojí se žáky, nechtěli mi dát vysvědčení. Že mám donést z Čech doklad, že byl přijat. Napsali jsme čestné prohlášení. Školu jsme našli přes internet – v seznamu škol. Bylo všechno obsazené, jedna přestala chodit a on do týdne nastoupil.“

Úspěšnost při dokončení školy je různá. Někteří se věnují během studia více práci a studium nedokončí. Někteří opakují ročník.

„Já studuji, opakuji třetí ročník. Budu dělat bakalářskou zkoušku.“

Zájem o rozšiřování či doplňování vzdělání přetrvává i v dospělosti. V jednom případě absolvovala žena rekvalifikaci, ale stejně se jí zaměstnání nepodařilo sehnat. Jindy jsou limitující finance.

„Já budu chodit na kurz počítačů pro matky na rodičovské. Pořádá to občanské sdružení. Příští rok v létě to končí, tak snad ještě něco stihnu.“

„Já bych se chtěl dovzdělat, ale problém jsou peníze.“

Žádané jsou také kurzy orientace ve zdejším způsobu života.

Komentář

Mongolské děti se ve zdejším vzdělávacím prostředí adaptují do jednoho roku, přibližně po roce začínají být klasifikovány. Jejich zkušenosti s českými spolužáky jsou jak pozitivní, tak i negativní. Často uvádějí, že čeští učitelé je doučují, aniž od nich vyžadují jakoukoli odměnu. Mongolové aspirují ke studiu na středních školách, uvědomují si nutnost dosažení příslušného vzdělání ve zdejší výkonové společnosti. Obdobnou zkušenost mají i Ukrajinci, jejich děti se však adaptují na zdejší podmínky mnohem rychleji, začínají být klasifikovány během jednoho až dvou měsíců. Ukrajinci poukazují na překážky v procesu uznávání svého vzdělání dosaženého ve své domovině (nostrifikační řízení).

VII. SOCIÁLNĚ-ZDRAVOTNÍ SITUACE

Mongolové

Za zdraví se platí

Mongolové, zejména ti s povolením k dlouhodobému pobytu, se občasně setkávají s problémy u lékařů. Důvody, proč tomu tak je, nerozvádějí. Někteří zůstávají po dobu dlouhodobého pobytu bez lékaře nebo k němu nedojdou, léčí se sami.

„V nemocnici, lékaři, nechtějí nás obsloužit.“

„Ve zdravotnictví neberou.“

Pokud jdou k lékaři v doprovodu Čecha, jejich šance na přijetí jsou v tu chvíli mnohem vyšší. Pravděpodobnost příznivějšího přijetí také roste se získáním povolení k trvalému pobytu.

„Když jde paní bez doprovodu muže, doktor ji vůbec nebere. Ale když jde s ním, ten vztah je už jiný.“

Jsou nuceni lékaře vyhledávat v okolí a poté za ošetřením dojíždět. Na druhou stranu se setkávají s tím, že onemocnění je luxus, který si pracovníci nemohou v zaměstnání dovolit. Onemocnění spojené s následnou absencí je ze strany zaměstnavatelů trestáno. Na jednom pracovišti zaměstnavatel toleruje dva dny na léčení.

„Nemůžeme být nemocní. Někdo je nemocný, zůstane jeden den doma, ale potom jsou zlí. I když je člověk nemocný, musí chodit do práce.“

„Lidi v práci to nemají rádi. Můžeme zůstat maximálně dva dny doma. Nemocenskou dostáváme podle zákona. Češi nemají rádi dlouhodobou nemocenskou.“

Potíže jsou také se zdravotním pojištěním, které nepokrývá vše potřebné, a Mongolové musí doplácet ze svých rozpočtů. Komerční pojištění nepokrývá potřebné spektrum, a navíc je samo nákladné. Jinak je tomu podle konverzačních partnerů u pojištění VZP, u něhož se doplatky za péči neobjevují. Ale ani pojištění VZP není všemocné, u zubních lékařů nepomůže.

„Problém je zubní lékař, mají plno a nechtějí nás brát, ani když jsme pojištěni u VZP. A platí se za to. Jeden zub 700 korun za vytrhnutí. Plomba stojí 1 500. A to když jsme pojištěni, stejně platíme.“

Problémy se zajištěním zubařů se objevují často.

„My máme pojištění, jsme zdraví, ale potřebujeme péči o zuby. A za tu platíme hodně, i když jsme pojištěni. Jiné věci nechceme. Zdravotní pojištění platíme každý měsíc.“

Jindy je jinakost pouze důvodem k čekání na ošetření.

„Někdy se vyskytne, že lékař vidí, že je cizinec, nejdříve ošetří Čecha, někdy čekáme dlouho, ale nakonec nás stejně ošetří.“

Pokud nějaké problémy jsou, tak jsou spíše na straně pacientů. Například může váznout komunikace. Zkušenosti s lékaři se netýkají jen odmítání, ale také se setkáváme s jejich oceněním.

„Lékaři se chovají dobře, chodíme tlumočit a doktoři jsou dobří, snaží se pochopit, jsou milí.“

Jak zvládají Mongolové v ordinacích problémy s tlumočením? Využívají služeb tlumočnicků, za které platí. Nepodařilo se nám zjistit, v jakých cenách se tyto služby pohybují. Ale je zřejmé, že se platí.

„Měla jsem vedle sebe člověka, který mluvil česky. To je podle dohody, to zaplacení. Jestli je oficiální?“

Hlad nemáme

Již jsme se zmínili v souvislosti s vnímáním problémů v práci o mnohem větší toleranci a posunuté hranici vnímání problémovosti, což je dáno kulturně a situačně. S tímto jevem se setkáváme také při interpretaci životních obtíží. Z údajů o ekonomické situaci mongolských domácností lze usuzovat, že existují období, kdy musí výrazně šetřit na stravě. Podle Mongolů je skutečným problémem až situace hladu, která je ale výjimečná.

„Těžko vycházíme s penězi. Hlad nemáme, omezujeme se na jídle, ale hlad nemáme.“

Jak vidíme, Mongolové musí často volit takové postupy, které vedou k úsporám na potravinách. Sledují slevy a nakupují v supermarketech.

„Na jídle se dá ušetřit tak, že se sledují akce a slevy.“

I přes obtíže s financemi se snaží někteří uspořít a vytvořit si rezervy pro horší časy, aby jim pomohly překonat období tísně. Některým se to daří více, některým zase vůbec.

Tazatel: „Kdo vám pomůže při velkém problému?“

A.: „Něco máme ušetřeno, jinak přátelé a rodina. Snažíme se ušetřit co nejvíce, ať má každý na špatné časy.“

V situaci nouze se lze obrátit nejen na blízké, ale také na „specialisty“, kteří vypomůžou s penězi a dalšími službami. Dá se s nimi potkat spíše v Praze než v jiných městech.

„Mezi Mongoly jsou specialisté. Známe je, ale nechceme.“

Ukrajinci

Zdravotní péče

Ukrajinci netematizují závažné obtíže při účasti na zdravotní péči. Obtížnější je pouze nalezení zubaře nebo se na ošetření musí déle čekat. Komplikací může znamenat neznalost jazyka.

„Chodím k doktorovi, normálně, za zubařem jezdím na Ukrajinu, mám ho už 14 let.“

„Lékařská péče? Na zubaře se čeká měsíc, musíš se objednat.“

„Několik dnů jsem ležela v nemocnici a bez problémů. Já jsem byla i ve Františkových lázních a platil to stát a bylo to bez problémů.“

„Já mám problémy s cukrovkou. Ale lékař mi nechce předepsat levnější léky. Moc se s ním nejsem schopný domluvit.“

V dalším případě žena, která si přivodila úraz, nebyla patřičně pojištěná.

„V nemocnici - lékař se moc zlobil, že nemám pojištění, seřval mě, že předem ošetří bezdomovce, to bylo něco jiného než prst. To jsem měla to ukrajinské pojištění.“

Bez pojištění byl delší dobu také jeden muž.

„Já jsem dlouho nebyl pojištěn a naštěstí se nic nestalo. A kdyby se stalo, jak říká kámoš, tak raději pojedu domů. Jsou to naši lékaři. Vysvětlíš všechno, máš tam kartu, tady přijdeš, máš historii - nemáš, tak co s vámi?“

Nepojištěná také zůstala v jedné rodině dcera, a to po dobu celých čtyř let.

„Bylo to riziko. Byla bez pojištění, na komerční jsme neměli. Kdyby byl problém, museli bychom se stěhovat na Ukrajinu. Brala nás doktorka zdarma, za dobré slovo, nechtěla pojištění. Když jsme kupovali léky, platili jsme vše stoprocentně.“

Problematické je komerční pojištění.

„Komerční připojištění – problémy jsou s tím, že mají smlouvy jenom s některými nemocnicemi.“

Kolem pojištění panuje nejvíce nejasností. V jedné skupině se velmi živě diskutovalo o rozsahu pojištění. Lékaři jsou v těchto případech bez viny, pokud se zdráhají cizince ošetřit. Spor nastal kolem toho, jak je to s pojištěním v případě trvalého pobytu. Někteří se snaží o možnostech pojištění dozvědět přímo na pojišťovnách nebo z různých „knih“ a z internetu.

Pomoc

O pomoc v situaci nouze se žádá především u příbuzných, kteří jsou v Česku nebo na Ukrajině. Významnou podporou jsou partneři. Reakcí na finanční potíže je cílená skromnost.

„My jsme zvyklí šetřit. Rozpočítáváme tak, aby to stačilo. Abych mohl vydržet nějakou dobu bez příjmu. Ukrajinci jsou na to zvyklí, umí to.“

Do potíží se dostávají zejména matky s dětmi, které opustil manžel. Tyto samoživitelky se protloukají s velkými problémy.

„Já žiju s rodičovskou, když zaplatím za byt, tak mi a dceři zbývá dva tisíce a v tom jsou plínky, všechno. Takže šetříme, jídlo kupujeme s prošlou lhůtou, chodíme pěšky, nijak si neužívám, sleduju akce, ale dá se to. Určitě by mi půjčili rodiče, kdyby bylo nejhůř, ale matka taky nepracuje.“

Existují i další způsoby, jak ušetřit.

„Na jídle se nedá ušetřit. Na oblečení, na autě, dvě rodiny žijí v jednom bytě, atd. Rodiny žijí běžně dvě v dva plus jedna. Ten nájem pak vychází mnohem lépe.“

Komentář

Mongolové jsou tlačeni svými zaměstnavateli k tomu, aby pracovali i tehdy, pokud jsou nemocní. Častá nemocnost může vést až ke ztrátě práce a je ohrožující. Jazyková bariéra do vztahu mezi lékařem a pacientem vsunuje tlumočníka, který získává přístup k citlivým údajům. Obě sledované skupiny poukazují na značnou finanční náročnost stomatologické péče, jakož i na malou dostupnost. Kolem zdravotního pojištění panují některé nejasnosti. Problematické je komerční pojištění.

VIII. KULTURA A RELIGIOZITA

Mongolové

Kultura

Mongolové se příliš s českým prostředím neprolínají, mají málo příležitostí k tomu, aby se podíleli na běžném životě společnosti. Sledují pouze pořady v televizi a skrze toto médium se také dozvídají informace o okolním dění. Sledují seriály, ale také zprávy. Sdílení kulturního vědění a receptů je komplikované. Mongolové tráví převážnou dobu v práci a informace čerpají především v rámci svých sociálních sítí, aniž by měli šanci je jakkoliv konfrontovat.

„Mezi sebou si šíříme informace.“

Oceňují na Čechách, že při setkání zdraví, což pokládají za znak kultivovanosti. Podle vyjádření jsou hodní, vstřícní a snaží se porozumět. Jsou ale více uzavření a méně společenští, ve srovnání s Mongoly. Vstřícnější je více starší generace, která se snaží domluvit. Také jsou liknavější, více toho naslibují, než splní. Vnímání Mongolů se odehrává na dvou liniích. Jednak jsou pokládáni okolím za cizince a dále za jednodušší lidi. Češi toho o Mongolsku a jeho kultuře moc neví, nejsou informováni.

Vlastní kultura se daří Mongolům udržovat intenzivním společným životem v pracovních kolektivech, ale také se společně slaví významné svátky.

„Udržujeme, jsou sešlosti, státní svátky. Dvakrát za rok mezi městy jsou sportovní soutěže. Organizuje je ambasáda. Existuje Svaz Mongolů. Sídli asi v Havlíčkově Brodě. Mají speciální čísla pro Mongoly.“

„Dodržujeme tradice, když je nějaký svátek, slavíme ho společně. Taky se setkáváme jako cizinci tady v Plzni, například organizujeme Nový rok. Takže například podle našich tradic navštěvujeme starší osoby, které tady bydlí.“

Při větší míře izolace od krajanů ale chybí aspekt společného sdílení kultury.

„Mongolské tradice, dodržujeme, ale tady se to nedá moc dodržovat, chybí příbuzní, je to úplně něco jiného, něco jo, něco ne.“

Udržování vlastní kultury je dáváno do spojitosti s přetrváváním orientace k Mongolsku. V domácnostech se setkáme s internetem, který umožňuje přístup k informacím o dění v Mongolsku a také umožňuje levně komunikovat s příbuznými, ať už jsou kdekoliv. Mongolové sledují mongolské filmy, videa a zprávy.

Religiozita

Religiozita nebyla v rozhovorech nijak tematizována, výjimečné známky patřily buddhismu jako součástí mongolské kultury.

Ukrajinci

Kultura

Ukrajinci nalézají na české kultuře klady i záporny. K záporům patří některá „nespolečenská“ jednání.

„V prvním roce mě překvapovali lidé. Chovají se jinak, je to překvapení. Co se mi nelíbí, smrkání za stolem při jídle, už jsem si po letech zvykla.“

Češi žijí podle výpovědí konzumním způsobem života, mohou si dovolit nakupovat, co chtějí. Utrácí dost peněz za léky. Na ulicích auta uhýbají sanitkám. Domácnosti jsou vybavené, ale rodiny tolik nedrží pospolu. Neplatí zde slovo staršího. Kultura je zde dostupnější a zábava také.

„Třeba bazény, divadla, tam si na to běžné rodiny vůbec nevydělají. Tady je spousta akcí ve městě.“

Problémem je zachování vlastních stravovacích zvyků. V obchodech není k dostání potřebná zelenina, dominuje zde kultura piva.

„Vaříte tučná jídla a máte tady tučnější lidi. Knedlíky, omáčky ...“

„Chybí tu 80 % potravin. Jezdili jsme nakupovat pelmeně, čokoládu, naše potraviny, už to tam není (obchod – pozn.).“

Téma stravování se opakovaně v rozhovorech navrácí.

„Nejvíc nám chybí slanina - syrová. Taky okurky kyselé. Ty tu děláme. Taky kyselé zelí. Jídlo na Ukrajině má totiž nějakou chuť, tady ne. Všechno je tu bez tuku, bez chuti. Na Ukrajině, dvacet druhů vajec, dvacet druhů majonéz. Tady jdu a nemám na nic chuť.“

Na vlastní kulturu překvapivě podle svých slov poměrně často Ukrajinci zapomínají. Nezbyvá na ni v kolotoči povinností čas. Vesměs na svátky upozorní příbuzní – jak odtud, tak ze zahraničí.

„Zvyky zapomínáme. Mamka mi vždycky říká, dneska máme církevní svátek.“

„Já už nevím, jsem v práci, musím makat. Říkám jo, jo, ale nemám čas. Zapomínáme, Vánoce pamatuju, snažím se něco uvařit, Nový rok, ale zapomínám.“

Úsilí udržovat tradice provází obtíže, rozplývají se ve zdejší kultuře.

„To je těžké. Udržujeme v rodině. Ale už to není ta atmosféra. Nemůžu úplně třeba na Vánoce předávat dětem naši kulturu, protože kolem sebe vidí něco jiného.“

Nezbývá nic jiného, než za tradicí jezdit na Ukrajinu. Čas od času se Ukrajinci v mnohých městech stýkají a zorganizují nějakou společnou akci, kde se ožívují vzpomínky, vzájemnost a tradice. Objevují se i snahy vlastní kulturu uchovávat.

„Jsou tady schůzky Ukrajinců, před rokem jsem byla na večírku. Bylo to pěkné. Já nevím, co to bylo, domluvili se, jeden to zařídil, vařili ukrajinský jídlo, písničky, kapela z Ukrajiny.“

„Jedna paní z Moskvy chce otevřít slovanské centrum, aby se tu pořádaly kulturní aktivity. Zatím máme společný život jenom jednou týdně v jedné ruské restauraci, společně pojíme.“

Religiozita

Religiozita je pro Ukrajince důležitá. Daří se docházet do kostelů na církevní obřady, často však jen o velkých svátcích.

„Chodíme do kostela, máme Velikonoce, Vánoce, je tady řeckokatolická církev. Ale je i tu pravoslavný, malá kaple. Chodí tam lidé, na Velikonoce pečeme takové ty mazance.“

Také pravoslavní věřící nalézají cestu do svých svatostánků.

„My jsme pravoslavní a tady jsou dva pravoslavné kostely.“

Někdy se ale víra mírně vytrácí.

„Nebo říkají, já tolik pracuju, že nemám čas na církev. V naší tradici my chodíme do kostela dvakrát třikrát týdně. Minimálně jednou. Protože církev - to je rodina.“

„Jezdím po Česku. Pracuji kolem 10-11 hodin, v sobotu taky, v neděli nepracuji, chodíme do kostela.“

Informace o působení církve jsou pro některé hůře dostupné. Známa je česká vlažnost vůči náboženství.

Komentář

Mongolové si uvědomují svou kulturní izolovanost. Styk s českou kulturou udržují nepřímo prostřednictvím masmédií. Snaží se stýkat mezi sebou navzájem, zejména v době konání svátečních událostí. Tíživě svou situaci vnímají ti, kteří nejsou v kontaktu se svými krajany žijícími na zdejším území. Kontakt s domovinou se nejčastěji odehrává skrze internet.

Ukrajinci nejčastěji termín kultura spojují se stravovacími zvyklostmi. Stěžující si na omezenou dostupnost některých potravin. Začíná se etablovat tradice setkávání mezi krajany navzájem, ať již v době slavení svátku, nebo i mimo něj. Náboženské potřeby jsou dostatečně saturovány.

IX. INTERAKCE

Mongolové

Úřady

Vzhledem k ústřednímu tématu, kterým je zajištění pobytu, není překvapením, že se řada zkušeností s úřady týká především oddělení cizinecké policie. Kontakt s cizineckou policií poznamenává dlouhé čekání.

„Přijdeme tam v osm hodin a čekáme do dvou. A když přijdete na řadu, tak vám řeknou, že máte něco špatně. ... Tam pracují pouze dva lidi. Ale když tam přijdou Vietnamci a Ukrajinci, tak tam vyřizuje jeden člověk papíry pro dvacet lidí, a proto to trvá tak dlouho.“

Podle Mongolů cizinecká policie diferencuje mezi cizinci podle národnostního klíče.

„Podle mě se k nám policie chová hůř než k Vietnamcům, jsou výše postavení. Většinou oni podnikají, nemají pracovní povolení. Ukrajinci zase obličej vypadá stejně, evropsky. Já koukal na policii, tam paní mluví s někým z Turecka, je to úplně jiné. Pak jdu já, rychle, rychle, jestli něco nesprávně, tak pryč (ukazuje gesto ven – pozn.).“

Od cizinecké policie se očekává větší tolerance a také porozumění v kontextu životních příběhů, v praxi se ale jedná podle Mongolů o byrokratický přístup. Objevují se ale také nejasné představy o kompetencích a možnostech úřadu.

„Na cizinecké policii jsou naštvaní na cizince, lidem ničí život. Lidé, kteří sem přijdou, často prodali dům, byt, přijde tady a není práce, požádají o azyl, protože kdyby se vrátili, neměli by kde bydlet. Na cizinecké policii by na tyto věci měli brát zřetel.“

Policie je korumpovatelná, byť mnozí měli informace o uplácení spíše z druhé ruky.

„Bydlela jsem v Praze a tam je normálka, že když chce policajt pokutovat, tak si bez dokladu vezme Krajané to říkají.“

Dále se objevují zmínky o úřadech práce. Ty jsou ale spíše nehodnotící a neutrální.

Další úřady jsou ve srovnání s cizineckou policií hodnoceny mnohem kladněji.

„Nám se zdá, že všude na jiných úřadech nebo obchodech na poště se k nám chovají lépe než na té cizinecké policii, a nám se zdá, že je to až diskriminace, že s námi jednají jako s občany třetího státu. Jsme rádi, že bude cizinecká policie zrušena, je to strašák.“

Štěstí s Čechem

Ve skupinách jsme se setkávali se smíšenými rodinami. Vesměs Mongolky se provdávaly za české partnery. Příležitosti k seznámení se nabízí v malých městech, kde je šance se poznat. Manželství dokáže Mongolky více ochránit, celkově dochází k velkému zlepšení kvality života. Je patrné, že se tyto ženy rychle vyvazují z prostředí pracovních skupin a začínají participovat na společenském životě. Manželství otevírá cestu k novým možnostem a integraci.

Kolegové v práci

Nejvíce prostoru v rozhovorech patřily interakcím na pracovištích. Mongolové poukazovali na komplikovanou komunikaci s českými spolupracovníky. Ti si postupně na přítomnost „cizinců“ zvykali.

„Zaměstnanci chodili žalovat. Třeba v šatně, když se svlékali, je zarazilo, že je něco extra, něco nového.“

„V počátku byly menší šarvátky, než si zvyknou, že tam pracují cizinci, ale už zvykli.“

Nejčastějším zdrojem konfliktů je nedostatek práce a rychlejší pracovní tempo, kvůli němuž zaměstnavatelé zvyšují normu také pro české pracovníky.

Mongolové se setkávají s jednáním, kterému díky jazykové bariéře nerozumí.

Tazatel: „Stalo se, že by vás někdo v práci urážel, byl hrubý?“

P.: „Ne, to ne. Ale možná je to proto, že nerozumíme. Možná nějaká divná slova tam jsou, ale my nevíme, co znamenají.“

Nejlepší je se nepouštět do svárů a vyhýbat se sporům, stejně v nich nakonec mají podle Mongolů navrch Češi.

„Když nic neříkám, dělám práci, neslyším, jsou (Češi – pozn.) hodní, jak otevřu hubu, že někdo něco, odeberou mi bonusy.“

Ne na všech pracovištích mají Mongolové špatné zkušenosti, záleží na lidech. Někde jsou dobří, někde špatní, stejně tak je to i se zaměstnavateli.

Jen tak nás mlátí

Jednou ze zmíněných samozřejmostí bylo, že se mladí Mongolové, kteří se pohybují sami po městě, občas setkávají s výhrůzkami a fyzickým násilím ze strany skupinek extrémistů. Snaží se těmto situacím vyhýbat, poukazují na to, že nechtějí problémy, ale někdy verbální napadení přeroste ve fyzické. Žádný z těchto útoků nebyl hlášen na policii. Mongolové tyto problémy spíše přechází a pokládají za jakousi daň možnosti zde pobývat. Zdá se, že jsou snadnými terči útoků.

„Holohlaví - když chodím, potkám večer skina, nadávají mi. Stává se všem, někdo ignoruje, někdo v klidu. Nadávky i fyzicky ... mlátí. Nic s tím nemůžu dělat. Máme strach pustit děti ven. I děti mají problémy.“

V Centrech pomáhají

Centra na podporu integrace jsou Mongoly vnímána za skutečná místa pomoci. Je vidět, že se Centra postupně etablovala a migrující v nich budou hledat pomoc, zejména v oblasti poradenství a orientace v novém prostředí.

„My jsme rádi, že máme to Centrum, moc nám to pomáhá a ulehčuje život.“

„Ale když nás doprovodí někdo z Centra, všechno jde hladce. A taky, když normální tlumočník, často nic nezmůže. Ale když má visačku Centra, hned je to jednání lepší. Doprovází nás například na úřad práce, na finanční úřad, vysvětlí nám, co máme kde dělat, my jinak vůbec nevíme, kde a kam jít.“

„V Centru nám se vším všudy pomáhají, přicházíme s různými problémy a pomáhají nám je řešit, hodnotíme to velmi pozitivně. Kdyby tu to Centrum nebylo, vůbec bychom tu nevydrželi.“

Z rozhovorů je patrné, že u mnohých klientů může docházet k rozvoji závislosti na službách, proto je potřeba neustále dbát na rozvoj samostatnosti klientů. Dokládá to následující až přehnaný výrok:

„Já bych ani neporodila a neměla bych toho syna.“

Ukrajinci

Třenice v zaměstnání

V zaměstnaneckém kolektivu je zapotřebí obhájit své pozice. Nevadí, že se to ze začátku zcela nedaří. Chce to čas a trpělivost. V zaměstnání dochází ke konfliktům s „našinci“. Ty se odehrávají kolem tématu pracovního nasazení a tempa. Občas se objevuje obviňování, že cizinci berou místním práci. Ale i těmto obviněním se dá čelit.

„Říkají, že jim bereme práci, občas zvýší normy, protože děláme rychleji. Nemůžeme dělat více, protože pak není co na práci a oni zvednou normy. Pak jsme toho nechali a děláme pomaleji, jako ony. Ted' jsou v pohodě.“

Za konkurenty je pokládají především lidé s nižším vzděláním.

„Češi nevidí rádi, když Ukrajinci hledají práci. Lidi s nižším vzděláním to tak berou, jako konkurenci.“

„V práci jsme měly problémy s tím, že jsme cizinky, že hodně pracujeme. Když nás dávali na jiné místo, Češi nás k sobě nechtěli, že jsme cizinky. Jedna obtloustlá Češka nám říkala - vy tady pracujete a moje maminka musí být doma bez práce.“

Některé rozdíly se dají překonat s nadsázkou a humorem.

„Můj šéf má v kanceláři Lenina a zdravíme se čest práci, aby se na nás nedívali jako na cizince.“

Byrokracie a dobré úřady

Ukrajinci citlivě vnímají zdlouhavé nebo protichůdné postupy jednotlivých úřadů. Snaží se porozumět jednotlivým nařízením, která jsou občas v rozporu a vylučují se. Opakovaně se ale objevuje také chvála na úřady, které si v průběhu rozhovorů nešlo nevšimnout. Příčinou chybných rozhodnutí nejsou úřady, ale chaotická a nepřehledná legislativa.

„Mně se tu strašně líbí na úřadech, když vidí, že pozdravím, usměju se, oni mi pomůžou, když řeknu, že nerozumím.“

„Mi se zdá, že na úřadech jsou příjemnější, obrovský rozdíl. Úřady jsou fajn.“

Ojediněle jsou kritizováni úředníci.

„Na úřadech nejsou proškolení pracovníci. Neznají základní věci. Pokud jsou velmi mladí úředníci nebo naopak starší, jsou s nimi problémy. Pracovníci by se měli školit, cizinci tady se usazují. V bance, sociálce, musí to znát, aspoň nějaký jeden zodpovědný pracovník.“

Rozporuplně je vnímána cizinecká policie, je zřejmé, že se jedná o velké regionální rozdíly. Na některých odděleních je přístup vstřícný.

„Já nemůžu říct, že by dělali problémy, vždycky pomůžou, opraví chyby. Vyřizujeme je sami a nejsou problémy.“

V jiných případech je postup shledáván jako příliš tvrdý a bez porozumění.

Centra na podporu integrace

Centra jsou hodnocena příznivě. Zřízení Center znamená podle řady výpovědí znak společenského pokroku. Centra jsou místy pomoci.

„Člověk neví, na co se má vlastně ptát v Centru. Je dobře, že vznikají Centra a varují, preventivně říkají, na co se máme připravit, jaké lejstra mít, atd.“

Tazatel: *„Co byste potřebovali od Centra?“*

L.: *„Pokračovat v jazykových kurzech. Sociální kurzy. Byla jsem na jedné lekci, přišel člověk z policie a řekl nám, jak se změnily české zákony. Jsou dobré takové přednášky, když někdo přijde z praxe a řekne.“*

Jen v jednom případě se objevila kritika služeb Centra, týkala se kvality právní pomoci.

Vystrkujeme nos

Z rozhovorů je patrné, že Ukrajinci prozkoumávají své okolí a volný čas tráví poměrně aktivním způsobem. To samozřejmě v případech, že se nejedná o dělníky, kteří jsou zcela pohlceni sekundárním trhem práce. Poznávají okolí, účastní se běžných aktivit. Navštěvují památky, sportovní a kulturní akce. Navštěvují obchodní centra, chodí do restaurací, kaváren.

„Chodíme na diskotéku, na návštěvy, na výlety, na kola, když je pěkně, na grilování ...“

Při pohybu ve městech si Ukrajinci všímají toho, že přitahují pozornost. Nikdo na ně ale neútočí.

„Na ulici jsme neměli žádný problém.“

Komentář

Ze strany Mongolů bývá nejčastěji poukazováno na obtíže v případě, že dochází k jednání s cizineckou policií. Jednání pracovníků je označována jako strohé a byrokratické, není tendence v nesnázích poradit, jen se poukazuje na nedostatky, aniž je řečeno, jak je napravit. Mongolové vnímají diferencovaný přístup k jiným národnostem, zdá se jim, že je s nimi nakládáno nejhůře. Nutnost dávání úplatků je spíše naznačována, než že by se k ní někdo přímo hlásil. Na úřadech práce k nim přistupují spíše neutrálně.

Čechy na pracovištích jsou v počátcích nepřijímání, tito si postupně na ně zvykají. Často jsou ze strany českých spolupracovníků kritizováni pro svou vysokou výkonnost. Občas se objeví útok ze strany skinheadů. Ukrajinci jednání s úřady hodnotí neutrálně a často i pozitivně (za východisko srovnání vidí situaci na Ukrajině). S Čechy na pracovišti vychází bez problémů, někdy jsou však kritizováni za to, že pracují intenzivněji než oni samotní. Ukrajinci se snaží žít obdobně jako Češi, zejména co se týká trávení volného času. V tomto směru mají ze života v ČR mnohem více než migrující z Mongolska, kteří jsou od společnosti separováni.

X. IDENTIFIKACE

Mongolové

Co s dětmi?

Z rozhovorů je patrné, že řada Mongolů se vydala do České republiky bez dětí a postupně se snaží je do země dovést. Děti v Mongolsku zůstávají v péči prarodičů.

„Děti jsme tam nechali, hlídají je babičky, musíme jim posílat peníze na živobytí. A pokud jim chceme posílat, musíme být hlady nebo si něco nekoupit. Takže sami jsme tu na dně, abychom něco mohli poslat domů.“

Příjezd dětí za rodiči do ČR je poměrně komplikovaný, vyžaduje nejen finance, ale také znamená další problémy – děti začnou docházet do školy, je zapotřebí jim vyřídit pobyt. Záležitosti kolem dětí rodiče poměrně hodně trápí a neví si s nimi rady.

„ ... jak řešit tuhle těžkou situaci. Spousta papírů, co potřebujeme. Je to složitá situace.“

Následnou péči o děti komplikuje náročnost práce a vůbec celý životní způsob zde vedený.

Kde domov můj?

Byť jsme se ve valné většině výpovědí setkávali s původní ekonomickou motivací migrace, po náročné adaptaci si začínají Mongolové na způsob života zvykat a původní záměr dočasného odchodu se proměňuje buď v záměr dlouhodobějšího, nebo definitivního usazení. Domníváme se, že je tomu do značné míry také díky vysokým nákladům, které museli Mongolové vynaložit za cestu a zprostředkování práce. Rozprodali svůj majetek, utratili životní úspory nebo se zadlužili. V těchto případech je návrat do rodné země komplikovaný.

„Chceme tady zůstat natrvalo, už si zvykáme.“

Důvodem k setrvání často bývají děti. Zde je čeká lepší budoucnost a zejména pro rodiče je finančně výhodnější podpořit děti ve studiu v České republice než v Mongolsku.

„Děti musí získat vyšší vzdělání, proto tady chceme zůstat.“

Pobyt se postupně mění v dlouhodobější životní projekt a návraty do Mongolska jsou spíše sporadické nebo mají charakter dovolené.

Ž: *„Já se chci vrátit, ale nevím kdy.“*

M: *„Taky se chceme vrátit, ale nevíme kdy. Teď tam chceme na dovolenou.“*

Jindy je návrat „domů“ vysněným a žádoucím momentem. Myšlenka na návrat se netýká jen starších, ale i mladých, pokud bude v Mongolsku práce, lze se podle nich vrátit.

„Koupím jurtu a začnu život.“

Rozhodování o setrvání v zemi není jednoduché. Proces zvažování je náročný a rozhodnutí jsou v čase revidovatelná.

„Já vůbec nevím, jaká bude budoucnost.“

Větší identifikaci brání participace Mongolů na sekundárním trhu práce. Primární orientace se týká zajištění ekonomické stability a v prvních okamžicích pobytu Mongolové své okolí nevnímají. Větší orientace na okolí nastává mnohdy až po letech strávených v zemi.

„Je jedno, jak to vypadá kolem, důležitá je práce.“

Postupně se během času vynořuje něco, co jedna z žen nazvala českým myšlením. Mongolové začínají prostředí přivykat a uvědomují si, že přemýšlí trochu jinak, a mění své původní záměry. Cílem se často stává usadit se v zemi natrvalo. Objevují se výjimečně známky toho, že Mongolové začínají žít běžným způsobem života.

„Rodina, děti, auto. Přijely děti, pro mě počítač, internetu se ... Chodím do hospody. Mluvím trochu líp.“

na budoucnost je nahlíženo optimističtější pohledem – je zapotřebí se k ní ale doslova a do písmene pracovat.

„Všichni chtějí zůstat tady. A klidně žít jako my – nechtějí pořád pracovat v sobotu a v neděli.“

Významní druzí

Téma sociálních sítí se objevuje ve výpovědích poměrně často. Jednotlivé pracovní, přátelské a příbuzenské sítě se prolínají a překračují hranice měst. Mongolové upozorňují na vysokou solidaritu těchto sítí, občasně se ale setkáváme s konflikty v rámci pracovních skupin, ale i s nepodporou ze strany blízkých příbuzných. Solidaritu podporuje celková životní situace, kdy je vzájemná pomoc nezbytná.

„Proto je to výhodnější si vzájemně pomáhat, musíme se domluvit mezi sebou.“

„Snažíme si tady navzájem pomáhat, když je práce, říkáme si o ní.“

Některé poznámky ale vypovídají o limitech této nezištnosti, která naráží na skutečnost, že se za zprostředkování většiny služeb platí. Ilustruje to také příběh rodiny, která se stěhovala napříč Českou republikou za lepší práci, kterou v moravském městě sehnal blízký známý. Za tuto službu měl inkasovat jen symbolickou částku tři tisíc korun.

„Za zprostředkování práce bere známý do tří tisíc, jednorázově, je to obvyklé.“

Ne vždy je rodinná síť skutečnou podporou.

„Známi nepomáhali, ze začátku řekli, že pomůžou, ale pak nepomohli.“

Otázkou zůstávají také různé půjčky v rámci sociálních sítí, někdy nezbývá než se obrátit jinam:

„... chodíme do zastavárny, něco zastavíme.“

Půjčky není možné získat jinde než v prostředí sítí.

„Jdeme za rodinou a za přáteli, spolupracovníky. Půjčky ze státu ne, ani firmy na vysoký úrok, možná že ti cizincům ani nepůjčují.“

Časté je spoléhání se na formy pomoci v rámci sociálních sítí, prostřednictvím nichž také Mongolové získávají informace o okolním prostředí. Výpovědi dokládají skutečnost, že se Mongolové primárně ve svých vazbách orientují na své národnostně homogenní sociální sítě.

Ukrajinci

Významní druzí: tam a zpět

Sociální sítě poskytující pomoc a podporu jsou především rodinné. Významnými jsou partneři, rodiče a děti.

„Já neměla žádný problém, vše zařídila mamka.“

Blízkost Ukrajiny umožňuje udržovat čilé styky a kontakty. Sociální sítě se tak rozprostírají v prostoru nad oběma státy a vytváří složité předivo, které ovlivňuje životy a jednání osob v obou zemích. Na Ukrajinu se pravidelně jezdí za příbuznými. Platí to i opačně, příbuzní zase jezdí sem. Představa, že by tomu tak nebylo, je skličující.

„Měla bych pak problém jezdit na Ukrajinu, mám tam babičku, rodinu, vlastního otce. Moc bych pak nejezdila.“

Někteří příchozí jsou skutečnými solitéry a v České republice mají jen záchytné body příbuzenské sítě. Ve své zemi zanechávají všechny blízké, kteří by je rádi viděli doma.

„Jsem tady sama, jediného bratrance tu mám. Všichni příbuzní jsou na Ukrajině. Já jsem odjela jediná.“

Návštěvy rodné země se odehrávají různě intenzivně. Jednou, dvakrát do roka nebo sezónně, zejména v zimě, kdy jsou v České republice zastaveny práce na stavbách. Výjezdy jsou jednoznačně limitovány dobou uvolnění ze zaměstnání, někdy i financemi.

„Jezdím na měsíc jednou za rok na Ukrajinu. Můžu si vzít dovolenou kdykoliv, můžou ale zakázat. Když odjedu na dýl, vzali by místo mě někoho jiného.“

„Na měsíc přijedu, na to si vydělám, za 12 tisíc si cestu zaplatím.“

„Domů jezdíme, jednou za dva měsíce. Já mám dcerku v Itálii, tak jezdím i tam. Domluvíme se s ženským v práci a jedeme.“

Návštěvy Ukrajiny jsou vnímány různě, vítána je vřelost a přijetí zvědavými a dotírajícími příbuznými, možnost se setkat s partnery a dětmi, příležitost s něčím vypomoci, zúčastnit se nějaké oslavy či svátku, odpočinout si od práce. Jedná se o „dovolené doma“.

„A tady už jsem si zvykla. Když jedu na dovolenou domů, tak už se těším zpátky. Tady je hezký život, je lepší než na Ukrajině.“

Někdy může ovšem návštěva vyvolat hluboké rozčarování.

„Vykořenění. Když přijedeš po patnácti letech, tak už ani nepoznáš je, nehlásí se k tobě, zůstanou jenom příbuzní.“

I u déle pobývajících osob zaznamenáváme tendenci orientovat se na sociální síť krajanů.

„Češi jsou spíš známí, Ukrajinci kamarádi.“

„Já taky víc Ukrajinci.“

Ale také se začínají objevovat silné vazby na české prostředí.

„Lidi jak lidi. My máme výborný kolektiv, máme spoustu českých známých, pořád se smějeme, máme více známých Čechů než Ukrajinců. Češi jsou opatrní do prvního panáka.“

V souvislosti s tématem sociálních sítí se rovněž často vyskytuje termín „známí“. Je v konverzaci hojně používán a pokrývá celou škálu osob. Patří sem „klienti“ – zprostředkovatelé práce a souvisejících služeb, kolegové na pracovišti, spolubydlíci a kamarádi. Proto v jednotlivých výpovědích silně variuje spolehlivost známých, kteří jsou někdy vykresleni jako nezbytný kompars, jindy zase jako solidární a naslouchající přátelé, kteří pomůžou najít práci.

„Hledat práci v O. jediňě přes kamarády a dobré známé, když to nemáte, nic, vezmou člověka bez zkušeností.“

Zůstávám

V případě Ukrajinců se setkáváme s několika vzorci usazování. Původní záměry příjezdu do země jsou vesměs ekonomické a plány se upínají ke krátkodobým ziskům a návratu zpět. Zkušenost migrace ale plány u mnohých migrujících mění. Poměrně záhy padá rozhodnutí zůstat natrvalo. Tato rozhodnutí

nejsou tak frustrující, protože je Ukrajina stále na blízku. Není problém sledovat informace o dění na Ukrajině – v médiích, na internetu.

„Přijela jsem sem s tím, že vydělám peníze a pojedu domů. Ted' ne, ted' chci zůstat, mám jiný názor. Je tu lépe. Změnilo se to po roce a půl. Že tu je lepší život, že už něco umím a zvládám. Něčemu rozumím.“

„Já jsem se chtěla podívat, jak žijí lidi v cizině. A podnikatelé nabírali lidi do ČR. První na brigády – sbírat jablka a tak. A potom jsem tu zůstala.“

Představu definitivního usazení se ale nenajdeme v některých segmentech sekundárního pracovního trhu. Zde přetrvává orientace k zemi původu a pobyt je vnímán v terminologii dočasnosti. Zajímavé je, že sebepojetí těch, kteří se usazují a těch, kteří se chtějí se vrátit, se vzájemně střetávají. Začleňující se Ukrajinci často na svých krajanech odsuzují volnější a nevhodné chování, které přispívá ke špatnému obrazu Ukrajinců na veřejnosti.

Možnost návratu je ale stále otevřená. Musela by se zlepšit ekonomická situace na Ukrajině nebo stát něco zásadního zde.

„Čas ukáže. Domů se vždycky můžeme vrátit. Život ukáže, zákony se tu mění každý půl rok, tak uvidíme, co nám řeknou.“

Existuje ale také možnost se vydat jinam do Evropy. Řada pracujících migrantů má v dalších zemích příbuzné nebo v nich již dříve pracovali.

„Jestli ocad', tak ne zpátky - hledám možnosti do Francie, Německa.“

Asi není překvapením, že u rodin je významným důvodem k usídlování vzdělání a šance dětí. Děti dochází do mateřských, základních a středních škol a pro rodiče je jejich vzdělání výbornou investicí a velkou hodnotou.

„Já jsem tu devět let, přijela jsem za prací, chtěla jsem se vrátit domů, ale asi je lepší tady zůstat kvůli práci, i když se mi stýská po domově. Tady máme nějakou šanci, asi hlavně pro dítě. My jsme neměli dobrý život, ale dítě tady má perspektivy, když mu pomůžeme vystudovat VŠ. Ale uvidíme.“

Zapomenutá historie

Do popředí se v rozhovorech dostávalo téma kulturní i prostorové blízkosti. Blízkost Ukrajiny, sdílená historie, společné území Zakarpátí, rok 1968 a další, dokládají silný resentment a vědomí jakési vzájemné propojenosti. Občas je provází povzdech, že není opětováno nebo je společná historie zapomenuta.

Stigma

Původ je v českém prostředí podle výpovědí silně stigmatizující. Češi příchodí identifikují jako Ukrajince a uchylují se k řadě stereotypů, s čímž se musí migrující vyrovnávat. Více tolerance nalézají u těch, kteří mají zkušenost ze zahraničí nebo patří k mladé generaci.

„Češi nás berou jako cizince, ti co byli pracovat v zahraničí, tak ti nás chápou. Jinak ne.“

„To je hodně důležité, to nepochopíš, jak přijedeš, ale pak cítíš, že jsi cizinec.“

„Necítím se tady normální, když přijdu do firmy, hned mě poznají, že jsem cizinka. To je štempl nadosmrtní.“

Ukrajince české prostředí pokládá za chudé, není to ale pravda. Konverzační partneři uváděli mnoho znaků bohatosti jejich země a upozorňovali na existující velké sociální rozdíly.

Stereotypy reprodukuje podle výpovědí média. Často dávají prostor šíření informací o kriminalitě, násilí, loupežích a dalších problematických chováních. Skrz tento obraz jsou pak vnímány také ti, kteří se „chovají slušně“.

Komentář

Mongolové častěji uvádějí, že na zdejší území se chtějí usadit, jako důvod uvádí lepší životní perspektivy pro své děti. Často nastává problém, že jejich děti zůstávají v zemi původu, kontakt s dětmi je pak poměrně omezený, hovoří o administrativních překážkách, co se týká sloučení rodin. Sociální oporu dominantně čerpají od svých příbuzných a blízkých, kteří se nachází na území ČR, ale ta je často zpeněžena.

Ukrajinci přijíždějí do Čech s představou dočasného pobytu, nechtějí se zde natrvalo usazovat. Často se v rámci adaptace na zdejší způsob života daný postoj mění, příčinou změny postoje bývá rovněž to, jak se na zdejší podmínky života adaptují jejich děti, které prochází zdejším vzdělávacím systémem. Ukrajinci sociální oporu čerpají jak ve své domovině (zejména v počátcích zdejšího pobytu), tak i v rámci vytvořených sociálních sítí v ČR. Se svými blízkými na Ukrajině udržují čilý kontakt. Ukrajinci jsou velmi citliví na to, že ze strany hostitelské společnosti nejsou zcela přijímáni, jsou stále bráni za cizince. Uvedené se však s délkou pobytu na zdejší území mění, prvky sociální sítě se stávají i Češi.

XI. REGIONÁLNÍ SPECIFIKA

Mongolové

Vnímání regionálních specifik je podmíněno místem práce a pobytu. Velmi často je situace v krajích srovnávána se situací v Praze, která je velkoměstem. Mnozí žádné regionální zvláštnosti nepociťují.

„Je nám jedno, kde jsme, jdeme tam, kde je práce. Je jedno, jak to vypadá kolem, důležitá je práce.“

Specifikem Jihočeského kraje jsou malá neanonymní města, včetně toho krajského. Mongolové z Jihočeského kraje často zmiňovali problémy v oblasti poskytování lékařské péče, za kterou musí dojíždět do vzdálenějších míst.

V Libereckém kraji Mongolové vnímali výkyvy v počtu krajanů. Mnoho se jich v době krize vrátilo zpět do Mongolska, s nepatrným oživením ekonomiky ale začínají přijíždět noví pracovníci. Ti ale přijížděli i z jiných míst České republiky.

V Pardubickém kraji se Mongolové stýkají a udržují kontakty, více však s příbuznými. Žádná specifika kraje nevnímají. V Plzeňském kraji došlo k markantnímu úbytku cizinců, kteří odešli jinam, protože nebyla práce. Ti, co zůstali, měli mít často trvalé pobyty. S návratem do Mongolska váhají.

V Moravskoslezském kraji je podle tamějších Mongolů méně práce než jinde. Kompenzací je skutečnost, že je život klidnější a do práce se dá snadno a rychle dojíždět. Objevuje se zde větší vzájemnost.

„Snažíme si tady navzájem pomáhat, když je práce, říkáme si o ní.“

Olomoucký kraj je rovněž pokládán za klidný k životu. Mongolové pocítují rozdílný přístup lidí z Moravy, kteří jsou ochotnější. Obdobně je hodnocen i Zlínský kraj s dominujícím krajským městem, moderním, zeleným a čistým.

Ukrajinci

Mezi vnímaná specifika jižních Čech patří zejména krásná příroda a klidné prostředí. Často se objevuje kontrast Prahy coby velkoměsta a menších krajských měst, která skýtají klidnější život. Liberec se tak dá poznat za krátkou dobu, je poznamenán turismem. Ukrajinci postupně získávají vztah k místu, kde pobývají, ať už je to kdekoliv. Stačí, když:

„Dítě si zvyklo ve školce, nechceme měnit, už jedna změna byla dost, psychologická změna. To nechceme.“

V Praze jsou obyvatelé na cizince více zvyklí, cizinci tam nebudí tak velkou pozornost jako jinde.

„Praha je mezinárodní město, více cizinců, obyvatelé zvyklejší na rusky mluvící a nečumí. Jsou zvyklejší. Tady v tramvaji všichni koukají. Hlavně ty babičky. To bereme jako srandu.“

Život v Olomouckém kraji poznamenává menší počet pracovních příležitostí a také menší platy. Cizinci zde jsou „bílými ovce“. Ale život se zde mění k lepšímu.

Také v Pardubickém kraji jsou spíše menší sídla. Například L. je malé místo, které umožňuje svobodný pohyb. Hůře se zde ale domlouvá s obyvateli cizími jazyky.

„Deset tisíc obyvatel. Češi už nás znají. Ve volnu si můžeme dělat, co chceme. Nemusíme sedět na ubytovně.“

Zvláště hodnocený je Plzeňský kraj. Jedná se o místo, kde docházelo k velkým výkyvům v počtu cizinců, proslavený je přísným přístupem oddělení cizinecké policie a také velkým počtem „klientů“.

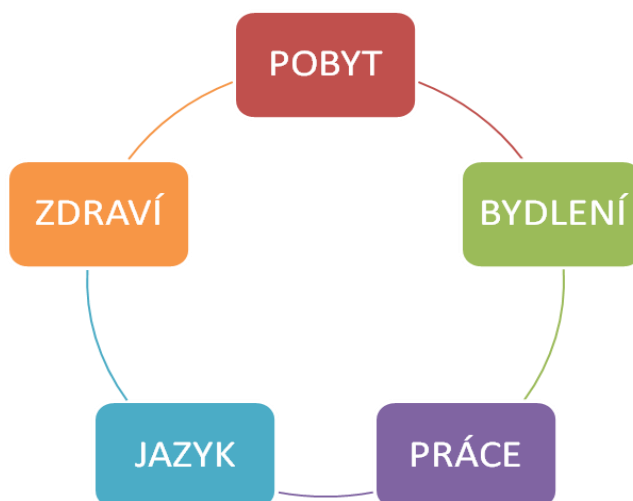
Komentář

Akteři nevnímají příliš velké rozdíly, co se týká jejich života v jednotlivých krajích, tyto poměrně obtížně verbalizují, jedinou výjimkou je Praha, kterou považují za rušnou a anonymní, zato však tolerantní vůči cizincům.

XII. PĚT PROBLÉMŮ

Mongolové

Dotazovaní měli příležitost uvést pět největších problémů, s nimiž se potýkají. Do této pětice se zařadilo zajištění pobytu, zdravotní péče (pojištění), bydlení, znalosti jazyka a práce. Vedle těchto ústředních oblastí se také diskutovalo o zajištění dětí, sloučení rodin a bezpečí před fyzickými atakami „holých hlav“.

Ukrajinci

V první pětici nejvážnějších problémů Ukrajinců nalézáme tato témata: nedostatečnou znalost zákonů a norem, dlouhé čekací lhůty na trvalý pobyt, zajištění zaměstnání s dlouhodobým pobytem, zdravotní pojištění, sociální zabezpečení.

Za těmito ústředními tématy se objevila i řada dalších podnětů. Například zajištění bydlení, nevhodné chování některých Ukrajinců, studium, nemožnost nalézt uplatnění, nalezení zaměstnání v oboru, byrokracie, bezpředsudečná a tolerantní společnost, vstřícnost úřadů, právní poradenství.

XIII. STRATEGIE

Pobyt

Strategie Mongolů i Ukrajinců se ve vztahu k pobytu velmi často během prvního roku pobytu v ČR změni. Původní strategií a motivací příjezdu do ČR je vydělání finančních prostředků a následný návrat do země původu. Když ale cizinci začnou v ČR žít, zjišťují, že si nejsou schopni vydělat takové finanční zdroje, jaké předpokládali, a návrat domů se jim komplikuje. Nebo se jim v ČR naopak zalíbí právě proto, že jsou si schopni vydělat dlouhodobě více než v zemi původu a ví, že by se jim návrat nevyplatil. Strategie jak Ukrajinců, tak Mongolů se proto upínají k získání povolení k trvalému pobytu. Ten je ceněn zejména pro umožnění bezproblémového čerpání veřejného zdravotního pojištění (které je u dlouhodobého pobytu spojené pouze se zaměstnaneckým statutem) a pro bezpečnější postavení na pracovním trhu (přestávají být závislí na potvrzení zaměstnavatele, které je v případě zaměstnanců nutné pro prodlužování dlouhodobého pobytu). Ukrajinci také říkají, že s trvalým pobytem je lehčí získat zaměstnání, protože se zaměstnavatelé neobávají byrokracie, se kterou je spojeno zaměstnávání cizince s dlouhodobým pobytem. Udělení trvalého pobytu je tedy vnímáno jako cíl komunikace s úřady a jako cíl plnění stanovených podmínek.

Ani Ukrajinci, ani Mongolové nejeví zájem o získání českého občanství. Museli by se, dle vlastních slov, „vykoupit“ z původního občanství. Jedná se o vysokou finanční částku, přičemž není vnímáno, že by za ni dostali nějakou protihodnotu v podobě výhod státního občanství ČR. V tom nevidí žádný přínos. Tento postoj souvisí s absencí integrace do občanského a politického života ve společnosti. Cizinci o tento aspekt neprojevují zájem, a proto neusilují o výhody českého státního občanství, které by jim umožňovalo např. volební právo. Panují navíc obavy, že by potom měli problémy s návštěvami v zemi původu, kde mají příbuzné a přátele.

Ukrajinci

Pro získání trvalého pobytu volí Ukrajinci tyto strategie:

- 1. Snaha udržet si zaměstnání nebo se sebezaměstnat.** Zaměstnání je získáváno buď přímo u zaměstnavatele, nebo u zaměstnavatelské agentury. Překvapivě v něm není vnímán rozdíl a agentury u našich respondentů nevzbuzují negativní konotace tak, jak je známe např. z médií. V některých případech je práce pro agentury dokonce dlouhodobou strategií, kdy cizinec ani neusiluje o přesun k přímému zaměstnavateli (s dlouhodobým modelem využívání agentur jsme se setkali zejména u výkonu řemesel a zednických profesí). Ukrajinci také volí relativně často sebezaměstnání formou živnostenského listu. Ten je typický opět pro řemeslníky a zednické profese. Méně častým případem je zřízení vlastní firmy formou s. r. o. S tímto případem jsme se v rámci našeho výzkumu setkali jednou.
- 2. Změny účelu pobytu.** Ukrajinci mění účel pobytu tak, aby jim bylo umožněno v ČR nadále pobývat. Když např. přijedou s účelem pobytu studia na vysoké škole s původním záměrem získat v ČR vzdělání a vrátit se zpět na Ukrajinu a tento záměr změní, mění si účel pobytu na zaměstnání. Může to být ale i obráceně – když cizinci končí povolení k pobytu, mohou usilovat o přijetí na denní studium na vysoké škole a poté zažádat o změnu účelu pobytu na studium. S příslušníky cizinecké policie se pak snaží komunikovat o tom, že se nejedná o účelové změny.
- 3. Důraz na efektivní komunikaci s úřady, zejména s cizineckou policií.** Cizinecká policie je pro Ukrajince, stejně jako pro Mongoly usilující o získání trvalého pobytu, vnímána jako klíčová.

Ukrajinci častěji volí zprostředkování komunikace s cizineckou policií přes tzv. klienty (viz níže). Pokud s cizineckou policií komunikují sami, osvědčila se jim strategie doprovodu osoby, která je policisty vnímána jako „znalá systému“, „znalá dobře práv cizinců“ a také „s větší možností obrany proti nestandardnímu jednání“. Proto často i ti Ukrajinci, kteří nemají problém s českým jazykem, přichází na cizineckou policii v doprovodu pracovníka Centra nebo jiné české organizace (často nestátní neziskové). Říkají, že se k nim v takovém případě policisté chovají lépe a nedovolí se je „odbyť“. Strategie doprovodu pracovníka Centra nebo NNO se ale nevztahuje pouze na cizineckou policii, ale také na zdravotnická zařízení a jiné instituce (viz dále).

4. **Využívání služeb tzv. klientů.** Jako „klienti“ jsou označováni lidé, kteří za finanční úplatu pomáhají ukrajinským občanům téměř s čímkoliv, co souvisí s pobytem nebo prací v ČR (viz dále). Jedná se o Ukrajince nebo Rusy, kteří v ČR žijí delší dobu, ovládají český jazyk, znají dobře systém a realie, a hlavně, mají osobní známosti na úřadech (zejména cizinecké policii) a u zaměstnavatelů. Co se pobytu týče, je popisována častá situace, že na cizineckou policii dochází místo faktických žadatelů pouze „klient“, který využívá svých konexí a potřebné formality k prodlužování dlouhodobého nebo získání trvalého pobytu vyřizuje najednou pro několik Ukrajinců, kteří nejsou přítomni. Příslušníci cizinecké policie mají tuto praktiku vítat minimálně z toho důvodu, že i pro ně je pohodlnější jednat s někým, kdo se orientuje v systému a koho už znají. Cena zprostředkování prodloužení trvalého pobytu o dva roky je přibližně 35 tisíc korun. Zdá se, že rozšíření klientských systémů se výrazně liší region od regionu. V některých místech se jedná o propracovaný systém, v jiných o okrajovou záležitost. Ve všech regionech však jejich význam roste v souvislosti s důsledky ekonomické krize. Respondenti uvádí, že zatímco kdysi je nepotřebovali, poslední dva roky se bez nich příliš neobejdou. „Klienti“ jsou totiž schopni zařídit potřebné dokumenty i přes zpřísnující se pravidla pro prodlužování pobytů nebo zajistit práci.
5. **Využívání služeb Center (CPIC).** Ukrajinci často, stejně jako Mongolové, využívají služeb regionálního Centra. Do Centra nosí úřední dokumenty a listiny, kterým nerozumí, požadavky cizinecké policie, apod. a po pracovnících Centra žádají pomoc. Kvalitu poskytované služby ze strany Centra vnímají rozdílně, především v závislosti na typu požadavku, se kterým se na Centrum obrací. Nelze identifikovat regionální rozdíly, ale obecně platí, že cizinci ve své individuální situaci nejsou schopni rozlišit, kdy je jejich požadavek již natolik komplexní (většinou právně), že vyžaduje intenzivní spolupráci s právníkem a nespadá do základní nabídky Centra. V těchto případech Centra kritizují jako málo profesionální. Doporučují, že by se Centrum mělo soustředit na cizince s dlouhodobým pobytem, ti jsou v jejich očích více zranitelní a potřebují podporu. Cizinci s trvalým pobytem si jsou ve větší míře schopni poradit sami. Na druhé straně velmi pozitivně hodnotí pořádání sociokulturních kurzů a přednášek praktiků z řad MV, cizinecké policie, živnostenského úřadu, apod. Také pozitivně hodnotí pořádání kurzů češtiny.
6. **Využívání právních služeb.** V případě komplexnějších problémů se Ukrajinci snaží, vedle Centra, obracet se také na specializované služby (to, že jim Centrum se specifickými právními požadavky neporadí, však subjektivně hodnotí jako jeho selhání). V čerpání právních služeb se nevyjadřují pozitivně ani o právnících Center, ani o právnících neziskových organizací. Domnívají se, že jim tito nedokážou pomoci, a vyhledávají komerční právní služby. Ty hodnotí jako drahé, ale účinné.
7. **Hledání českého partnera jako zabezpečení do budoucnosti.** Část ukrajinských žen hovoří o tom, že by rády našly v ČR manžela. Kdyby se tak stalo, měly by větší možnosti integrace do české společnosti a taky větší jistotu materiálního zabezpečení. Hovoří o tom, že to není snadné a že pokud se tak do důchodového věku nestane, vrátí se radši na stáří na Ukrajinu.

Mongolové

V případě Mongolů vstupuje do popředí všech strategií potřeba vyrovnat se s jazykovým handicapem. Ten pro ně činí orientaci v českém prostředí obtížnější než v případě Ukrajinců. Pro udržení dlouhodobého a získání trvalého pobytu se proto Mongolové uchylují spíše k udržení klasického zaměstnaneckého poměru a práci na živnostenský list volí až v případě krajní nouze. Stejně jako Ukrajinci se snaží o co nejbezpečnější a nejefektivnější komunikaci s cizineckou policií, na rozdíl od Ukrajinců využívají na pomoc spíše tlumočnicků nebo pracovníků Center. Stejně jako pro Ukrajince, také pro Mongoly je cílem získání povolení k trvalému pobytu. O získání českého občanství příliš nestojí. V případě neúspěchu při vyřizování pobytu volí žádost o azyl, která bývá poslední možností a prevencí před vyhoštěním.

Nejčastější strategie Mongolů při získávání a prodloužování pobytu jsou tyto:

- 1. Snaha udržet si klasický zaměstnanecký poměr za každou cenu.** Mongolové vnímají zaměstnanecký poměr jako jedinou bezpečnou cestu k postupnému získání trvalého pobytu. Většina z nich neovládá český jazyk v míře, která by dovolovala samostatnější pohyb v českém systému – např. v rámci živnostenského podnikání. Mongolové proto vnímají, oproti Ukrajincům, možnost sebezaměstnání jako krizovou variantu, které se snaží předejít. Volí ji pouze v případě, když už není možné vykonávat zaměstnanecký poměr. Vzhledem k časté nedostatečné znalosti českého jazyka a nedostupnosti informací v mongolském jazyce je pro ně situace živnostenského oprávnění nepřehledná a neví si s ní rady. V zaměstnání jsou ochotni přistoupit na méně výhodné podmínky, jen aby si ho udrželi. Hovoří až o vydírání ze strany zaměstnavatelů, kteří si uvědomují závislost Mongolů s dlouhodobým pobytem na jejich potvrzení (viz dále). Neproplácí se jim přesčasy, když ráno přijdou do zaměstnání a není dostatek práce, tak jim zaměstnavatel nařídí dovolenou, takže nemohou nic plánovat, apod.
- 2. Důraz na efektivní komunikaci s úřady, zejména s cizineckou policií.** Mongolové si uvědomují význam cizinecké policie a kladou důraz na splnění všech požadavků, byť se spíše zaměřují na obsahovou stránku než na časovou. Na rozdíl od Ukrajinců volí Mongolové méně často zprostředkování komunikace s cizineckou policií a vyřízení prodloužení pobytu. Na cizineckou policii dochází sami, v doprovodu profesionálního tlumočnicka nebo někoho ze známých či příbuzných, kdo umí lépe česky než oni sami. Strategie přítomnosti tlumočnicka se však osvědčuje i v případě, že Mongol umí česky. Dotazovaní reflektují, že se k nim příslušníci cizinecké policie chovají lépe, když je u toho i někdo další, a že také dostatečněji a lépe vysvětlí své požadavky. Když je na cizinecké policii Mongol sám, popisuje, že to často končí takto:

„Když něco odevzdám na cizineckou policii a ti mi řeknou, že je všechno dobře – všechny lejstra. Ale za měsíc přijde dopis, že je někde problém.“

Na jednání na cizinecké policii si Mongolové rezervují vždy celý pracovní den, na který si vybírají dovolenou. Popisují, že „*tam (na cizinecké policii) pracují pouze dva lidi. Ale když tam přijdou Vietnamci a Ukrajinci, tak tam vyřizuje jeden člověk papíry pro dvacet lidí, a proto to trvá tak dlouho*“.

Několik hodin stráví čekáním v řadě, vždy když jdou na úřad, vstávají v brzkých ranních hodinách, nebo jdou přímo z noční směny.

Dalším zmiňovaným problémem, který Mongolové při komunikaci s cizineckou policií řeší, je potřeba prokazování určité finanční částky. Mongolové říkají, že jde z jejich pohledu o formalitu, protože je veřejným tajemstvím, že se finanční částka zapůjčí den před prokazováním a následující den se zase vrací. Tuto potřebu řeší půjčkami od známých

a příbuzných, v tom případě může být i bezplatná. Pokud ovšem nikdo v jejich okolí dostatečnou částkou nedisponuje, obrací se na zastavárny nebo lichváře. V tomto případě se dostávají až do dluhových problémů, protože se jedná o půjčky zatížené vysokými úroky.

- 3. Využívání služeb Center.** V případě záležitostí týkajících se pobytu vyhledávají Mongolové zejména právní pomoc. Evaluace činnosti Center nebyla předmětem tohoto výzkumu, proto pouze okrajově zmiňujeme reflexi ze strany pracovníků Center. Ti ventilují obavu ze závislosti svých klientů na službách Centra. Snaží se proto cíleně nevyhovět jakémukoliv požadavku ze strany cizinců, ale spíše je vést k samostatnosti. Problém závislosti na službách Centra se vyskytuje spíše u Mongolů než u Ukrajinců. U těch pracovníci Centra, stejně tak jako samotní Mongolové, často hovoří o tom, že nebýt Centra, cizinci by v ČR vůbec nebyli schopni existovat. Do Centra chodí s žádostí o překlady návodů na léky, návodů na běžné spotřebiče, apod.

Bydlení

Príslušníci obou národností bydlí nejčastěji v pronajatých bytech, někdy v domech a někdy na ubytovnách. Na vlastnictví nemovitosti dosáhne málokdo. Pronajímatelé jsou většinou Češi. Z jejich strany se setkávají jak s pozitivním, tak s negativním přístupem, nelze říci, že by jeden přístup převažoval.

Mongolové

V případě bydlení se strategie Mongolů od Ukrajinců příliš neliší. Mongolové žijí ze začátku na ubytovnách, postupně přechází do pronájmů a stejně tak jako Ukrajinci i oni snižují finanční náklady na bydlení společným soužitím několika rodin v jednom bytě nebo životem na ubytovně, jak popisujeme dále.

Ukrajinci

- 1. Bydlení na ubytovně** bývá většinou startovacím bydlením po příchodu do země. Ubytovny jsou popisovány jako drahé (3 500 Kč za lůžko na měsíc) a nepohodlné (je v nich až 5 osob na jednom pokoji). Lidé jich využívají v prvních pár měsících až letech, než se zorientují a jsou schopni své bydlení řešit i jinak. Ubytovna však není vždy pouze přechodným řešením, existují malé rodinné ubytovny, kde každá rodina obývá svůj pokoj, v domě jsou maximálně 4 rodiny a přesto, že se jedná o ubytovnu, nabízí se klidné, komorní a čisté bydlení. Vlastníci ubytoven jsou jak cizinci různých národností, tak Češi. Výjimkou není ani ubytovna „klienta“, pro kterého ubytování zároveň pracují. V tom případě za ubytovnu neplatí („klient“ jim poplatky strhává přímo ze mzdy).
- 2. Bydlení v pronájmu** je druhou a pro většinu respondentů poslední metou bydlení. Pronájmy se hledají přes neformální sítě, ale také přes klasickou inzerci na internetu a v novinách a přes realitní agentury. Stejně jako ostatní nájemníci, i Ukrajinci při pravidelném hledání podnájmu zjišťují, že je dobré hledat před zahájením sezóny, pak je vše drahé. Někteří z Ukrajinců se setkali s tím, že by jim český pronajímatel nechtěl být pronajmout pouze z toho důvodu, že jsou cizinci, ale tato zkušenost je popisována jako výjimečná. Ukrajinci si po určité době pobytu zakládají české e-mailové adresy, aby nebylo poznat, že se na inzerát ozyvá cizinec. Tímto způsobem se maskují a vyhýbají počátečnímu nezdaru. Smlouvy k pronájmu jsou

podepisovány většinou na jeden rok, proto se Ukrajinci stále stěhují. Stěhování ale rovněž souvisí s vývojem cen na trhu s byty. Aby bylo bydlení v podnájmu cenově dostupnější, velká část Ukrajinců bydlí pohromadě s jinou rodinou nebo s přáteli. Běžné je, že v bytě 2+1 žijí dvě rodiny. Sdílené bydlení více rodin je často levnější než pobyt na ubytovně, ale samozřejmě záleží na konkrétním případě.

- 3. Koupě vlastní nemovitosti jako cesta k bydlení je pro většinu aktérů nedostupná.** Možnost hypotéky se vztahuje na ty z nich, kteří mají trvalý pobyt. I oni se ale ve většině případů obávají, že by nebyli schopni pravidelně splácet vzniklé závazky. Uvědomují si, že v případě jakýchkoliv problémů budou pravděpodobně první, koho zaměstnavatel propustí, a že žádný z rodinných příslušníků nemá větší jistotu pravidelného příjmu, která by v případě krize zůstala nedotčená. Splátky jsou pokládány za zatěžující závazek.

Trh práce

Pro naše respondenty byl výdělek v ČR prioritní motivací k příchodu do země. Problematiku zaměstnání a finanční situace proto vnímají jako klíčovou. Zaměstnání nebo jiná forma výdělečné činnosti zabírá cizincům často až dvanáct hodin denně, v některých případech i více. Jedinci se na jedné straně snaží vydělávat peníze, na straně druhé jich co nejvíce ušetřit. Přesto ve výsledku jejich finanční situace není jednoduchá. Samozřejmě nalézáme obrovské rozdíly napříč oběma skupinami.

Mongolové

Respondenti říkají, že pro Mongoly je typické, že „dělají rukama“. Na rozdíl od ostatních cizinců (např. Vietnamců) se nepohybují v sektoru služeb, spíše se živí manuálně.

- 1. Po příjezdu do země volí často práci přes zaměstnavatelskou agenturu.** Někteří popisují oficiální pracovní poměry, někteří práci na černo, která zahrnuje výplatu peněz v hotovosti, bez jakékoliv písemné dokumentace. Práce na černo je vykonávána nejen pro české agentury, ale také pro ruský hovořící zaměstnavatele. Další variantou zprostředkování práce je mongolský zprostředkovatel, který práci zprostředkuje za úplatu. V tomto případě se téměř vždy jedná o práci na černo, bez jakékoliv dokumentace. Cena za zprostředkování práce se liší podle předpokládaného výdělku. Pokud je vysoký, je vysoká i cena za zprostředkování. Stejně jako v případě ukrajinských „klientů“, i mongolští zprostředkovatelé jsou v obecném povědomí, všichni vědí, kam se mají obrátit, využívají přitom etnické sítě. Někteří Mongolové jedou přímo z Mongolska za konkrétním zaměstnavatelem, který v Mongolsku inzeruje. Tyto případy se týkají zejména obuvnické továrny ve Zlíně, které Mongolům umožňuje využít dlouholetých zkušeností z kožedělného průmyslu.
- 2. Jak už bylo řečeno výše, Mongolové se snaží udržet zaměstnanecký pracovní poměr za každou cenu.** Důvodem je velmi častá nedostatečná znalost češtiny, která omezuje náročnější pohyb v podnikatelském prostředí, který vyžaduje samostatnost. Mongolové přitom často reflektují, že se k nim zaměstnavatelé nechovají dobře. Dle slov našich respondentů jsou si zaměstnavatelé plně vědomi jisté závislosti cizinců s dlouhodobým pobytem na zaměstnavateli. Pokud by ten nepotvrdil prodloužení pracovní smlouvy, cizinec by měl problém s prodloužením pracovního pobytu. Proto cizinci přistupují na méně výhodné podmínky v zaměstnání. Mezi nejčastěji zmiňované patří: časté přesčasy na černo přes všední dny a přes víkendy, nízká mzda, těžká a nezáživná práce. Mongolové se snaží komunikovat s nadřízenými o zlepšení podmínek, ale vždy pouze tak, aby to neohrozilo jejich postavení. Na přesčasy proto přistupují i tehdy, když se jim to nehodí, a popisují také to, že za přesčasy

nedostávají zaplacen podle zákoníku práce. Ne protestují i tehdy, když vidí, že si Češi vybírají lehčí práci a Mongolové jsou pravidelně přezazováni na tu nejtěžší, apod. Je také typické, že do práce chodí i tehdy, když jsou nemocní. Dle vlastních slov si absenci nemohou dovolit, jak říkají, „zaměstnavatel by byl zlý“. Zaměstnavatelé údajně také často využívají neznalosti češtiny, a když nedodrží domluvu (zejména zvýšení platu nebo přezazení na jinou pracovní pozici), tak se vymlouvají, že si nerozuměli.

3. **Stejně jako Ukrajinci, také Mongolové se snaží šetřit.** Mzdy respondentů, se kterými jsme realizovali rozhovor, se pohybovaly mezi osmi a deseti tisíci korunami. Původní plány posílat vydělané peníze domů a tím podpořit své příbuzné nebo splácet dluhy, jsou obtížně realizovatelné a Mongolové od nich ustupují. Na rozdíl od Ukrajinců šetří také na jídle, popisují, že jí spíše málo a levné potraviny, jako je třeba suchá rýže.

Ukrajinci

1. **Ukrajinci pracují v klasickém zaměstnavatelském poměru, na živnostenský list nebo v rámci agenturního zaměstnávání.** Pro hledání zaměstnání využívají běžných strategií (internet, tematická inzerce). Aby mohli gramaticky správně odepisovat na inzeráty poptávající práci, nechávají si od pracovníků neziskových organizací, Center nebo od českých známých zpracovat vzorovou odpověď na pracovní inzerát. Tu potom využívají pro písemnou korespondenci se zaměstnavatelem. **Výjimkou není ani kombinace více pracovních úvazků.** Ve větších městech se Ukrajincům daří pracovat u mezinárodních firem. Toho si cení, protože, jak popisují, konečně se necítí každý den jako cizinci. **Zaměstnávání je zprostředkováváno také „klienty“.** Každý, kdo přijede do ČR z Ukrajiny, se už v autobuse dozvídá, na koho je možné se v cílovém regionu obrátit, kdo mu pomůže. Tito klienti potom zaměstnávají Ukrajince zejména na stavbách nebo jinde v pomocných profesích. Za finanční úplatu jim také pomáhají s vyřizováním potřebných dokumentů (viz výše). Zajímavé je, že přes nemalé částky, které Ukrajinci „klientům“ za jejich služby platí, nevnímají jejich činnost spojenou se zprostředkováním práce negativně. Naopak. Říkají, že je svobodná volba každého, zda jejich služeb využije. Dokonce jsme se setkali s vyzdvihováním služeb klientů s tím, že zejména ze začátku pobytu v ČR, tedy předtím než se člověk zorientuje, jsou prospěšní a užiteční. Na druhé straně jsou skupiny Ukrajinců, kteří si uvědomují, že „klientům“ platí ze svého výdělků poměrně vysoké odvody (hovoří o 20 % až 50 %), ale říkají, že dokud nemají trvalý pobyt, čeští zaměstnavatelé je jako Ukrajince nezaměstnají. Proto se u klientů snaží vydržet do získání trvalého pobytu. Výhodou zaměstnání u některých „klientů“ je také zajištění bydlení na ubytovně. Při práci pro „klienta“ je běžné, že se pracuje až 16 hodin denně, ovšem výdělek je vyšší než jinde. Ukrajinci zaměstnaní přes „klienty“ mají také pocit, že se s „klientem“ domluví lépe než s českým zaměstnavatelem. Když potřebují k lékaři nebo si něco zařídit, všude je doveze, vychází jim vstříc. Respondenti toto chování nevnímají jako zajištění totální kontroly pracovní síly, ale jako pohodlnou službu. Překvapivě tedy „klienti“ nejsou vnímáni jako vykořisťovatelé (tuto reflexi jsme také zaznamenali, ale byla méně častá), ale spíše jako velmi drahá, ale praktická služba.
2. **Práce na černo je silně regionálně podmíněná.** Dle některých respondentů je stále populární, zejména v sezónních pracích na stavbách, dle některých je ale na ústupu. Podle druhé skupiny už se najde pouze málo zaměstnavatelů, kteří zaměstnávají na černo, protože jim hrozí velmi vysoká pokuta. A sami cizinci mají s prací na černo také problémy, protože potom nejsou schopni prokázat zdroj příjmů. Obvyklou je však stále snaha soukromých zaměstnavatelů dávat zaměstnancům oficiálně minimální mzdu a zbytek jim doplácet tzv. na ruku. Cizinci se tomu snaží bránit, protože potom opět těžce prokazují na cizinecké policii, že mají dostatečné finanční zdroje. V rámci práce na černo mají navíc negativní zkušenosti

např. s tím, že jim nebyla vyplacena slíbená suma. Zaměstnavatelé, kteří využívají nelegální pracovní síly, jsou jak Češi, tak Ukrajinci a údajně také Vietnamci.

3. **Přizpůsobení se méně výhodným podmínkám v zaměstnaneckém poměru.** Ukrajinci, stejně jako Mongolové, popisují, že mnohdy pracují za méně výhodných podmínek a že zaměstnavatelé zneužívají jejich neznalosti zákona. Taky zneužívají závislosti cizince s dlouhodobým pobytem na zaměstnavateli. Ukrajinská žena popisuje, že když si v práci servírky zlomila nohu, zaměstnavatel ji záměrně uvedl v omyl tím, že ji řekl, ať v nemocnici neříká, že se jí úraz stal v práci. Že s tím budou nepříjemnosti, papírování, apod. Když se potom dozvěděla, že svou výpověď přišla o finanční odškodnění, zaměstnavatel vše popřel. Není výjimkou pobírání nižší mzdy, než jakou mají čeští zaměstnanci za tutéž práci, a pravidelná delší pracovní doba. Ukrajinské ženy také popisují, že **se musí přizpůsobovat tempu práce českých dělnic**. Když se snažily pracovat lépe a rychleji, tak zaměstnavatel zvedl normy pro všechny. České kolegyně to dávaly Ukrajinkám za vinu.
4. Další strategií je **práce v družstvu**, tu však naši respondenti znali pouze z doslechu. Jedna z žen měla osobní zkušenost s družstevním zaměstnáváním, nechtěla se k tomu ale vyjádřit.
5. Až na výjimky popisují naši respondenti **způsoby, které jim pomáhají vyjít s nízkými výdělky**. Mzdy se pohybují v širokém rozmezí, začínají na minimálních mzdách. V šetření nevidí problém, popisují, že lidé na Ukrajině se naučí šetřit na horší časy a této dovednosti tady využívají.

„... když zaplatím za byt, tak mi a dceři zbývá dva tisíce a v tom jsou plínky, všechno. Takže šetříme, jídlo kupujeme s prošlou lhůtou, chodíme pěšky, nijak si neužívám, sleduju akce atd., ale dá se to. Určitě by mi půjčili rodiče, kdyby bylo nejhůř, ale matka taky nepracuje.“

Vedle spotřebního zboží se šetří také sdílením bydlení s více lidmi, a tedy snížením nákladů na jednu osobu.

Vzdělávání a jazyk

Téma vzdělávání vstupuje hodně do popředí zejména v případě dětí. Jednotícím prvkem mezi Ukrajinci a Mongoly je pocit, že děti získají lepší vzdělání v ČR než v zemi původu. Vzdělávání u dospělých se týká zejména přípravy na jazykovou zkoušku z českého jazyka, jinak není příliš tematizováno. Cizinci obvykle pracují na takových pracovních pozicích, které zvyšování kvalifikace nevyžadují.

Mongolové

Přístup ke vzdělávání se u Mongolů v některých aspektech podobá tomu u Ukrajinců. Rozdílem je samozřejmě vnímání stupně jazykové obtížnosti češtiny. Mongolské děti jsou svým okolím podporovány v docházení už do mateřské školky a v následném studiu na základní a střední škole. Rodiče usilují o to, ať jsou jejich děti přijaty do mateřské školky, ať si co nejdříve osvojí jazyk. Po základní škole se hlásí na střední školy a rodiče se snaží své děti podpořit v jejich dokončení. Za zmínku stojí skutečnost, že se téměř všechny mongolské děti, které nastoupily na základní školu v době, kdy neuměly česky, se setkaly s šikanou ze strany spolužáků (a s ne vždy úplně profesionálním vystupováním ze strany učitelů). Rodiče si na tuto skutečnost nijak nestěžují, celá rodina ji vnímá spíše tak, že se musí přechkat.

Také Mongolové se **připravují na jazykovou zkoušku**, kterou vnímají jako extrémně náročnou. Někteří z nich se o její složení už pokusili, ale bezúspěšně. Snaží se proto docházet na kurzy češtiny

(z výpovědí však vyplývá, že spíše těsně před zkouškou). V době konání kurzu totiž často pracují a ze zaměstnání se nemohou uvolnit. Stěžují si na to, že se jinak nemají kde naučit česky. Doma sledují televizi, ale nemají s kým aktivně komunikovat. V práci si osvojí pouze jednoduché pokyny, pracují mezi Mongoly a Češi jim nemají čas vysvětlovat, jak se naučit další výrazy. Dostávají se do situace, kdy sice žijí v ČR, ale většinu času tráví se svými krajany – společně pracují, společně bydlí a jazyková integrace je minimální navzdory délce pobytu.

Ukrajinci

Vzdělávání jako téma vystupuje do popředí především v případě dětí. Rodiče jim chtějí zajistit lepší budoucnost a vnímají to tak, že český systém nabízí vzdělávání levněji než ten na Ukrajině. Ohledně kvality vzdělávacího systému nejsou jednotní. Někteří respondenti se domnívají, že vzdělávání na Ukrajině je velmi kvalitní, to české se mu nemůže rovnat, ale je tak finančně náročné, že si jej v zemi původu nemohou dovolit. Vzdělání dětí se tak stává důvodem pro setrvání celé rodiny v ČR.

1. **Cizinci usilují o to, ať jejich děti začnou navštěvovat už mateřskou školu.** Slibují si od ní osvojení českého jazyka. Stejně tak podporují své děti při výuce na základní škole. Vzdělání v české škole považují za velmi důležité, s dítětem se učí a snaží se ho podpořit při problémech, které vznikají se spolužáky (šikana).
2. **Přijetí na vysokou školu se dá v popisovaných případech koupit.** Specializovaná česká agentura nabízí Ukrajincům tzv. přípravné kurzy na VŠ. Ty stojí 1 000 dolarů až 2 000 euro. Oficiálně se jedná o kurzy češtiny a českých reálií, ale prakticky jde o poplatek za přijetí na vysokou školu. Ukrajinci této možnosti využívají zejména, když přijíždí přímo za účelem studia a jejich znalost českého jazyka ještě není taková, aby zvládli přijímací testy.
3. **Někteří respondenti prošli rekvalifikací.** Tuto možnost hodnotí pozitivně, ale zároveň říkají, že v hledání práce jim nijak nepomohla.
4. Ukrajinci, kteří se časově blíží ke splnění podmínek k udělení trvalého pobytu, **se připravují v kurzech češtiny na jazykovou zkoušku.** Nevidí v ní žádný problém. Kurzy navštěvují, jednak jsou vděční za možnost zdokonalení jazyka, jednak je to kontakt s dalšími krajany, tedy i místo k setkávání a navazování kontaktů. Možnost setkávání s ostatními lidmi v podobné situaci přitom velmi vyzdvihují a říkají, že kurzy pořádané Centry k takovéto komunikaci a rozšiřování sociálních sítí přispívají.

Sociální a zdravotní oblast

Se sociální oblastí se konverzační partneři setkávají v podobě čerpání některých dávek státní sociální podpory, konkrétně rodičovského příspěvku, přídavků na děti a někdy i příspěvků na bydlení. Sociální oblast proto nijak netematizují a nemají vyvinuté specifické strategie k jejímu využívání. V oblasti zdravotnictví je významným tématem zdravotní pojištění u všech, kdo nejsou zaměstnanci. Ti cizinci, kteří nejsou spokojeni s kvalitou zdravotní péče (pochyby se týkají výhradně Ukrajinců), řeší lékařské zákroky ve své zemi původu. V obou skupinách panují nejasnosti kolem nároků plynoucích z různých forem pojištění.

Mongolové

Kvalitu zdravotní péče vnímají Mongolové velmi pozitivně a její čerpání chválí. Když potřebují lékaři vysvětlit svůj problém, často přijdou v doprovodu tlumočníka nebo zatelefonují někomu, kdo jejich

problém telefonicky lékaři vysvětlí. Mívají problémy pouze se zubní péčí, která není hrazena v rámci komerčního pojištění. Z finančních důvodů si tak např. nechají vytrhnout zub, protože je to levnější než plomba.

Ukrajinci

1. Do popředí se dostává potřeba **vyřizování kvalitního zdravotního pojištění**. Cizinci obou národností se shodují v tom, že s čerpáním zdravotní péče nemají žádné problémy, když jsou zaměstnaní. Pokud se ale mají spoléhat na komerční pojištění, dostávají se do problémů. Popisují, že je např. poměrně časté ukrajinské zdravotní pojištění, které stojí 700 Kč na rok a je pouze formální. Pokud se člověku něco stane, musí veškerou zdravotní péči stejně uhradit. Problém komerčního pojištění se týká také dětí, které se Ukrajincům v ČR narodí. Ty lze pojistit údajně pouze komerčně. Jedna z rodin popisovala, že měli dceru čtyři roky nepojištěnou, protože na pojištění neměli peníze. Obvodní lékařka poskytovala péči zdarma. Počítali s tím, že kdyby se vyskytly nějaké problémy, museli by se vrátit na Ukrajinu.
2. Problémy se týkají dostupnosti zubařské péče. Ukrajinci se setkávají s tím, že **dlouho hledají zubaře, který by je přijal do své péče**. Někteří z nich to řeší tak, že jezdí za zubní péčí na Ukrajinu.
3. S kvalitou zdravotní péče je v ČR spokojena jen část Ukrajinců. Druhá část **se při zdravotních obtížích přesouvá zpátky na Ukrajinu nebo do jiných států**. Po vyřešení zdravotních problémů se vrací zpět do ČR. Někteří se opět setkávají s tím, že pro získání řádné lékařské péče za stanovených smluvních podmínek je lepší, když jsou v doprovodu další, rozuměj české, osoby. Popisována je situace ve zdravotnictví, ve které měl Ukrajinec problém s tím, že mu lékařka nechtěla uznat zdravotní pojištění, které měl v pořádku. Při návštěvě druhý den, už v doprovodu pracovnice Centra, lékařka svůj postoj přehodnotila.

Interakce

Pro obě národnosti je typické, že žijí v poměrně uzavřených skupinách. Z důvodů jazykové bariéry jsou ty mongolské uzavřenější ještě silněji. Kontakty s českým okolím nejsou vnímány jako vyloženě pozitivní nebo vyloženě negativní, spíše se u většiny lidí omezují na pracovní nebo školní prostředí. S negativními reakcemi se setkal snad každý cizinec, ale nikdo je nevnímal jako univerzální. Aktéři vnímají, že se jedná o individuální postoje každého Čecha a přizpůsobují se dané situaci. Někdy je ale pociťovaná cizost překážkou v navazování běžných vztahů.

Mongolové

Mongolové jsou velmi uzavření vůči okolní společnosti a žijí separovaně. Zprostředkovatelem komunikace s okolím bývají osoby, které si najdou českého partnera, a děti, které se naučí češtinu a pobývají na území řadu let. Překonání jazykové bariéry je natolik obtížné, že řada Mongolů nerozumí a nehovoří česky ani po několikaletém pobytu. S okolím se tak prakticky stýkají pouze na úřadech anebo v práci, a to navíc omezeně. Děti, které navštěvují základní školu a ze začátku taktéž nerozumí česky, hovoří o šikaně ze strany spolužáků, která trvá až dva roky. Někdy se děti setkávají i s nevhodným chováním učitelů, které lze jednoznačně označit za stigmatizující. Odpovědí Mongolů je pak setrvávání ve své uzavřenosti.

Ukrajinci

1. **Udržují vazby zejména ve svých komunitách.** Část má známé i mezi Čechy, ale nebývá to pravidlem. Někteří respondenti vysvětlují, že Češi jsou spíše známí, Ukrajinci kamarádi. Např. velmi málo z nich bylo někdy v české domácnosti. Setkávají se se stereotypním vnímáním Ukrajinců jako dělníků na stavbách apod. Podle svých slov se snaží navázat kontakt, ale příliš se to nedaří. Jiné je to u kněží a jejich rodinných příslušníků. Ti se socializují v rámci komunity věřících. S dobou pobytu roste reorientace na širší prostředí a navazování vztahů se stává běžným, nebrání mu jako v případě Mongolů jazyková bariéra.
2. **V pracovních kolektivech často dochází ke konfliktům.** Ukrajinci se setkávají s nařčením, že berou Čechům práci. Ukrajinci si zase uvědomují, že mají v práci horší postavení, které se projevuje např. tím, že jsou přiděleni na pozici, kterou žádný český kolega nechce vykonávat.

Zatímco v jiných oblastech se příliš neobjevují regionální rozdíly, v přístupu Čechů je Ukrajinci reflektují. Ti, co bydlí v menších městech, říkají, že kdyby žili v Praze, tak je to jiné. Předpokládají, že tam jsou lidé na cizince zvyklí, že by se tam na ně nedívali tak podezíravě jako v místě, kde pobývají.

Identifikace

Mongolové

Skupiny Mongolů jsou uzavřené, občas vzájemně propojené a její příslušníci se nesnaží (ani k tomu nemají příležitost) pochytit místní kulturu a její hodnoty, které jsou od těch mongolských poměrně vzdálené. Vlastní zvyky se snaží dodržovat, ale mnohdy jim tradici překazí rytmus a náročnost práce. Stejně jako Ukrajinci, ani Mongolové mnohdy ani jednou nebyli na návštěvě v české domácnosti, a připočteme-li poměrně velkou odlišnost české a mongolské kultury, je otázka, do jaké míry vůbec Mongolové českou kulturu znají. Jejich představy a znalosti jsou limitovány pracovní a místně.

Ukrajinci

1. **Tradice a zvyky se udržují zejména ve střední a starší generaci.** Mladší respondenti říkají, že se snaží zvyky dodržovat, ale často tak činí pouze po připomenutí rodičů. Co je však stále aktivně udržováno, je náboženské vyznání. Ukrajinci se přes neformální sítě nebo pouhou náhodou dozvídají o existenci pravoslavných a římskokatolických kostelů, a do těch více či méně pravidelně dochází. Vytváří tak lokální komunity věřících, v rámci kterých se také podílí na dodržování svých tradic. Ve volném čase se k tradičním svátkům schází také Ukrajinci, kteří společně pracují.
2. **Ukrajinci se ve svých přístupech k informacím o Ukrajině liší domácnost od domácnosti:** téměř všechny rodiny se shodnou na tom, že mají doma satelit s ukrajinskými programy, někdy je doplněný také o přijímání těch českých, někdy ne. Všichni sledují dění na Ukrajině na internetu.
3. **Doma se mluví většinou ukrajinsky, ale na veřejnosti už se řada lidí snaží mluvit česky.** Říkají, že se tak brání proti negativním stereotypům, které doprovázejí Ukrajince.
4. **Velkým tématem ukrajinské kultury je jídlo a alimentární zvyklosti.** S těmi českými se Ukrajinci vyrovnávají jen velmi obtížně. Jsou zvyklí na teplou stravu až čtyřikrát denně, na jiný výběr potravin a na jiný přístup k jídlu. Tematizují nedostatek vhodných potravin v obchodech. Pokud ví o obchodě s potravinami z Ukrajiny, dojíždí i poměrně daleko, aby v něm realizovali alespoň občasné nákupy.

XIV. ZÁVĚR

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak cizinci z odlišných sociokulturních oblastí vnímají obtížnou životní situaci a následně volí různé strategie zvládání obtížných životních situací ovlivňujících jejich sociální fungování. Z předchozích kapitol je zřejmé, že se setkáváme s velmi hustým předivem strategií, které aktéři produkují a přetvářejí. Setkáváme se také s tím, že aktéři revidují své původní cíle, zejména v oblasti představ o délce setrvání v novém prostředí. Původní krátkodobé záměry ekonomicky orientované se proměňují v dlouhodobější životní projekty, což pozorujeme v obou skupinách. V důsledku toho také aktéři mění během svého pobytu své strategie a přizpůsobují je situacím a podmínkám. Migrující pečlivě vyhodnocují informace a vědění o okolní společnosti a hledají efektivní cesty k tomu, aby naplnili své zájmy, které se vážou především ke kvalitnímu životu v ČR a sociálnímu fungování. Obtížných situací a překážek, které musí přichodzí zdolávat, je celá řada. Vyvěrají jednak z charakteristik přijímajícího prostředí, z akceptace cizinců a nastavených systémových podmínek, ale také z vlastních limitů jedinců, kteří nedisponují potřebným lidským kapitálem, aby dokázali v novém prostředí uspokojivě uspět, nebo přichází s očekáváními, která, jak po čase zjišťují, nelze naplnit. Autonomní zvládání překážek je v tomto případě komplikované – naši konverzační partneři popisovali situace, kdy nemají potřebné vědění, aby se dokázali vůbec zorientovat a posléze problémy řešit. Při řešení se namísto samostatného zvládání situací obrací k sociálním sítím, které mnohdy přispívají k jejich prohlubující se závislosti a sociální izolaci.

Strategie Mongolů a Ukrajinců si jsou v některých oblastech velmi podobné, v jiných se zase zcela liší. Postavení Mongolů se jeví jako mnohem obtížnější, jistým paradoxem je, že Mongolové toto znevýhodněné postavení reflektují jen velmi málo nebo vůbec. To, co by bylo českými zaměstnanci pokládáno za vykořisťující a nelidské zacházení, je Mongoly akceptováno jako běžné a normální. Přicházejí z diametrálně odlišného kulturního prostředí a nejsou vybaveni základními kompetencemi nutnými k plnění životních rolí ve společnosti. Jejich životní situace ilustrují známky mnohočetného sociálního vyloučení a silně omezených možností sociální inkluze. Stěžejní bariéru lze spatřovat v neznalosti, byť elementární úrovni, komunikačního jazyka, chybí jim zcela spojnice k okolním životním způsobům. Uvedená skutečnost je výrazným způsobem znevýhodňuje, což vytváří základ hluboké závislosti na různých zprostředkovatelích pobytu a práce. Těmito zprostředkovateli jsou z naší perspektivy nápadně manipulováni. Již vstupní náklady nutné k dopravě, vstupu, povolení pobytu a nalezení práce jsou ve vztahu k životním podmínkám v Mongolsku astronomické. Přichodzí prodávají svůj majetek, eventuálně se zadlužují, což je v konečném důsledku (vedle pocitu hrlosti přiznat se ke svému neúspěchu) bariérou k případnému návratu do země původu jako únikové variantě. Pobyt v ČR je vnímán mnohdy jako nevyhnutelný a cílem se stává pouhé „přežití“, nikoliv plnohodnotné způsoby života v novém prostředí. Díky velkým vstupním výdajům svůj zdejší pobyt po zorientování se v možnostech začínají plánovat v perspektivách mnoha let, častěji zvažují i své trvalé usazení se zde. Celá situace připomíná past, ze které se nedá snadno uniknout, což moc dobře vědí i ti, kteří Mongoly zaměstnávají nebo jim zprostředkovávají kontakt s okolím. Díky zmíněné snadné manipulovatelnosti Mongolové přijímají manuální práci, která je s ohledem na svůj obsah, jakož i podmínky mnohdy na samotné hranici únosnosti, neumožňuje jim vytvářet finanční rezervy, čímž se snižuje možnost spontánní pracovní nebo životní mobility. Základní strategií je přizpůsobit se stávajícím podmínkám, vydržet a zvládnout nápor práce, snížit své aspirace na minimum a přijmout úsporné životní strategie v oblasti výdajů. Očekávané štěstí je odkládáno až kamsi do vzdálené budoucnosti nebo přesunováno směrem k budoucnosti dětí. Téměř minimální jazyková integrace v kombinaci se špatným postavením na trhu práce a neexistencí pracovní (a tedy i sociální) mobility ústí v separaci a paralelní život v uzavřených skupinách krajanů. Emancipace na různých typech zprostředkovatelů je nemyslitelná bez komunikační znalosti českého jazyka, které lze dosáhnout až v perspektivě pěti a více let. Minimálně po tuto dobu jsou snadno ze strany zprostředkovatelů, ale nutno dodat též tlumočnicků a zaměstnavatelů zranitelní a zneužitelní. Potřebný je rozvoj

komunikačních kompetencí, jakož i plného poskytování komplexních informací týkajících se bezprostředních podmínek života v české společnosti.

Ukrajinci jsou naproti tomu schopni na bazální úrovni komunikovat ihned po svém příchodu do ČR. Navíc součástí jejich kulturního kapitálu je i rámcový přehled o životních a pracovních podmínkách v ČR (vlastní nebo zprostředkovaná zkušenost), který spíše více než méně odpovídá realitě. Pozitivně také působí vědomí blízkosti – fyzické i kulturní. I zde vystupuje do popředí úloha zprostředkovatele pobytu a práce, případný zájemce je však díky svým vstupním kompetencím na těchto, ve srovnání s Mongoly, méně závislý. Nižší míra závislosti se odráží též v markantně nižších investičních nákladech na migraci, což se týká vstupních investic na dopravu, vstup, povolení k pobytu a obstarání zaměstnání. Ukrajinci svým příchodem a pobytem neztrácejí vazbu na své domovské prostředí, bariéry návratu do své domoviny jsou tak zanedbatelné. Z toho důvodu si Ukrajinci svůj pobyt zde zpočátku plánují jako přechodný, neplánují si zde trvalé usazení, což se ale mění v čase, a to zejména v souvislosti s dětmi, které se integrovaly ve zdejší vzdělávací systém a rodiče předvídají jejich lepší životní šance. V případě delší doby pobytu se snadněji stávají nezávislými, jejich pobyt zde se stává autonomním a milníkem je v tomto ohledu získání povolení k trvalému pobytu. Ten symbolizuje úspěch migrace, samostatnost a nezávislost. Hlavní strategie se v průběhu času mění, Ukrajinci si postupně vytváří vazby k novému prostředí a začínají se svému původnímu prostředí vzdalovat. Oproti Mongolům vědí, že mají šanci na pracovní vzestup, například formou živnostenského podnikání, které je symbolem nezávislosti a úspěchu. Ukrajinci v rozhovorech upozorňovali na mnohé problémy a překážky, na rozdíl od Mongolů. Skutečnost je však opačná, s precizací potíží Ukrajinci také současně dokládali spoustu strategií, úspěšných i neúspěšných, ke kterým se uchýlovali, což ilustrovalo jejich větší kapacity a možnosti v oblasti samostatného sociálního fungování. To je ale problematické v jistých segmentech pracovního trhu, kde jsou plně závislí na zprostředkovatelích práce. Důležité je, že Ukrajinci nezůstávají uzavřeni v pracovních skupinách, ale orientují se v okolním životě a například tráví aktivním způsobem volný čas a participují na různých sociálních aktivitách. Potýkají se s řadou překážek, mají ale po ruce dostatečnou zásobu vědění a také nástrojů, jak problematické situace řešit. Z výše uvedeného vyplývají i bazální úkoly, které mohou plnit jednotlivá Integrovaná centra. Je žádoucí pokračovat v poskytování jazykových kurzů, což je vstupní kompetence k dosažení autonomního postavení. Dále je záhodno zaměřit se na poskytování takových kurzů a aktivit, které poskytují klíče k řešení těch problémů, které se týkají „běžného života“ na zdejšího území. Ukrajinci mnohdy tápou v tématech týkajících se práv a povinností a řeší poměrně specifické a komplikované situace, což se týká také oblasti práv a povinností vázících se k nekoliznímu působení na trhu práce. Znalost těchto informací je nezbytným krokem k emancipovanému a nezávislému postavení jedinců a zdárnému sociálnímu fungování.